

från värdeteori
till välfärdsteori

Svante Nycander

SNS FÖRLAG

FRÅN VÄRDETEORI TILL VÄLFÄRDSTEORI

Från värdeteori till välfärdsteori

*Nationalekonomin vid
Stockholms högskola/Stockholms universitet
1904–2004*

Svante Nycander

under medverkan av

Jonas Agell

Eskil Wadensjö

Hans Wijkander

SNS FÖRLAG

SNS Förlag

BOX 5629

114 86 STOCKHOLM

TELEFON: 08 · 507 025 00

TELEFAX: 08 · 507 025 25

E-POST: ORDER@SNS.SE

hemsida: www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är ett fristående nätverk av ledande beslutsfattare i privat och offentlig sektor med engagemang i svensk samhällsutveckling. Syftet är att skapa underlag för rationella beslut i viktiga samhällsfrågor genom forskning och debatt.

SNS bedriver samhällsforskning med forskare från universitet och högskolor i Sverige och utlandet, ger ut böcker på eget förlag samt arrangerar konferenser, kurser och lokala medlemsmöten. SNS är en allmännyttig ideell förening som finansieras genom medlemsavgifter, forskningsanslag, bokförsäljning och konferensavgifter samt genom årsavgifter från företag, myndigheter och organisationer.

Kopieringsförbud

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen! Kopiering utöver lärarens rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt Bonusavtal är förbjuden.

*Från värdeteori till välfärdsteori
Nationalekonomin vid Stockholms högskola/
Stockholms universitet 1904–2004*

Svante Nycander, Jonas Agell, Eskil Wadensjö, Hans Wijkander
Första upplagan
Första tryckningen

OMSLAGETS PORTRÄTT: Gustav Cassel (1866–1945), Karin Kock (1891–1976), Erik Lundberg (1907–1989) och Guy Arvidsson (1918–1973).
Fotografier från Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet. Fotografier okända.

© 2005 Författarna och SNS Förlag

OMSLAG OCH GRAFISK FORM Sture Balgård

TRYCK Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2005

ISBN 91-7150-998-4

Innehåll

Förord 7

Redaktörens förord 9

1. Mannen som fick en kallelse 11

Det juridiska sambandet 12 | *Matematiken var grunden* 16 | *Två som inte tålde varandra* 19 | *Argument för facklig reglering* 22 | *Den oförtjänta markvärdestegringen* 26 | *Socialvetenskapliga institutet* 28 | *Utredare och sträng granskare* 32 | *Cassels rykte som teoretiker* 33 | »*Världens mest inflytelserike ekonom*« 39 | *En sträng domare över politiker och fackföreningar* 41 | *Socialvetenskapliga institutet i medvind* 46 | »*Den första Stockholmskolan*« 48 | *En symbol för förläsat tänkande* 50 | *Noter* 51

2. Gösta Bagge – en akademisk entreprenör 53

av *Eskil Wadensjö*

En betrod man 54 | *Att kombinera teori och empiri* 55 | *Bidrag till arbetslöshetsutredningen* 60 | *Socialförsäkringar och kommunalpolitik* 65 | *Entreprenören* 67 | *Varför Bagge är glömd* 69 | *Noter* 72

3. Återbesök i Stockholmskolan 75

Linjen från Cassel och Bagge 76 | *Ekonomerna i Saltsjöbadsmodellen* 79 | *Stockholmskolan grundattityder* 80 | *Forskarna om Stockholmskolan* 84 | *Den sena Stockholmskolan* 90 | *Den dynamiska teorins vidare öden* 92 | *Schumpeter, Åkerman, Dahmén – ett annat perspektiv* 97 | *En undervärderad pionjär* 99 | *Noter* 101

4. Vetenskapens politiska sida 103

Nils Karleby: rättvis fördelning ett begrepp utan mening 104 |

Ett nationalekonomiskt fadersuppror 106 | *Naturrätt och hedonism* 107 | *Att definiera nationalekonomi är våld på verkligheten* 109 | *Politiken i nationalekonomi – inte bara ett utanverk* 111 | *En politik som simulerar marknaden* 114 | *Noter* 116

5. Ekonomerna såg ett nytt ljus 117

En skola för statssekreterare 118 | *En dynamisk miljö* 122 | *Stockholmskolan, von Neumanns spelteori och EFO-modellen* 126 | *Noter* 132

6. Svensk keynesianism i inflationstider 133

Konjunkturinstitutets nyckelroll 134 | *Ekonomerna och reglerings-samhället* 137 | *Regleringsmentaliteten* 140 | *Arbetsgivarna gillade den Rehn-ska modellen* 143 | *Full och överfull sysselsättning* 148 | *Noter* 151

7. Från femtiotalsidyll till sjuttiotalsrevolt 153

En inte så välkommen kollega 154 | *Erik Lundberg – en kritisk handledare* 156 | *Tillämpad välfärdsteori* 159 | *Student-explosionen* 165 | *När man föreläste på biograferna* 167 | *Gruppen Kritiska ekonomer* 170 | *Institutionens inre liv* 171 | *Noter* 175

8. Att skapa en kreativ institutionsmiljö 177

IIES och SOFI – forskningsinstitut i Myrdals anda 178 | *National-ekonomi internationellt utvärderad* 182 | *Fjorton institutioner med doktorandutbildning* 185 | *Tre trotjänare som professorer* 186 | *Undervisning för tusen studenter* 190 | *Ett ensidigt framgångs-recept* 194 | *Utrymmet för institutionella ekonomer* 197 | *Noter* 201

9. Nationalekonomiska institutionen efter 1990 203

av *Jonas Agell* och *Hans Wijkander*

Rekryteringsprofessurer och biträdande lektorat 204 | *Forskning som förklarar den ekonomiska politiken* 206 | *Noter* 210

Referenser 211

Referenser till kapitel 1 och 3–8 211 | *Referenser till kapitel 2* 218

Personregister 221

Förord

För hundra år sedan utnämndes Gustav Cassel till professor i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Vi firar nationalekonomiska institutionens hundraårsjubileum med att skriva dess historia. Denna kan ses i ett inomvetenskapligt perspektiv, i vilket olika vetenskapliga framsteg belyses, eller i ett utifrånperspektiv, som mer översiktligt beskriver olika personers bidrag till institutionens utveckling och dess roll i den ekonomisk-politiska debatten.

Föreliggande bok är till stor del, men inte helt, skriven i utifrånperspektivet med Svante Nycander som huvudförfattare under medverkan av Eskil Wadensjö. Nycander, som var chefredaktör och chef för ledarredaktionen i Dagens Nyheter i 16 år, har skrivit bland annat två böcker om arbetsmarknaden. Som samhällsdebattör är han förtrogen med nationalekonomiskt tänkande och med ekonomisk politik. Eskil Wadensjö är professor i nationalekonomi vid Socialforskningsinstitutet vid Stockholms universitet och dekanus för dess samhällsvetenskapliga fakultet. Wadensjö har skrivit ett kapitel om Gösta Bagge som vetenskapsman och förnyare av institutionens organisation. Jonas Agell och Hans Wijkander, professorer vid institutionen, har bidragit med ett kapitel om hur institutionen utvecklats efter 1990 och om dess nuvarande forskning. Rolf Henriksson, som under

många år forskat om bland annat Stockholmsskolan, och flera andra forskare vid nationalekonomiska institutionen har bidragit med bakgrundsmaterial. Det perspektiv Nycander valt för boken gör den intressant inte bara för nationalekonomer utan också för andra som vill veta mer om vilken roll ekonomer spelat i svensk samhällsutveckling.

Olika personligheter har utformat institutionens inre liv och satt sin prägel på samhällsdebatten. Ett utmärkande drag för många av institutionens forskare har varit deras engagemang i praktiska och aktuella ekonomisk-politiska frågor, vilket påverkat forskningens inriktning och undervisningen. Denna tradition ska vi förvalta genom att fortsätta att ge viktiga bidrag till det ekonomisk-politiska tänkandet i Sverige.

Hans Wijkander

Professor och prefekt

Redaktörens förord

Det kan inte finnas många svenska universitetsinstitutioner som gett ut en historik över sin egen verksamhet. De lärdomshistoriker jag frågat kan på rak arm inte komma på en enda. Att nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet uppdrog åt en utomstående som inte själv forskat i ämnet att skriva dess historia kan nog betraktas som en innovation. Det var också en risktagning att utsätta sig för en ocensurerad beskrivning med sådana förutsättningar.

Jag hade inte gått iland med uppgiften om inte flera forskare vid institutionen hade bistått med tips, kommentarer och kritik. Rolf Henriksson har förmått några personer att skriva ned egna minnen, som jag fått del av, och han har låtit mig använda källmaterial avsett för hans egen forskning. Prefekten Hans Wijkander har stött mig väl. Jag tackar för all hjälp.

Om institutionens tidiga historia finns det ett rikt vetenskapshistoriskt material i form av avhandlingar, biografier, memoarer, debatter i tidskrifter med mera. När det gäller nyare skeden är läget ett annat. Det tar tid innan sikten klarar, och det är ont om överblickande och jämförande litteratur, samtidigt som mängden av nya forskningsrapporter är överflödande. Jag hade inte kunnat skriva en bra översikt över den sentida utvecklingen vid institutionen och välkom-

nar Jonas Agells och Hans Wijkanders redogörelse i slutkapitlet för vad som hänt efter 1990.

Stockholm i november 2004

Svante Nycander

Mannen som fick en kallelse

Den professur Gustav Cassel¹ kallades till 1904 har sitt namn efter publicisten och industrimannen Lars Hierta. Dess ursprung är en donation 1877 på 100 000 kronor av Hiertas efterlevande maka Vilhelmina för en professur i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Det var samma år som högskolan fick sina grundstadgar och som räknas som dess födelseår. Vilhelmina inrättade samtidigt stiftelsen Lars Hiertas Minne med en fond på 400 000 kronor.

En drivande kraft bakom donationerna var Gustaf Retzius, professor vid Karolinska institutet och senare ledamot av Svenska Akademien och under några år ägare och utgivare av Aftonbladet. Han var gift med Hiertas yngsta dotter Anna, och tillsammans med henne utarbetade han under bröllopsresan ett detaljerat förslag om stöd till sådant som Lars Hierta särskilt intresserat sig för, bland annat kemi och nationalekonomi. Vilhelmina Hierta tvekade till en början att donera pengar till Stockholms högskola. Hon misstrodde dem som stod i spetsen för högskoleprojektet, främst Stockholms ledande kommunalpolitiker Albert Lindhagen, som Lars Hierta hade haft en del sammanstötningar med. Hon kan också ha varit påverkad av dem som i opposition mot Lindhagen verkade för en fri akademi utan själsdödande examensplugg, bland andra den liberale politikern Adolf

Hedin och medicinprofessorn Axel Key. Donationen kom emellertid till stånd, och några år senare skänkte Lars Hier-tas tre döttrar den tomt nedanför Observatoriekullen där en huvudbyggnad för högskolan kom att uppföras 1907–09. Gustaf Retzius efterträdde Albert Lindhagen som högsko-lans inspektor 1887 och tillhörde styrelsen till 1898. Hiertas affärsvän Carl Christian Söderström skänkte i början av 1880-talet ytterligare donationsmedel till nationalekonomin vid högskolan.

Det juridiska sambandet

De första professurerna vid Stockholms högskola inrättades i naturvetenskapliga ämnen. Ett av Albert Lindhagens stora projekt var att grunda en juridisk fakultet, men så länge det var ovisst om högskolan skulle få examensrätt var detta en fjärran framtidsfråga. Nationalekonomi räknades till det rättsvetenskapliga området. Högskolan hade länge en klen ekonomi, och dess utveckling hämmades av kompetensstrider mellan styrelsen och lärarrådet, som gjorde ett dåligt intryck på finansierarna.

Hiertaprofessuren fick vänta, men styrelsen utlyste 1888 en lärartjänst i nationalekonomi, som söktes av Johan Leffler och Knut Wicksell. Den sistnämnde drog emellertid tillbaka sin ansökan. Leffler hade disputerat i Leipzig 1876 på en avhandling om de svenska sedelbankerna, hade föreläst i national-ekonomi i Göteborg och även skrivit en elementär lärobok i ämnet. Under 1880-talet tillhörde han Nationalekonomiska föreningens styrelse. Hans anställning vid Stockholms högskola finansierades endast under de första två åren av högsko-lans egna fonder, men tack vare bidrag från en privat stiftelse,

där han själv var sekreterare, blev han kvar med några avbrott till 1902. Leffler var en central företrädare för sitt ämne under 1890-talet och ansågs tillhöra historiska skolan.²

Den stiftelse som till stor del bekostade Lefflers undervisning grundades på ett testamente av Viktor Lorén, en student med radikala åsikter och intresse för samhällsvetenskap, död 1885. Lorén växte upp som fosterbarn i en familj Leffler i Stockholm, där barnen var kusiner till Johan Leffler. Bland barnen fanns Anne Charlotte och Gösta (senare berömd som Mittag-Leffler), vilka båda kom att tillhöra Lorénska stiftelsens styrelse.

Den förmögenhet Lorén hade ärvt fick stora effekter på svensk nationalekonomi. Utan bidrag från den Lorénska stiftelsen skulle Knut Wicksell knappast ha varit i stånd att skriva sina märkliga böcker under 1890-talet. Stiftelsen gav Cassel det bidrag som gjorde att han kunde lämna en lärartjänst vid Norra Real och studera nationalekonomi utomlands i flera år. Och tack vare stiftelsen kunde Gustaf Steffen överge journalistiken som födkrok och för första gången på heltid ägna sig åt samhällsvetenskap. Dessa tre forskare blev professorer i nationalekonomi på nyinrättade tjänster inom loppet av fyra år: Wicksell i Lund 1901, Steffen i Göteborg 1903 och Cassel i Stockholm 1904. Alla tre var från början naturvetare utan grundutbildning i nationalekonomi – Wicksell och Cassel var matematiker, Steffen kemist. Lorénpengarna öppnade för dem en ny levnadsbana.³

På våren 1902 var Carl Lindhagen, son till Albert Lindhagen, medlem av högskolans styrelse. Han föreslog att den länge planerade Hiertaprofessuren i nationalekonomi, för vilken donationsmedlen räckte mer än väl, skulle förverkli-

gas. Lärarrådet uttalade sig med sex röster mot en för att högskolan i stället skulle inrätta en docentur. En av professorerna lade ned sin röst, han menade att frågan borde anstå till dess högskolan fått examensrätt och frågan om en juridisk fakultet kommit närmare sin lösning. I oktober beslöt styrelsen utnämna Gustav Cassel till docent. Han fick ett docentstipendium från den Söderströmska fonden och övertog den undervisning Johan Leffler dittills hade svarat för. Årslönen blev 2 400 kronor.⁴

Cassels ende tänkbare medtävlare ansågs vara Gustaf Steffen, som dock kunde räkna med att snart bli professor i Göteborg.

Bara drygt ett år senare, i januari 1904, enades styrelsen om att på nytt ta upp frågan om en professur i nationalekonomi, och lärarrådet hade nu inget att invända. Fyra professorer i nationalekonomi ombads att yttra sig om huruvida någon kunde kallas till professuren eller om tjänsten skulle ledigförklaras. En av dem, dansken H. Westergaard, tillstyrkte kallelse av Cassel, Steffen svarade undvikande, medan David Davidson och Wicksell avstyrkte. Den sistnämnde menade att om någon skulle kallas borde det vara Johan Leffler. Han fann att Cassel inte hade något avgjort företräde ens framför den svagt meriterade juristen Johan Lembke.⁵

Trots det tveksamma utfallet ansåg både styrelsen och lärarrådet enhälligt att Cassel kunde kallas till en professur i nationalekonomi med finansvetenskap. Beslutet underlättades av att Leffler sagt sig inte vilja söka tjänsten. De som mest energiskt hade verkat för Cassel var Carl Lindhagen och Gösta Mittag-Leffler, professor i matematik och högskolans mest markanta profil, tidigare dess rektor.⁶

När Cassel blev professor fanns ännu inte den juridiska fakulteten, och han behövde inte uppfylla något krav på juridiska kunskaper. Det markerades av att ordet finansvetenskap användes i stället för det vedertagna finansrätt. Några år tidigare hade Knut Wicksell tvingats att läsa in en juris kandidat-examen, vid närmare 50 års ålder, för att bli behörig till docentur och professur i nationalekonomi. Styrelsen för Stockholms högskola gjorde en poäng av att man höll isär nationalekonomi och juridik och att därmed nationalekonomer utan juridisk utbildning, som var så gott som avstängda från befordran vid universiteten, kunde anställas vid högskolan.⁷ Finansieringen av en juridisk fakultet säkrades emellertid 1904, och dit kom Hiertaprofessuren några år senare att förläggas.

Samtida brev visar att Retzius som företrädare för Hiertafamiljen fortfarande ansågs vara nyckelmannen. Sedan Carl Lindhagen väckt frågan om en professur skrev Cassel till en vän, matematikern Helge von Koch: »Det hänger ... uteslutande på Retzius' godtycke om Högskolan skall få en professur i nationalekonomi eller icke ... [- - -] De flesta som skulle kunna tala för min sak äro tyvärr i fiendskap med R.« von Koch svarade att han hade svårt att förstå varför Retzius skulle spjärna emot, »i synnerhet som den farliga Wicksell ju är eliminerad«.⁸ I sina memoarer skriver Cassel att Retzius och C. C. Söderström var förargade över hans utnämning till professor. Söderström inhiberade en ny donation till nationalekonomin vid högskolan och lät den i stället gå till Vetenskapsakademien, med föreskriften att stöd inte fick ges till »socialistiskt-kommunistiskt tendentiösa riktningar«.⁹ Det är inte uteslutet att orden hade en udd mot Cassel.

Matematiken var grunden

Gustav Cassel föddes i Stockholm 1866 som son till grosshandlaren Oscar Cassel. Han blev moderlös i späda ålder, och i hemmet där han växte upp härskade dysterhet och religiöst tvång. Efter studentexamen tog han en fil kand i Uppsala i matematik, fysik och biologi och fortsatte sedan att studera matematik vid Stockholms högskola under Mittag-Leffler. Han disputerade 1894 och var under några år lärare vid Nora Real. Han var litterärt intresserad och fångades av Henrik Ibsens budskap: »Alt ej du *kan*, dig visst forlades / men aldrig at du ikke vil.« Inför en porträttmålning av Botticelli trodde han sig se sig själv i spegeln, enligt ett brev. »Det var en sådan där man som vet att forma livet efter sin vilja ...«¹⁰

Cassel avslöjar inte i memoarerna vad som fick honom att lämna matematiken och bli nationalekonom. Han kan ha varit påverkad av Mittag-Leffler, som ville att matematik skulle tillämpas på nya områden.¹¹ Hans första ekonomiska uppsats handlade om progressiv beskattning och infördes i *Nordisk Tidskrift* 1895. Han önskade en skatt som å ena sidan reducerade godtycket till ett minimum och å andra sidan var så smidig att den kunde anpassas till »varje förnuftig ståndpunkt«. Uppsatsen var, ansåg han själv senare, »väl matematisk«.¹²

Cassel problematiserade tidigt matematikens roll i nationalekonomin. Han skrev i ett brev 1896 att han hade läst Wicksells *Finanztheoretische Untersuchungen*:

Så vitt jag förstår kan man icke föra nationalekonomin ett steg framåt genom att på detta sätt söka ge den ett

sken av matematisk fulländning. Helst när man gör som vissa tyskar – som nu alltid ska' driva allting in absurdum – och sätter alla ingående hypotetiska funktioner = linjära. [- - -] Inte finns det mycket vetenskap inom national-ekonomin och inte blir det mer därför att man belamrar litteraturen med matematiska formler. – Det är matematiskt skolat tänkande, icke matematik som behövs för att tränga djupt in i de ekonomiska frågorna.¹³

Avancerad användning av matematik inom nationalekonomin betraktade Cassel med skepsis, den kunde lätt leda in på fel spår.¹⁴

Nästa uppsats gällde zontariffer i järnvägens persontrafik. I danska *Tilskueren* skrev han om proportionella val, som han kopplade samman med den tänkta progressiva beskattningen. *Volksrepräsentation und Besteuerung* hette en artikel av Cassel i en tysk tidskrift 1898. Då hade han redan börjat medarbeta i Svenska Dagbladet, en livslång förbindelse. Tidigt i sina ekonomiska litteraturstudier blev han kritisk mot den förhärskande ekonomiska teorin, som saknade en »fast kvantitativ grundläggning«. För att vinna bättre klarhet behövde han studera utomlands, och med ett stipendium på (till att börja med) 4 000 kronor från Lorénska stiftelsen reste han i juni 1898 till Tyskland, där han studerade i Tübingen, Berlin och Göttingen. Senare vistades han i Danmark och England. I drygt fyra år bodde han utomlands med korta avbrott.¹⁵

Mittag-Leffler, styrelseledamot i stiftelsen, skrev senare att det var »icke utan svårighet« som styrelsen förmått att gå med på stipendiet. Hans förklaring var att Cassel hade upp-

trätt med en ungdomlig oförskräckthet som ibland verkat stötande.¹⁶

Under utlandsåren flödade avhandlingar, uppsatser och böcker ur Cassels penna, på svenska, tyska och engelska. Grundelementen i hans nationalekonomiska system tog form. När hans första teoretiska verk, *Grundriss einer elementaren Preislehre*, antagits för publicering 1899, skrev han i ett brev:

Det skall bli roligt att se, om de tyska professorerna bli mycket arga – jag har gjort vad jag kunnat för den saken. Alla deras från juridiken stammande klyftiga indelningar av värdebegreppet har jag slopat helt enkelt därigenom, att jag icke har något värdebegrepp: jag går direkt till den egentliga huvuduppgiften att undersöka, hur prisen uppkomma och av vilka krafter de regleras. [- - -] jag skall göra en ränteteori samt en penningteori till att börja med. Det blir nog ändå mer! Sen ser jag som en framtidsbild att samla alla dessa uppsatser till ett system i en stor bok (som lärda tyskar!).¹⁷

Hans memoarer ger intrycket att de avgörande impulserna var negativa. »von Neumann [i Tübingen] föreläste värdelära med ett oändligt uppradande av olika värdebegrepp, som alla syntes mig lika värdelösa i sin fullständiga avsaknad av kvantitativ bestämdhet och konkret fattbarhet [- - -]. Under dessa veckor mognade mitt beslut att avskaffa hela värdeläran ...« Hans obönhörliga krav var att »varje storhet som vetenskapen räknar med skall vara kvantitativt bestämd«.

Genom att sätta prisbildningen i centrum övervinner

man, ansåg Cassel, motsättningen mellan den subjektiva värde läran, som utgår från konsumentnyttan, och den objektiva, som bygger på den i produkten nedlagda kostnaden. Han ställde upp ett ekvationssystem, som uttryckte villkoren för att ett visst prisläge ska innebära varaktig jämvikt.¹⁸

I Göttingen skrev Cassel *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag*, där han visade att man inte kan objektivt bestämma arbetets andel av ett visst produktionsresultat. I boken *Die Produktionskostentheorie Ricardos und die ersten Aufgaben der theoretischen Volkswirtschaftslehre* 1901 fullföljde han sin kritik av den »objektiva« värdeteorin. Året därpå utkom *Socialpolitik*, som byggde på föreläsningar i Köpenhamn och Göteborg. *The Nature and Necessity of Interest* utkom i England 1903. Huvudtesen var att räntan bör betraktas som ett pris som bestäms av utbud och efterfrågan i likhet med andra priser. Han ansåg att penningvärdet bestäms av centralbankens diskontopolitik och att monetär stabilitet uppnås genom att man på lämpligt sätt begränsar kreditgivningen.

Under sin utlandsvistelse fick Cassel kontakt med framstående forskare. Flera av dem skrev berömmande utlåtanden, som vägde tungt vid tillsättningen av docenturen och professuren vid högskolan.¹⁹ Han hade gjort intryck med sin klara, genomtänkta pedagogik i tal och skrift.

Två som inte tålde varandra

Att Knut Wicksell drog tillbaka sin ansökan om lärartjänsten vid Stockholms högskola 1888 berodde inte på bristande intresse. Han var stockholmare av födsel och behövde en inkomst, men han var omstridd på grund av sina sedlighets-sårande nymalthusianska idéer och var inte välkommen; han

ansåg sig kantigt bemött, enligt Gårdlunds biografi.²⁰ Åtta år senare skrev en av högskolans styrelseledamöter till Wicksell att det var liten chans att styrelsen inom en nära framtid skulle inrätta någon professur eller docentur i nationalekonomi. När frågan kommit upp, hade den mot Wicksell starkt kritiske Retzius yrkat avslag med argumentet att en permanent lösning i nationalekonomi borde ordnas först i samband med den planerade juridiska fakulteten. Wicksells ansökan 1897 om en docentur bifölls inte, trots att Lefflers undervisning då låg nere under några år; hellre ingen undervisning alls än undervisning av Wicksell.²¹ Först när denne fått en tjänst på annat håll, kunde högskolan inrätta en docentur utan risk.

Både Wicksell och Cassel sökte professuren i Lund 1901. Efter sakkunnigutlåtanden förklarade fakulteten Wicksell kompetent, medan Cassel ansågs obehörig då han inte var juridiskt utbildad. Wicksells utnämning skulle ha varit självklar om inte de sedlighets- och samhällsbevarande krafterna, anförda av prokanslern biskop Gottfrid Billing, gått till motoffensiv; Wicksell hade överskridit den yttersta gränsen med sina anstötliga uttalanden i befolkningsfrågan och borde stoppas.²² Cassel meddelade då i Svenska Dagbladet att han drog tillbaka sin ansökan, eftersom »synpunkter gjorts gällande, som inte ha något med en vetenskaplig kompetensfråga att göra«. Men han nöjde sig inte med det utan passade på att betygsätta sin 15 år äldre medtävlare. Han skrev att Wicksell var anhängare av den så kallade österrikiska skolan med Böhm-Bawerk som främsta namn. »Wicksells doktrinära skaplynne har kommit honom att omfatta dessa läror med en ensidighet, som alltför ofta ställer honom främmande och oförstående icke blott inför vad nationalekonomer av andra

riktningar ha att bjuda utan även inför det verkliga ekonomiska och sociala livet.«²³ Sin kritik mot Wicksell hade Cassel närmare utvecklat i en vetenskaplig uppsats.

Wicksell hade angripit Cassel i brev till flera vänner. Han skrev till Hjalmar Öhrvall i december 1900 att Cassel visserligen hade ett gott huvud och en stor formell talang men att han saknade självkritik och hade »etablerat sig alldeles för tidigt såsom mästare«. Han ville »partout reformera hela den teoretiska nationalekonomin«. Stora partier i hans bok *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag* »äro alldeles misslyckade, icke långt ifrån att vara rena pekoralia i vetenskapligt avseende«. Cassel är en verklig förmåga och blir nog bra, skrev Wicksell, »bara han kunde komma ifrån denna fixa föreställning att i nationalekonomien egentligen ingenting fanns utträttat före 1898, då han själv började ägna sig åt den.«²⁴

Den ursprungliga vetenskapliga konflikten torde ha gällt värdebegreppet. Wicksell hade 1889 tagit del av Böhm-Bawerks kapitalteori och med beundran läst dennes framställning av gränsnytteläran; läsningen verkade på honom »som en uppenbarelse«. Ett av Böhm-Bawerks tidiga arbeten heter *Über Wert, Kapital und Rente*.²⁵ För Cassel var gränsnyttan ett av de värdebegrepp han ville rensa ut ur nationalekonomin. I memoarerna skrev han att Wicksell inte erkände nödvändigheten av en penningenhets enhet för att uttrycka värden och inte heller behovet av en enhetlig behandling av hela prisbildningsproblemet i ett sammanhang.²⁶ Tvisten var närmast filosofisk och kanske principiellt olöslig. Cassels stränga positivism, hans krav att alla vetenskapliga begrepp ska ange något kvantitativt mätbart, har inte vunnit full anslutning i nationalekonomin. Välfärdsteoretisk forsk-

ning tar inte för givet att välfärd måste uttryckas i en penninghet.

Argument för facklig reglering

Var stod Cassel i samhällsfrågorna? Nationalekonomi var ett »politiskt« ämne, och stora samhällsorganisatoriska frågor spetsades till under de första åren av 1900-talet. Högeropinionen var uppskärnad, inte över de fåtaliga socialdemokraterna i riksdagens andra kammare, utan över de socialistiska fackföreningarna. Stora konflikter utkämpades om arbetarnas föreningsrätt. En socialdemokratisk partikongress utlyste en landsomfattande tredagarstrejk för rösträtten våren 1902, vilket medförde bildandet av SAF och Sveriges Verkstadsförening som landsomfattande kamporganisationer. Samma år utgav Cassel *Socialpolitik*, som till större delen handlade om arbetsmarknaden.

Liberalismens samhällsideal, skrev Cassel, var det rent atomistiska, varje individ sågs som lösryckt, »utan något organiskt sammanhang med andra individer«. Den fria konkurrensen var för liberalismen universalmedlet för både individens välfärd och för samhällslivets ordnande från ekonomisk synpunkt. Men så tänkte inte Cassel, han välkomnade fria sammanslutningar, bland dem fackföreningarna, som berikade det sociala livet och kunde bli »organ för det hela«. Han skilde emellertid mellan slutna och öppna fackföreningspolitik. Slutna, protektionistiska fackföreningar, som försökte hindra ett inflöde av arbetskraft genom exempelvis kontroll över lärlingsutbildningen, »måste ovillkorligen verka som en hämsko på utvecklingen«. Öppna fackföreningar däremot fyllde en väsentlig och positiv uppgift.²⁷

I memoarerna skrev Cassel att han tagit starkt intryck av Sidney och Beatrice Webb, som han hade lärt känna i London, och deras bok *Industrial Democracy*. Han fann att deras syn på fackföreningarna passade väl ihop med grundtankarna i hans egen prisbildningslära. »Det centrala i denna lära var ju att för varje produktionsfaktor skulle bestå ett enhetligt pris, att dess pris skulle läggas till grund för beräkning av alla produktionskostnader, och att de färdiga nyttigheterna skulle betinga sådana pris som jämnt täckte dessa produktionskostnader.« Makarna Webb talade för en öppen fackföreningspolitik, syftande just till ett enhetligt (lägsta) pris på arbetskraft av visst slag. Den fria konkurrensen var ingen garanti för en sådan enhetlighet. En näring som underbetalade sina arbetare betecknade makarna Webb som parasitisk, och Cassel höll med.²⁸ Erfarenheten visade att fri konkurrens mellan arbetsgivare kunde resultera i löner som låg under »arbetets produktionskostnader«, det vill säga kostnaden för arbetskraftens reproduktion. Han påpekade risken att en fackförening ställer sina fordringar för högt men menade att den öppna fackföreningspolitiken ger ett visst skydd, särskilt om fackföreningen understöder arbetslösa medlemmar.

Det har sagts att Cassel »never paid tribute to anybody«.²⁹ Det gjorde han faktiskt, till makarna Webb.

Tron att den riktiga lönefördelningen inträder vid fri konkurrens betecknade Cassel som grundfalsk. Det svåraste felet låg i tron att en löneförhöjning som en grupp arbetare tilltvingar sig med nödvändighet erhålls på bekostnad av andra arbetare eller någon annan produktionsfaktor, eftersom man då förbiser att arbetets effektivitet kan höjas när arbetarna får en högre levnadsstandard. Cassel ägnade ett långt avsnitt åt

de positiva sambanden mellan produktivitet och stigande inkomster. »De höga lönerna äro lika mycket orsak till industriell överlägsenhet, som de äro följd därav.« Han hade i den frågan tagit intryck av vad han läst om Amerika.

Den öppna fackföreningen ägnar sin kraft åt »normalbetingelsernas politik«, det vill säga krav på generella minimilöner. Ett av dess mål är »lika lön för lika arbete«. En sådan facklig politik hindrar inte att arbetsgivarna som en följd av konkurrens om den bästa arbetskraften överskrider normalbetingelserna. När arbetsgivaren inte kan konkurrera om arbetare som kan fås till billigaste pris, skapas nya villkor för urvalet, »och de egenskaper detta urval framdriver är just sådana, som behövas för ett verkligt industriellt framåtskridande«. Konkurrensen flyttas »från ett gebit där den gör avgjord skada, nämligen det där den enskilde arbetaren underbjuder den andre genom att nöja sig med allt uslare arbetsvillkor, till ett gebit, där den gör avgjord nytta, det där den enskilde arbetaren överbjuder den andre i duglighet«. Normalbetingelserna gör »arbetsgivarnes duglighet till den avgörande faktorn i konkurrenskampen«. Det visar sig överallt, skrev Cassel, att varje ny fördel fackföreningarna tilltvingar sig blir »en spik i de sämre företagens likkista«. Det är huvudsakligen de efterblivna och odugliga arbetsgivarna som blir lidande. Normalbetingelsernas politik sätter den medvetna anpassningens alla krafter i verksamhet i framåtskridandets tjänst.

Den moderna öppna fackföreningsrörelsen är därigenom ett viktigt led i en fruktbarande ekonomisk utveckling. »För oss stå fackföreningarna som ett oundgängligt led i en ändamålsenlig organisation av det ekonomiska samhällslivet.«

Cassel förde ett längre resonemang om det omöjliga i att nämnvärt höja arbetarklassens inkomster genom omfördelning. Möjligheten till ett socialt framåtskridande ligger i stället i en höjning av arbetets produktivitet. Genom arbetsbesparande åtgärder i produktionen och en koncentration till effektivare fabriker kan varorna framställas billigare, och då stegras konsumtionen. Men Cassel insåg att arbetsbesparingar till en början gör några arbetslösa. Han fann det »i hög grad orimligt att begära att några fattiga arbetare skulle bära hela bördan, under det samhället i sin helhet skulle njuta fördelen«. Därför borde samhället »betala en skadeersättning åt de arbetare, som bli sysslösa«, helst på sådant sätt att arbetarna kunde förbli nyttiga i produktionen, till exempel genom att erbjudas tillfälle att lära ett nytt yrke. Äldre arbetare som blivit arbetslösa borde kunna få pension.

I borgerliga kretsar klandras fackföreningarna för att de undertrycker arbetarnas personliga frihet, skrev Cassel. »Det är en gammalliberal, formell uppfattning av begreppet frihet, som här ger sig uttryck. Den frihet fackföreningarna beröva arbetaren är förnämligast friheten att arbeta till underpris.« Fackföreningsrörelsen undertrycker inte arbetarens personlighet utan skänker honom tillfälle att utveckla en rik och egenartad personlighet. Cassel tänkte särskilt på den livsglädje som det kan innebära att arbeta i en organisation, han hade sett »liv vidgas, en personlighet växa, endast därigenom att arbetaren fått någonting att själv ta hand om, någonting mera än det mekaniska fabriksarbetet«. Den moderna fackföreningsrörelsen bar krafter inom sig att fostra, inte blott producenter, utan också människor.³⁰

Cassels syn på fackföreningar har troligen väckt be-

kymmer bland konservativa, förmögna herrar som Retzius och Söderström. Den var emellertid inte anmärkningsvärt radikal om man jämför med inställningen bland liberalerna i riksdagen och i större delen av pressen. Svenska Dagbladets politiske redaktör Erik Benjamin Rinman hade samma grundhållning som Cassel, och det hade också den moderat-konservative historieprofessorn Harald Hjärne.³¹

Intressant är Cassels strikt ekonomiska motivering för likalöneprincipen liksom hans USA-inspirerade argumentering för vad man i dag skulle kalla effektivitetslöner. I sitt krav att samhället, inte enskilda arbetare, ska bekosta arbetskraftens anpassning till den industriella omvandlingen var han före sin tid. Det dröjde femtio år innan lika lön för lika arbete, solidarisk lönepolitik, medveten utslagning av lågproduktiva företag genom fackliga lönekrav och ett särskilt stöd till arbetare som drabbas av strukturomvandlingen blev den samlade fackföreningsrörelsens strategi.

Flera forskare har hävdad att Cassels *Socialpolitik* var en viktig inspirationskälla till Centralförbundet för socialt arbete, som bildades 1903.³²

Den oförtjänta markvärdestegringen

Cassel var en produktiv medarbetare i de första årgångarna av *Ekonomisk Tidskrift*, som redigerades av David Davidson. I artikeln »Vetenskapen och det socialistiska samhället«, daterad Göttingen i november 1899, hävdade han att socialisterna knappast på någon enda punkt hade fört den ekonomiska teorin framåt. »En ingående analys av det socialistiska samhället skulle visa, att alla viktigare ekonomiska företeelser där måste återfinnas – till formen kanske olika – men till

sitt väsen oförändrade.« Gentemot en då uppbyren ekonom, som skrivit att det privata ägandet hindrade arbetarna att komma i åtnjutande av det »hela och odelade värdet av sin produkt«, framhöll Cassel att det även i ett socialistiskt samhälle kommer att finnas jordränta, monopolränta och företagsvinst, vilket medför att produkter av samma slag kommer att kosta olika antal arbetstimmar. Arbetets bidrag till produktionsresultatet låter sig inte bestämmas. Det viktigaste för arbetarna är inte fördelningen utan vad som »absolut taget« höjer deras levnadsstandard. Inverkan på produktiviteten avgör om en konfiskering av profiten är fördelaktig för dem eller inte.³³

I uppsatsen »Om stadskommunens rätt till tomtvärdenas stegring« tog Cassel upp missnöjet med höga hyror i städerna. Han påpekade att även i ett socialistiskt ordnat samhälle skulle knappheten på välbelägen tomtmark höja hyrorna utöver vad som betingas av produktionskostnaderna. Någon absolut och oinskränkt rätt till enskilt markäggande erkände inte Cassel. Jordägaren kunde inte tillerkännas »någon som helst rätt till en stegring av den rena jordräntan«, och därför föreslog han en årlig avgift på exempelvis tre procent av tomtvärdenas stegring. Om en sådan avgift tillämpats under föregående mansålder, skulle varje framåtgående stad ha fått en intäkt som skulle räcka till största delen av de utgifter som nu måste täckas med skatter, ansåg han. Framför allt skulle pengarna kunna användas till en effektiv kamp mot bostadsbristen. »Ett erkännande av kommunens rätt till 'den oförtjänta värdestegringen' skulle öppna en ny era för kommunal socialpolitik.«³⁴

Cassel återkom till den progressiva inkomstskatten med

ett mera definitivt förslag 1902. Skatten borde drabba varje skattebetalare i proportion till hans förmåga, »eller, vilket är likbetydande«, så att offret blir lika stort för alla. Existensminimum borde inte beskattas. Han menade att detta minimum måste sättas högre för den som har en stor inkomst än för den som har en liten, eftersom den förre behöver en större obeskattad inkomst för inkomstens förvärvande. Han konstruerade en formel, som gav till resultat att den som tjänade mindre än 1 000 kr om året skulle vara skattebefriad, den som tjänade 10 000 kr skulle betala 200 och den som tjänade 82 000 kr skulle betala 2 952. Skatteuttaget skulle aldrig överskrida fyra procent.³⁵

Principen om lika stort offer för alla passade dåligt in i Cassels vetenskapliga program. Offer är ett begrepp av samma slag som värde och nytta. Offret kan inte bestämmas kvantitativt, särskilt inte i pengar, eftersom utgångspunkten var att en skatt på ett visst belopp är ett större offer för den ene än för den andre.

Socialvetenskapliga institutet

Cassel hade sin arbetsplats i högskolans hyrda lokaler i det Lundbergska huset i hörnet av Kungsgatan och Vasagatan. Den första terminen som docent föreläste han om principerna för den kommunala beskattningen. Antalet åhörare var 14, enligt högskolans årsberättelse. De följande terminerna talade han om kapitalräntan, om kapitalränta och penningränta, om penningväsen och bankpolitik. Åhörarna blev fler, omkring 30, huvudsakligen bank- och försäkringstjänstemän. Redan 1902 föreslog Cassel i *Ekonomisk Tidskrift* att högskolan skulle inrätta »en särskild undervisningsanstalt

för försäkringsvetenskap« med en ettårig utbildning på två avdelningar, en administrativ och en matematisk. Studierna skulle omfatta nationalekonomi, praktisk och teoretisk statistik, försäkringsmatematik med mera.³⁶

I ett brev till Carl Lindhagen, högskolans inspektor, i februari 1903 skrev Cassel att andra länder, där det fanns en modern samhällsvetenskap, hade samlat undervisningen i rikt utrustade institut. Han föreslog att högskolan skulle inrätta ett socialvetenskapligt institut som stöd för sin planerade statsvetenskapliga avdelning. Där skulle finnas i första hand ett bibliotek med litteratur »för hela den grupp av vetenskaper det här är fråga om«, bland annat de förnämsta utländska ekonomiska och socialvetenskapliga tidskrifterna, liksom källmaterial från bolag och fria organisationer och offentligt tryck. En del sådan litteratur kunde institutet säkert få gratis, men Cassel ansåg ett årligt anslag på 500 kronor absolut behövt.

I juni meddelades offentligt att högskolan skulle inrätta ett socialvetenskapligt institut. Cassel skrev en lång artikel i Svenska Dagbladet om samhällsvetenskapernas utveckling internationellt. Vetenskapsmännen hade fått vidgade uppgifter genom att samhällslivet nått en så mycket rikare utveckling, »och socialvetenskapernas betydelse har vuxit i samma mån som människorna blivit samhällsmedlemmar i stället för blott och bart individer.« Han avsåg både beskrivande och teoretisk vetenskap, både de »gamla statsvetenskaperna« och »den moderna, till sin omfattning något obestämda 'sociologin'«. Där socialvetenskaperna bedrevs fullt effektivt hade man samlat dem i ett gemensamt institut, eftersom de måste stå i intim förbindelse med varandra. Cas-

sel beskrev hur statliga kommissioner i England anordnade enkäter bland sakkunniga i form av offentliga sammanträden – vi skulle i dag säga hearings – och hävdade att dessa undersökningar var verkliga guldgruvor av information om socialvetenskapliga problem. Om Stockholms högskola kunde åstadkomma ett mångsidigt och välutrustat socialvetenskapligt institut, skulle det vara »en utomordentlig insats i vår kultur«.³⁷

Institutet var alltså i Cassels vision mångvetenskapligt. Men den »statsvetenskapliga avdelning«, där det naturligt skulle höra hemma, blev i verkligheten en juridisk fakultet. Det institut han grundade, till en början bestående av ett bibliotek och, från hösten 1904, en amanuensjänst, blev i praktiken en nationalekonomisk institution. Högskolan gav 250 kronor om året ur donationsmedel för bokinköp, prins Eugen skänkte sina serier av officiell statistik och kommittébetänkanden, UD överlämnade statistiska publikationer från Amerika och Australien. Efter något år kunde institutet disponera tre rum för bok- och tidskriftssamlingen och för seminarier och föreläsningar. Amanuens blev fil lic Eli F. Heckscher.³⁸

Under de följande åren föreläste Cassel om handelspolitik, skattelagstiftning, skatt på oförtjänt värdestegring, penningväsende och socialpolitik. Det antecknades att han höstterminen 1905 hade 45 åhörare, medan 96 lyssnade på Heckschers »kollegium« i socialpolitik samma termin. Snart upphörde den redovisningen. Betydligt färre, omkring tio, deltog i seminarieövningar i form av föredrag med åtföljande kritik. De ämnen som ventilerades läsåret 1905–06 var: bankreserven och riksbanken som dess upprätthållare, den skan-

dinaviska guldvalutan av 1873, Sveriges handelspolitik under merkantilsystemet, skyddslagstiftningen för kvinnliga industriarbetare, ett försök från konsumenternas sida att reglera produktionen, de svenska flottledernas ekonomi samt banker och kriser.

När den juridiska fakulteten inrättades 1907 fick Cassel uppgiften att utbilda juristerna i ekonomi. Han sammanförde två studentårgångar, tillsammans 100–150 elever, till en intensiv period på knappt två månader varannan hösttermin. Då föreläste han offentligt två timmar i veckan och ledde ett kollegium tre dubbeltimmar i veckan.³⁹

Heckscher blev fil dr i Uppsala 1907 på en avhandling om järnvägarna och Sveriges ekonomiska utveckling, sedan docent vid Stockholms högskola och 1909 professor i nationalekonomi med statistik vid Handelshögskolan. Cassel och han var goda vänner till en början, men vänskapen svalnade under de år de arbetade tillsammans.⁴⁰

En av Cassels elever vid högskolan var Nils Wohlin, som tagit en fil lic i matematik i Uppsala 1903. Han började studera nationalekonomi utomlands och fortsatte vid Stockholms högskola. I årsberättelsen för 1905 nämns ett par uppsatser han skrivit i *Ekonomisk Tidskrift*. Han blev docent i politisk ekonomi vid högskolan 1908 och står upptagen som föreläsare i nationalekonomi till 1916, då han blev professor i statistik i Uppsala. Under tiden vid högskolan hade han stora offentliga uppdrag, bland annat i emigrationsutredningen och i en utredning om jordbrukets avsättningsförhållanden. Han gifte sig senare med Cassels dotter Margit. Den tredje docenten hos Cassel var ekonomhistorikern Karl Petander, som 1912 disputerat på en avhandling om de nationalekonomiska

åskådningarna i Sverige. Några år senare blev han folkhögskolerektor. Hans efterträdare 1917 vid Socialvetenskapliga institutet blev Gösta Bagge, vars huvudintressen var socialpolitik och arbetsmarknad. Som professor från 1921 utvecklade Bagge institutet till en välutrustad och framgångsrik forskningsinstitution tack vare stöd från Rockefellerfonderna. Samma år flyttades institutet från den juridiska till den humanistiska fakulteten.⁴¹

Utredare och sträng granskare

Det var brist på ekonomer, och Cassel anlätades för många offentliga uppdrag, fram till första världskriget ett dussintal. Det första, att vara sekreterare i rösträttskommittén 1902–03, anknöt till vad han skrivit under nittiotalet om proportionella val. Finansdepartementet begärde hans hjälp i flera omgångar att modernisera statens budgetsystem. Han bidrog till att Sverige fick ett riksrevisionsverk. På finansministerns begäran skrev han en översikt över främmande länders lagstiftning om skatt på jordvärdestegring. Han undervisade kronprinsen, kronprinsessan och prins Eugen i ekonomi.⁴²

Cassel ansåg att konjunkturväxlingar bestäms huvudsakligen av variationer i produktionen av fast realkapital. Lågkonjunkturen 1907–08 fick honom att för första gången engagera sig i den allmänna ekonomiska politiken. Han var kritisk mot riksbanken och dess sätt att fungera, påtalade dess otillräckliga kassareserv och menade att det låga diskontot de föregående åren drivit upp den goda konjunkturen alltför högt. Det resulterade i boken *Riksbanken under krisen 1907–1908* och blev upptakten till en mångårig, skoningslös kritik mot riksbankspolitiken. Han skrev i mars 1909:

»[O]möjligheten att med vår nuvarande riksbanks organisation och resurser uppehålla vår valuta efter ett krigsutbrott har man aldrig ägnat en tanke.« Riksbankschefen från 1912 Victor Moll hade varit liberal riksdagsman, och det var ett återkommande tema hos Cassel att liberalerna hade misskött ekonomin och i synnerhet försummat den ekonomiska beredskapen inför det hotande världskriget.⁴³ Sedan Sverige gett upp kronans anknytning till guldets under kriget, ansåg han att penningpolitiken borde syfta till att hålla kronans köpkraft stabil. Han vände sig mot den vanliga uppfattningen att prisstegringen berodde på varubrist och hävdade att sedelmängden var avgörande. Moll menade tvärtom att prisstegringen var det primära, sedelutgivningen det sekundära. I sin bok *Dyrtid och sedelöfverflöd* (1917) gick Cassel strängt tillrätta med riksbanken, som enligt honom såg mera till sitt företagsekonomiska intresse än till nationens bästa och som inte ville »erkänna något som helst ansvar för den svenska kronans värde«.⁴⁴

Han ansåg att penningteorin borde vara »organiskt inordnad i den allmänna prisbildningsläran«, som förutsatte en fast penninghet. Att klargöra hur ett fast penningvärde kunde upprätthållas blev därmed den centrala uppgiften för penningteorin. Uppfattningen att penningvärdet bestämdes av »betalningsmedelsförsörjningens knapphet« var en hörnsten i hans ekonomiska system.⁴⁵

Cassels rykte som teoretiker

Sin idé 1899 att foga samman sina teorier till »ett system i en stor bok« förverkligade Cassel 1911–14, då han skrev *Theoretische Sozialökonomie*. Den blev färdig vid tiden för krigs-

utbrottet, och utgivningen fördröjdes fyra år. Själv ansåg han att det viktigaste nya bidraget var »den elementära grundläggningen av den allmänna ekonomiska teorin och av dess begreppsbyggnad«. Han tryckte särskilt på »idén om ett likformigt framåtskridande och framställningen av den verkliga utvecklingen såsom smärre avvikelser från genomsnittet av detta framåtskridande«. Han trodde sig ha underlättat förståelsen av sparandets och kapitalbildningens innebörd.⁴⁶

Boken blev en enastående succé, särskilt i Tyskland, där den historiska skolans fientlighet mot nationalekonomisk teori hade medfört en brist på teoretiskt genomarbetade verk. När boken kom ut i en fjärde upplaga 1926 hade den blivit långt mera spridd som lärobok än någon annan ekonomisk bok vid tyska universitet.⁴⁷ Den översattes till engelska (två gånger), franska, spanska och japanska, och sent omsider kom den ut även på svenska.⁴⁸ I Sverige skrevs en del uppskattande anmälningar, bland andra en av tjugooårige Bertil Ohlin i Svenska Dagbladet. Knut Wicksells recension i *Ekonomisk Tidskrift* 1919 blev emellertid ett svidande angrepp.⁴⁹ Cassel hade enligt Wicksell den svagheten att han ville gälla som en originell och till och med banbrytande forskare på snart sagt alla ekonomins områden, vilket var grundat på en illusion:

Originaliteten går mestadels icke längre än till ett återgivande av andras tankar i en ny, dessvärre icke alltid förbättrad form. Det banbrytande åter består huvudsakligen i en okuvlig lust att skjuta genvägar genom svårtillgängliga teoretiska områden. Vid alltför flyktig sondering av terrängen bli dessa genvägar oftast senvägar: läsaren

hamnar till sist i ett mudder av oklara tankegångar, som ett ledigt språk icke längre kan överskyla, och från vilken någon annan utväg näppeligen gives än att återvända till just den litteratur, som Cassel med så mycket förakt utdömer som 'onödig' och 'skolastisk'.⁵⁰

Wicksell gick grundligt igenom en rad teser i boken. Erik Lundberg skrev på sextioalet att yngre svenska ekonomer visste föga om Cassel; »they have at best a hazy notion about some of his mistakes as pointed out by Wicksell in a celebrated review of Cassel's major work«. ⁵¹ Cassel besvarade aldrig Wicksells kritik.

Ekonomer i generationerna efter Cassel är överens om att han hade en sällsynt förmåga att förenkla komplicerade problem, så att det mest väsentliga framträdde klart. Bertil Ohlin skrev (i Svenskt Biografiskt Lexikon) att Cassel i sitt huvudarbete byggde upp pris- och fördelningsläran liksom penningteorin på begreppet knapphet. Den bakomliggande tanken var långt ifrån ny, men den konsekvens med vilken han gick tillväga gav »hans system större enkelhet, överskådlighet och stränghet än som utmärker neoklassikernas, österrikarnas eller Lausanneskolans«. Erik Lundberg framhöll: »An economist has to simplify drastically in order to pinpoint the core of a problem. Cassel was a master of this simplifying process – which had both advantages and drawbacks.« ⁵² Flera har påpekat att både Cassel och Wicksell kom till nationalekonomin via matematiken, bland dem Hans Brems: »Both were masters in reducing a problem to its essence. Both were original thinkers, but Wicksell thought deeper. Cassel's comparative advantage was his ease

with data.«⁵³ Det pedagogiska utnyttjandet av empiriskt material, verklighetssinnet, är en styrka även i Cassels mer populära framställningar.

Åsikterna går delvis isär om vad som var genuint nytt i hans bidrag till teoriutvecklingen. De som yttrat sig har inte kunnat undgå att förhålla sig till det drag hos Cassel som Wicksell påtalat i ett brev 1900: självuppskattningen, underlåtenheten att erkänna andras insatser. Det ömtåligaste är att Cassel inte låtsades om att Leon Walras före honom hade ställt upp en totalmodell över hela prisbildningen i form av ett ekvationssystem. En sådan forskare blir själv lätt onådigt bedömd.

Cassel hade enligt Lundberg några karaktäristiska och betydelsefulla element i sitt tänkande. Han ansåg att jämviktsprisbildning är ett givet villkor för ekonomisk effektivitet, men prisbildningen sker samtidigt i olika delar av ekonomin under ömsesidig påverkan och måste alltid analyseras i ett stort sammanhang. I sitt intresse för ekonomins tillväxttakt var han före sin tid. Hans analys av konjunktursvängningar och internationella monetära frågor utgick från en treprocentig tillväxt som ett normalläge. Han formulerade en teori om likformig tillväxt, som kan användas för att visa hur sparande kan påverka tillväxten, något ekonomerna uppmärksammade på allvar först under femtiotalet. Hans enkla formel innebar att tillväxten är lika med sparkvoten gånger nationalinkomsten dividerad med kapitalstocken. Hans upptäckt av detta möjliga samband uppmärksammades inte då. Diskussionen om tillväxt på hans tid gällde helt andra aspekter, till exempel deflation, arbetslöshet och depression. Med sitt tillväxtperspektiv var han enligt Lundberg

en större realist än Wicksell, som föredrog att analysera stationära villkor och som såg mörkt på den ekonomiska framtiden; bland annat menade Wicksell att Sveriges befolkning borde nedbringas till omkring tre miljoner.⁵⁴

Hans Brems har skrivit att Cassel bröt ny mark i sin analys av ekonomisk tillväxt, både mikro och makro. Han anser liksom Lundberg att Cassel formulerade samband mellan sparande och tillväxt som långt senare återupptäckts (och som Roy Harrod getts äran av). »Cassel's idea of a 'uniformly progressing state' was to have profound consequences in the history of theory ...« Brems citerar Schumpeters omdöme att Cassels radikala utmönstring av icke mätbara storheter ur nationalekonomi var »the first uncompromisingly radical attack upon the whole structure of the utility theory of value made by an economist trained in mathematics«. Brems hävdar också att Cassel gjorde en självständig analytisk insats i fråga om den optimala takten att tömma en gruvfyndighet. Cassel opponerade sig mot en hävdvunnen bevarandestrategi, som hade satt ett tak för den svenska järnmalmsexporten. Han antog för enkelhets skull att gruvägaren håller en jämn brytningstakt under hela gruvans livslängd. På vilken nivå bör produktionen ligga? Cassel menade att ägaren bör beräkna nuvärdet av alla framtida kostnader och intäkter. Kostnaden per ton malm kommer sannolikt att vara högre vid en hög produktionstakt. Det rätta svaret kommer till sist att ges av kalkylräntan: ju högre räntefot desto snabbare brytning.

Cassels bok *Nature and Necessity of Interest* (1903), som gav honom högt anseende i de anglosaxiska länderna, rörde ett av hans huvudområden.⁵⁵ Hans syn på räntan som ett pris

bestämt av knappheten på kapital hade en central betydelse i hans tillväxtteori. Teorin är enligt Lars Magnusson ett framsteg i jämförelse med Böhm-Bawerks tolkning av räntan som ett uttryck för den relativa värderingen av framtida respektive omedelbar behovstillfredsställelse. Knapphetsprincipen bestämde enligt Cassel också värdet av pengar, som utgör ett mått på den allmänna prisnivån. Han betecknade kvantitetsteorin, som säger att mängden betalningsmedel bestämmer penningvärdet och dess förändringar, som »alltför dogmatisk och aprioristisk«, men den tjänade ändå som en pedagogisk utgångspunkt när han skrev om monetära frågor.⁵⁶

Där Cassel menade sig ha flyttat fram nationalekonomins positioner, har andra hävdad både att han inte var först och att han gått för långt i renodling och förenkling. Ett belysande exempel är hans köpkraftsparitetsteori, som han presenterade i ett föredrag i Exportföreningen i april 1918.⁵⁷ Han menade att växelkurserna framför allt bestäms av de olika valutornas köpkraft i respektive hemland; valutans yttre värde speglar dess inre värde. Teorin är enkel på gränsen till det självklara, och den hade framförts av Ricardo. En praktisk begränsning ligger i svårigheten att jämföra prisnivåer i länder med olika ekonomisk struktur. Men världskriget hade bringat hela det internationella ekonomiska systemet i oreda, och luften var full av tillfällighetsbetonade förklaringar till växelkurserna och deras svängningar. Cassel avsåg med sin teori att ange växelkursernas naturliga och normala läge, varifrån avvikelser kräver en särskild förklaring. Köpkraftsparitetsteorin – åtminstone den bekväma termen – fick ett nästan omedelbart genomslag i den internationella diskus-

sionen. En engelsk tidning innehöll en limerick med rubriken Professor Cassel:⁵⁸

A professor whose brain is a rarity,
Expounds the exchanges with clarity;
Of his doctrine the flower
Is that Purchasing Power
Is the only true basis of parity.

»Världens mest inflytelserike ekonom«

Cassel var tyskvän under första världskriget och skrev våren 1916 en bok, baserad på en studieresa, om Tysklands ekonomiska motståndskraft. Han spådde att tyskarna även efter ytterligare ett års krig skulle stå ekonomiskt starka, vilket motsade ententens förhoppningar.⁵⁹ Han och John Maynard Keynes var de ekonomer som hårdast angrep skadeståndskraven i Versaillesfreden 1919. Han var naturligt nog uppskattad i Tyskland.

Under tjugotalet var Cassels anseende och inflytande som störst. Han fick i uppdrag av Nationernas Förbund (NF) att skriva utlåtanden om världens penningproblem inför en stor internationell finanskonferens i Bryssel 1920 och till NF:s finanskommitté 1921. Hans bok *Penningväsendet efter 1914* utkom även på engelska, tyska, franska och spanska, hans artiklar publicerades världen över, han var stjärnföreläsare vid utländska universitet och handelskammarmöten och samtalspartner åt regeringschefer, riksbankschefer och finansherrar. Han hade till sist fem hedersdoktorat. Under en föreläsningsturné i USA 1928 inbjöds han att hålla ett föredrag för representanhusets bank- och valutautskott, och

när han sedan fördes upp till husets diplomatläktare gav honom kongressmännen en minutlång stående applåd.⁶⁰ Enligt Schumpeter var Cassel »the most influential international leader of our profession in the 1920's«.⁶¹ Hans biograf Ingrid Giöbel-Lilja menar att han uppfattade sitt arbete under den tiden nästan som en kallelse, »kände sig som en profet som måste bringa världen till förnuft«.⁶²

Det tyska krigsskadeståndet och återgången till guldmyntfot var Cassels två huvudfrågor under de turbulenta åren efter kriget. Han påpekade i december 1918 att det planerade skadeståndet skulle medföra att tyska varor över-svämmade västmakterna, vilket dessa minst av allt önskade. Skadeståndet var orättfärdigt och ekonomiskt orimligt. Han deltog i »en kamp mellan ekonomisk sakkunskap och politiskt övermod«, där ekonomer i oberoende ställning enligt honom stod på samma sida. Att avkräva tyskarna stora betalningar och samtidigt skydda sig mot tysk export var en dårskap som han inte tröttnade på att angripa, med udd särskilt mot Frankrike. Dawesplanen 1924, som omreglerade skadeståndet, var enligt Cassel ogenomförbar.⁶³

I princip ansåg han det möjligt att ha en ren pappersvaluta; det behöver inte finnas något »bakom« betalningsmedlen. Ett lands penningenheter får sitt värde genom att försörjningen med betalningsmedel är begränsad. Ändå talade han för en återgång till ett internationellt guldmyntfotsystem som enda möjligheten att övervinna oredan i världsekonomin i början av tjugotalet. Det krävdes då att den amerikanska penningpolitiken kunde ge guldmetall en tillräcklig stabilitet. Många länder borde välja nya guldpariteter, eftersom valutornas köpkraft glidit isär sedan förkrigstiden. Utgångs-

punkten borde vara den aktuella köpkraften.⁶⁴ Han delade inte den uppfattning som fanns på många håll och som i Sverige företrädde av Wicksell att man efter krigsårens höga inflation borde återgå till 1913 års prisnivå.⁶⁵ Förväntningar om ett sådant prisfall skulle få »ett förlamande inflytande på all företagsamhet«. Under och närmast efter världskriget begärde han att den svenska riksbanken skulle klart deklara en stabilisering av prisnivån som sitt centrala mål för att sedan knyta kronan till guld.

Ett återkommande budskap var att centralbankerna i de ekonomiskt ledande länderna måste samverka för att förebygga oönskade förändringar i guldvärdet. Han varnade för att krigsskadestånd och krigsskulder medförde en anhopning av guld i USA och Frankrike och svår guldknapphet i resten av världen. Det långvariga prisfallet i USA 1925–27 såg Cassel som ett oroande tecken. När Federal Reserve höjde diskontot för att dämpa spekulatjonen på New York-börsen var han kritisk, penningpolitiken borde styras av helt andra överväganden. Den stora krisen från hösten 1929 bekräftade i hans ögon riktigheten i de varningar han framfört och gav honom ny anledning att mana centralbankerna att samarbeta mot deflationen. Han ansåg att världsdepressionen var i huvudsak monetärt betingad.⁶⁶

En sträng domare över politiker och fackföreningar

Cassels internationella berömmelse gav honom pondus och inflytande i Sverige. Hans uppslagsrikedom som skribent i Svenska Dagbladet och Skandinaviska Bankens Kvartalskrift tycktes outtömlig. Han gav ut *Socialism eller framåtskridande* 1928 och *Understödspolitikens urartning* 1930 med

mestadels polemiska utläggningar om ekonomisk dilettantism, fackföreningsmonopolism, blockadmissbruk och socialism. Han hade rört sig ett långt stycke åt höger sedan åren kring sekelskiftet.

I tjugotalets största ekonomiska fråga, den bestående höga arbetslösheten, hade han två måltavlor: alltför omfattande hjälp till de arbetslösa och sluten fackföreningspolitik. Han skrev att »arbetslösheten icke kan avhjälpas genom anslag, som alltid måste tagas någonstans ifrån«. Statlig upplåning för nödhjälsarbeten innebär att kapital styrs över från en användning till en annan, och det är »tivelaktigt om staten därmed verkligen uträttar någonting för arbetslöshetens bekämpande«. Effekten är lika tivelaktig om arbetena finansieras med skatter, som bara medför »omflyttningar av köpkraften«. En möjlighet kunde vara att inrikta nödhjälsarbeten så att de kräver ett minimum av kapital och snabbt frambringa konsumtionsvaror som kan säljas. Men den härskande politiken går i rakt i motsatt riktning, skrev Cassel. Man anordnar arbeten som antingen inte ger någon avkastning alls eller som ger en avkastning först så småningom eller i en avlägsen framtid, och då har man inte uträttat något alls i kampen mot arbetslösheten.⁶⁷ Hans slutsats var att arbetslösheten kan minskas »endast genom den möjligast snabba och effektiva anpassning i samhällets hela ekonomi efter nya förhållanden«.

Ernst Wigforss påpekade i en recension att Cassels tvärsäkerhet i fråga om arbetslöshetspolitikens effekter inte var lika absolut som i framställningen för övrigt. »Det smyger in sig ett och annat 'sannolikt', en och annan fråga som inte är rent retorisk, en hänvisning till motståndarens skyldighet att

klara ut vissa problem ... « Det var en riktig iakttagelse, Cassel förmedlade en känsla av att inte ha tänkt färdigt i denna vetenskapligt och politiskt centrala fråga.⁶⁸

Cassels uppfattning 1902 att hela samhället, inte de av nedläggningar berörda arbetarna, borde bära den huvudsakliga kostnaden för arbetskraftens anpassning till den ekonomiska omvandlingen hade på tjugotalet reducerats till det självklara att man såvitt möjligt borde förhindra att »arbetskraft förstörs och arbetare nedsjunka till en socialt mindervärdig nivå genom att helt lämnas utan stöd under en lång tids arbetslöshet«. Det stöd som skulle ges fick inte vara så stort att det väsentligt fördröjde arbetskraftens överförande till nya sysselsättningar. Arbetslösheten måste verka som »ett starkt ekonomiskt tryck« för att driva arbetskraften från olönsam till lönsam sysselsättning. Rättvisetanken var nu borta.⁶⁹

Inte heller tron på de höga lönernas gynnsamma effekter och fackföreningarnas sociala värde fanns det plats för i förkunnelsen under tjugotalet. När Rickard Lindström 1926 påminde om hur Cassel resonerat ett kvartssekel tidigare, svarade denne att skillnaden mellan öppen och slutna fackföreningspolitik alltjämt bestod och att hans egen uppfattning om arbetslöshetsproblemet var i det väsentliga oförändrad. »Vad som däremot ändrat sig, och ändrat sig högst betydligt till det sämre, är den svenska arbetarrörelsen, som i synnerhet sedan kriget mer och mer slagit in på en slutna fackföreningspolitik.« Han påtalade »de gynnade fackföreningarnas hänsynslösa utnyttjande av sina maktmedel.«⁷⁰

De gynnade fackföreningar Cassel syftade på var sådana som fredades från internationell konkurrens, främst byggnadsarbetare, livsmedelsarbetare och kommunalarbetare.

Till stor del hade dessa grupper undgått den hårda lönedepressning som drabbat exportindustrins anställda under deflationskrisen i början av tjugotalet. Den löneklyfta som hade skapats då var en stor orsak till spänningarna på arbetsmarknaden under mellankrigstiden. Cassel kunde ha påpekat att problemet hade varit mindre, om Sverige hade försökt hålla en stabil inre prisnivå 1921–22 i stället för att följa med i den internationella deflationen, enligt en huvudlinje i hans egen argumentering. Nu lade han i stället skulden på fackföreningarna – »det monopolistiska rofferiet, satt i system«.⁷¹

Det är inte fel, menade Cassel, om fackföreningarna höjer sina löner så mycket de kan, om de »blott icke utesluta kompetenta arbetare från tillträde till yrket och själva svara för dem, som bli arbetslösa till följd av de höjda lönekraven«. Men hela samhällsekonomin snedvrids om staten åtar sig att sörja för de arbetslösa och vissa fackföreningar därmed kan skruva upp sina löneanspråk utan hänsyn till den arbetslöshet som kan bli följd. Cassel hävdade att understöden till de arbetslösa vidgade klyftan mellan industrins och jordbrukets anställda. Den fackliga monopolismen innebar »utsugning av lantarbetarna«.⁷²

När han emellanåt uttryckte sympati för fackföreningarna som »en synnerligen viktig faktor i en rationell gestaltning av arbetsvillkoren« var hans förbehåll så stora att orden blev ihåliga. Det var inte alltid tydligt att han med sina utfall mot facklig monopolism syftade endast på den fackföreningspolitik han kallade sluten (kontroll över lärlingsutbildning eller liknande).⁷³ I en viss mening är all facklig lönepolitik monopolistisk.

Cassel blev alltmer skeptisk mot statliga interventioner,

utom i penningpolitiken. Liksom man undviker att med grova fingrar ingripa i ett urverk man inte förstår, borde den stora allmänheten lära sig en motsvarande respekt för prisbildningsmekanismen. »Vi måste låta den arbeta efter sina egna lagar.«⁷⁴

I sin avhandling om Cassel och Heckscher skriver Benny Carlson att Cassel efter första världskriget motsatte sig snart sagt varje försök att öka statens resurser och befogenheter. I likhet med Heckscher såg han på tjugotalet staten som »en trög koloss som borde undvika att störa de fria marknadskrafterna«. Cassel argumenterade i allmänhet utifrån framåtskridande och tillväxt, medan Heckscher oftare resonerade i frihetstermer.

Trettio-talskrisen gjorde slut på Cassels förgrundsroll som nationalekonom och opinionsbildare. Hans penningpolitiska angreppssätt tycktes otillräckligt inför den ekonomiska och sociala katastrof som utspelade sig. I mitten av trettio-talet medgav han att sparad kapital kunde bli liggande överksamt och att detta kunde leda till prisfall och konjunkturbedgång, vilket hade varit den huvudsakliga teoretiska skillnaden mellan honom och ekonomerna i Stockholmsskolan. I samma skede blev trygghetsvärderingar politiskt dominerande på ett förut okänt sätt. Cassel fortsatte att skriva och argumentera i samma anda som förr, men allt färre tog notis om hans teorier. Som Benny Carlson framhåller var hans och Heckschers kritik under trettio- och fyrtio-talen mot planhushållning, regleringar och högskattepolitik nära besläktad med de idéer som sedan sjuttio-talet förknippas med Ludwig van Mises, Friedrich von Hayek, Milton Friedman, James Buchanan och andra inspiratörer av den nyliberala vågen.⁷⁵

Men någon renässans för Cassel har det inte blivit (däremot i viss mån för Heckscher).

Socialvetenskapliga institutet i medvind

Att nationalekonomin vid Stockholms högskola fick ett uppsving under tjugotalet var främst indirekt Gustav Cassels förtjänst. Han gjorde Gösta Bagge till docent 1917 och medverkade till att denne kallades till en nyinrättad professur 1921. Högskolekatalogen vittnar om den vitalisering som blev följd. Bagge ledde ett seminarium i nationalekonomi, det första i Sverige, med alltfler deltagare; läsåren 1923–24 och 1924–25 presenterades vardera 18 uppsatser. Han inrättade ett licentiandseminarium 1922, också det en innovation i Sverige.⁷⁶ Eli Heckscher föreläste höstterminen 1922 om Sveriges ekonomiska historia, Bertil Ohlin disputerade 1924 och undervisade under hösten samma år. Alf Johansson ledde en övningskurs varje termin från hösten 1925. Erik Lindahl, docent från Lund, ledde seminarier under några år från 1925 och undervisade både vid Socialinstitutet, som Bagge hade grundat, och vid högskolan. Undersökningar om den svenska löneutvecklingen, med stöd från Laura Spellman Rockefeller Memorial, inleddes 1926–27.

Gustav Cassel var elitist. Han ville »inte utbilda många ekonomer, utan ekonomer av rang, som kunde föra den ekonomiska vetenskapen framåt«. Han hade fyra elever som han i sina memoarer beskrev som Sveriges ledande ekonomer: Nils Wohlin, Gösta Bagge, Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal. Om Karin Kock skrev han, inte fullt så lovordande, att hon gjorde ett gott och vederhäftigt intryck som studerande och att han därför hade rekommenderat henne till ett

arbete som bankstatistiker. Han ansåg att en tredjedel av de studerande aldrig borde ha blivit studenter. »Ett system som släpper fram så mycket undermåligt folk dömer sig självt.«⁷⁷ I memoarerna på omkring 900 sidor ägnade han bara några korta och torftiga avsnitt åt eleverna och arbetet vid högskolan; det var inte där han hade sitt hjärta.

De största vetenskapliga insatserna under tjugotalet gjorde Bertil Ohlin, Gunnar Myrdal och Erik Lindahl.

Ohlin blev fil kand i Lund och sökte sig därefter till Handelshögskolan i Stockholm för att studera för Eli Heckscher, som blev hans främste lärare under några år. Han deltog i Nationalekonomiska klubbens möten, bland oftast sex sju lärare och tre fyra studenter. Det var seminarier av högsta klass med deltagare som Knut Wicksell, David Davidson, Eli Heckscher, Sven Brisman och Conrad Carleson (tidigare finansminister). Gösta Bagge deltog sporadiskt, Gustav Cassel inte alls från 1919. Ohlin läste nationalekonomi vid Stockholms högskola från hösten 1920 och disputerade för Cassel 1924. En kort tid senare blev han professor i Köpenhamn, där han stannade i fem år, för att sedan bli professor vid Handelshögskolan.⁷⁸ Myrdals första möte med nationalekonomin, sedan han tagit en jur kand, var Cassels *Theoretische Sozialökonomie*. Han disputerade 1927, blev genast docent och kallades till Hiertaprofessuren efter Cassel 1933. Erik Lindahl studerade ekonomi och juridik i Lund, där han disputerade 1919. Från mitten av tjugotalet arbetade han vid Stockholms högskola, bland annat som en drivande kraft i den stora undersökning av löneutvecklingen och nationalinkomsten som Bagge hade startat. Från 1932 var han professor i Göteborg, senare i Lund och till sist i Uppsala.⁷⁹

»Den första Stockholmskolan«

En sentida innehavare av Hiertaprofessuren, Lars Werin, betecknar Ohlins, Myrdals och Lindahls forskning på tjugotalet som »den första Stockholmskolan«. Han menar att den överträffade den insats som i huvudsak samma personer gjorde på trettioalet och som blivit vida mer omtalad. Det som gjordes på tjugotalet gällde pristeori och allmänjämviktsanalys. De skrifter Werin syftar på är Ohlins doktorsavhandling *Handelns teori*, senare utvidgad till *International and Interregional Trade* (1933), Myrdals doktorsavhandling *Prisbildningen och föränderligheten* (1927) och Lindahls uppsats *Prisbildningsproblemets uppläggning från kapitalteoretisk synpunkt* (1929). Ohlins och Lindahls texter har, i engelsk språkdräkt, blivit internationella klassiker.

Utrikeshandelsteorin var ännu i början av tjugotalet präglad av Ricardo och var till sin kärna en teori om komparativa kostnader. Varornas relativa priser antogs bero på de relativa produktionskostnaderna, som i enlighet med den klassiska värdeläran uttrycktes i antalet arbetsdagar. För den som skollats i Cassels pristeori, som konsekvent höll sig till analysen av utbud och efterfrågan, var det förmodligen lätt att se svagheten i den klassiska utrikeshandelsteorin. Redan i inledningen till sin licentiatavhandling 1922 hävdade Ohlin att den gängse teorin om internationellt handelsutbyte avvek från den allmänna pristeorin, eftersom den byggde på antagandet att olika varors värde står i proportion till mängden nedlagt arbete.⁸⁰ Han grep sig an med att utvidga Cassels prisbildningsmodell från att gälla endast en marknad till att omfatta också utbytet mellan flera geografiskt åtskilda

marknader, under olika antaganden om produktionsfaktorernas rörlighet över gränserna. Han lösgjorde teorin för utrikeshandeln och produktionsfaktorernas lokalisering från den klassiska värdeläran.⁸¹

Att Ohlin tillämpade Cassels jämviktsmodell är oomstritt. Däremot har Eli Heckschers roll som föregångare och inspiratör varit föremål för tolkningar och diskussion, bland annat vid ett symposium 1999 hundra år efter Ohlins födelse. Heckscher skrev en uppsats 1919 om utrikeshandelns inverkan på inkomstfördelningen. Under påverkan av Heckscher och med empiriskt stöd hävdade Ohlin att olikheten mellan länder i fråga om relativa tillgångar på produktionsfaktorer hade särskilt stor betydelse för utrikeshandeln. Resultatet blev en teori som internationellt kom att betecknas som Heckscher-Ohlin-teoremet. Enligt Werin var det emellertid ett misstag av Ohlin att inkludera Heckschers resonemang. Teorin hade blivit mera allmängiltig och flexibel om han hållit sig till den allmänna pris- och jämviktsmodellen.⁸² Det menade också Cassel. Ohlins gärning innebar ett stort framsteg i den internationella handels teori, skrev han. »I fullföljandet av densamma hindrades Ohlin emellertid ganska mycket av snedvridna föreställningar som Heckscher hade bibringat honom.«⁸³

Även Myrdal utgick i sin doktorsavhandling från Cassels generella teori om prismekanismen som det centrala samordnande elementet i de ekonomiska förloppen. Han utvidgade teorin genom att foga in tidsdimensionen och förväntningarnas roll. Avhandlingen översattes inte till något världsspråk. Större betydelse fick Lindahls uppsats, som gjorde allmänjämviktsmodellen intertemporal. Werin sammanfattar Lindahls insats:

In a sequence of models, each with its separate assumptions concerning the level of information and dynamic background conditions, Lindahl demonstrated the nature of the resulting general equilibrium, in particular the meaning of the rate of interest and the proper definition of capital. This was a brilliant achievement.

Uppsatsen översattes till engelska 1939, men först från femtitalet kom den att utöva ett väsentligt inflytande. Lindahl föregrep teorin om rationella förväntningar.⁸⁴

Dessa bidrag till den ekonomiska teorin hade en gemensam vetenskaplig utgångspunkt, men de presenterades inte som en samlad insats. Under trettioalets depression inriktades forskningen åt ett annat håll. Stockholmsekonomerna tog sig an akuta stabiliseringspolitiska frågor och utvecklade en makroekonomisk teori parallellt med Keynes.

En symbol för förlegat tänkande

Cassels insatser under nära ett halvsekel som forskare, lärare, opinionsbildare och folkupplysare hade sällsynta dimensioner, och vad de betydde direkt och indirekt kan knappast ens anas. Att han efter sin död 1945 sällan blev återopad eller omtalad har delvis samma förklaring som hans tidigare berömmelse. Genom sin extrema tydlighet och självsäkerhet personifierade han mer än någon annan just de tänkesätt som efter andra världskriget ansågs förlegade.

I recensionen av *Socialism eller framåtskridande* skrev Ernst Wigforss: »Det hjälper till sist inte att Cassel är en mästerlig pedagog, att var artikel för sig ofta är ett mönster av klar och enkel framställningskonst, eller att mycket eller

kanske det mesta både är riktigt och kan behöva inpräntas. Man tröttnar till sist på själva sanningen, när den förkunnas med en ton av oändlig överlägsenhet, och när alla med Cassel oliktankande behandlas som ekonomiska analfabeter ...⁸⁵ När detta skrevs hade Cassel ännu ett intellektuellt övertag, han kunde inte ignoreras. Efter arbetarrörelsens politiska genombrott och den keynesianska revolutionen var rollerna ombytta. Att återopa Cassels auktoritet var att avslöja sig själv som oförbättrings dogmatisk, och få brydde sig om hur han i sin egen tid hade förnyat det ekonomiska tänkandet.

NOTER

1. Namnet Cassel är från början skotskt, men Gustav Cassel var inte av skotsk härkomst. Hans farfar antog sin styvfars efternamn. Giöbel-Lilja 1948 s. 9.
2. Om Stockholms högskolas tillkomst och tidiga utveckling, se Tunberg 1957 s. 26–100. Donationsfonderna, Hiertaprofessuren och nationalekonomin inom högskolan redovisas i Henriks-son 2004a.
3. Gårdlund 1956 s. 116. Cassel 1940 s. 13–14. Wieselgren 2000 s. 73–74, 93–94, 215. Wieselgren skrev sin doktorsavhandling om den Lorénska stiftelsen.
4. Giöbel-Lilja 1948 s. 169.
5. Gårdlund 1956 s. 196.
6. Henriksson 2004b. Gårdlund 1956 s. 196.
7. Henriksson 2004b. Gårdlund 1956 s. 193–195.
8. Giöbel-Lilja 1948 s. 161–162.
9. Cassel 1940 s. 51–52.
10. Giöbel-Lilja 1948 s. 13, 38, 50–51, 157.
11. Giöbel-Lilja 1948 s. 133.
12. Cassel 1940 s. 12. Giöbel-Lilja 1948 s. 116.
13. Giöbel-Lilja 1948 s. 118–119. Brev till den danska matematikern Annette Vedel, en personlig vän.
14. Lundberg 1994 s. 405–406.
15. Cassel 1940 s. 13–22, 30, 39.
16. Henriksson 2004c.
17. Giöbel-Lilja 1948 s. 145. Brev till Annette Vedel.
18. Cassel 1940 s. 15–16.
19. Henriksson 2004c.
20. Gårdlund 1956 s. 13, 134.
21. Gårdlund 1956 s. 190–191.
22. Gårdlund 1956 s. 206–211.
23. Cassel 1940 s. 35–36.
24. Gårdlund 1956 s. 207–208.
25. Gårdlund 1956 s. 215.
26. Cassel 1940 s. 27.
27. Cassel 1902 s. 61.
28. Cassel 1940 s. 45–46.

29. Brems 1989 s. 176.
30. Cassel 1902 s. 20–21, 55–77, 80–89, 113–114, 130–140.
31. Nycander 2003 s. 14–16.
32. Carlson 1988 s. 151.
33. Cassel 1899 s. 551–553, 571.
34. Cassel 1900 s. 481–486, 500–503.
35. Cassel 1902a s. 531–536.
36. Cassel 1902b s. 540–542.
37. Henriksson 2004b.
38. Högskolans berättelse 1899–1904 s. 107. Socialvetenskapliga institutet blev långt senare flervetenskapligt med stöd av Rockefellerpengar, bland annat genom en tjänst i sociologi till Gunnar Boalt. Uppgift av E. Wadensjö.
39. Cassel 1940 s. 159.
40. Giöbel-Lilja 1948 s. 208. Henriksson 1991 s. 46.
41. Tunberg 1957 s. 175.
42. SBL (B. Ohlin förf.).
43. Cassel 1940 s. 62, 70, 99–106. 154, 167.
44. Cassel 1940 s. 188, 194, 198. Giöbel-Lilja 1948 s. 222. SBL.
45. Cassel 1941 s. 436.
46. Cassel 1940 s. 163.
47. SBL (B. Ohlin förf.).
48. Brems 1989 s. 165.
49. Giöbel-Lilja 1948 s. 230.
50. Wicksell 1919 s. 196. Henriksson 2002 s. 584.
51. Lundberg 1994 s. 404 (Uppsatsen först publicerad 1967).
52. Lundberg 1994 s. 404.
53. Brems 1989 s. 176.
54. Lundberg 1994 s. 404–407. Lindahl 1948 s. 296.
55. SBL (Ohlin).
56. Magnusson 1991 s. 128–132.
- Lundberg 1994 s. 410. *Ekonomisk Tidskrift* 1917 s. 291.
57. Cassel 1940 s. 261.
58. Cassel 1940 s. 274. Giöbel-Lilja 1948 s. 237.
59. Cassel 1940 s. 181–187.
60. SBL, Cassel 1940 s. 290–291.
61. Brems 1989 s. 165.
62. Giöbel-Lilja 1948 s. 235.
63. Cassel 1940 s. 266–268. Cassel 1941 s. 16.
64. Cassel 1941 s. 17, 20–22.
65. Lindahl 1948 s. 289–290. Lundberg 1983 s. 48.
66. Cassel 1941 s. 206–211, 235–236, 255. Giöbel-Lilja 1948 s. 310.
67. Cassel 1928 s. 129–134, 139.
68. Wigforss 1929 s. 71.
69. Cassel 1928 s. 84–87.
70. Cassel 1928 s. 114.
71. Cassel 1928 s. 107.
72. Cassel 1930 s. 24–26.
73. Cassel 1928 s. 244.
74. Cassel 1930 s. 18.
75. Carlson 1988 s. 3, 151, 342–355.
76. Henriksson 1991 s. 46.
77. Cassel 1940 s. 158–159, 1941 s. 373–377.
78. Ohlin 1972 s. 54–59. Henriksson 1987 s. 308.
79. SBL. Högskolans årsberättelser. Jonung (red.) 1991 s. 98 (Benny Carlson). *Vägvisare* s. 36.
80. Werin 1991 s. 177–179. Ohlin 1953 s. 372.
81. Werin 1991 s. 177–179. Ohlin 1953 s. 372–375.
82. Werin 1991 s. 179.
83. Cassel 1941 s. 376.
84. Werin 1991 s. 178.
85. Wigforss 1929 s. 66.

Gösta Bagge – en akademisk entreprenör

Av Eskil Wadensjö

Stockholms högskola var en liten institution med små anslag under de första decennierna av 1900-talet.¹ I nationalekonomi fanns under lång tid obetydliga resurser utöver Gustav Cassels professur. Gösta Bagge som professor i nationalekonomi och socialpolitik från 1921 hade emellertid stor förmåga att dra in externa medel och att skapa en livskraftig forskningsmiljö. Han var en akademisk entreprenör, och han gjorde det möjligt att bedriva en omfattande forskning vid Socialvetenskapliga institutet. Han var också den som grundade och i början ledde Socialinstitutet. Bagge blev senare ledare för högerpartiet och är mest ihågkommen som medlem av samlingsregeringen under kriget.

I övrigt är Bagge närmast bortglömd. Han hade emellertid en stark position under en stor del av mellankrigstiden. Låt oss gå tillbaka till 1931. Han var då tillsammans med Cassel, men reellt ensam, chef för Socialvetenskapliga institutet, vars verksamhet byggde på medel Bagge ordnat från Rockefellerstiftelsen för ett projekt med utgångspunkt från hans doktorsavhandling. I april 1931 kom besked om nya pengar från Rockefellerstiftelsen, dels för projektet dels för en byggnad för Socialinstitutet och Socialvetenskapliga institutet. Byggnaden stod färdig vid Odengatan redan året därpå.

Bagge var den ende ekonomen bland ledamöterna av arbetslöshetsutredningen, mellankrigstidens viktigaste offentliga utredning om ekonomiska frågor. År 1931 kom dess första huvudbetänkande, som i mycket präglades av hans idéer. Då lade han också fram en egen bilaga om arbetslöshetsens orsaker. De ekonomer som nu räknas till Stockholmskolan och var verksamma under 1930-talet var antingen engagerade av arbetslöshetsutredningen eller i Bagges projekt vid Socialvetenskapliga institutet eller i båda.

En betrodd man²

Gösta Bagge föddes 1882. Han var son till Adolf Bagge, som var bankokommissarie i Riksbanken. Fadern hade genom lyckosamma aktieplaceringar blivit förmögen, vilket medförde att Gösta Bagge kom att ha en ekonomiskt oberoende ställning. Efter studentexamen 1900 började Gösta Bagge studera i Uppsala med historia och statskunskap som huvudämnen. I historia hade han Harald Hjärne som lärare. Tillsammans med andra studenter i historia tillhörde han en kamratgrupp kallad »juntan«, som även efter studietiden kom att ha stor betydelse för honom.³ Gruppen var mycket politiskt intresserad och kan betraktas som moderat- eller socialkonservativ.

Bagge vistades under våren och sommaren 1902 i England och fick där kontakt med den så kallade settlementrörelsen. Inspirerad av denna startade han i januari 1903 en verksamhet kallad Klubben, en form av fritidsgård belägen i Vasastan i Stockholm. Den var ett tidigt uttryck för hans sociala intresse. Den drev han fram till 1912.

Juntan utgjorde redaktionen för *Svensk Tidskrift*, som grundades 1911. Två av medlemmarna var redaktörer, Gös-

ta Bagge och Eli Heckscher.⁴ Bagge skrev med stor regelbundenhet. Heckscher lämnade redaktörskapet efter ett tiotal år, men Bagge blev kvar som redaktör till 1930.

Åren 1913–26 var Bagge stadsfullmäktig i Stockholm. Under samma tid hade han flera andra kommunala förtroendeuppdrag. Men 1931 hade han lämnat både sina uppdrag i Stockholm och ansvaret för *Svensk Tidskrift*. I en intervju i november 1931 tillfrågades han om han inte tänkte bli politiker igen. Bagge svarade: »Nej, nej! Jag har inte tid.»⁵ Men året därpå blev han politiker på allvar. Han blev suppleant i riksdagen för arbetsgivarchefen Hjalmar von Sydow, och när denne mördades i ett familjedrama 1932 blev han ledamot av första kammaren. I riksdagen var han aktiv bland annat i fråga om krisbekämpningspolitiken. Som ett exempel kan nämnas en motion med förslag till stöd till pensionering av äldre arbetare (över 64, alternativt över 66 år) för att underlätta för ungdomar att få arbete.⁶ År 1935 valdes han till högerledare efter Arvid Lindman. När högern på Bagges tillskyndan inträdde i samlingsregeringen 1939 blev han ecklesiastikminister. Skolfrågor intresserade honom, och han tillsatte en skolutredning där han själv blev ordförande och som han ledde även efter det att han avgått som statsråd. Han lämnade regeringen och partiledarskapet hösten 1944, sedan högern gått tillbaka i riksdagsvalet.

Att kombinera teori och empiri

Gösta Bagge har en relativt liten vetenskaplig produktion, och mycket av vad han skrev var kortare texter för *Svensk Tidskrift*. Det innebär inte att han är ointressant som forskare. Hans produktion styrdes av en strävan att förena ekono-

misk teori med empirisk kunskap. Huvudarbetet är doktorsavhandlingen *Arbetets reglering genom sammanslutningar* (1917), som behandlade effekterna av lönerreglering genom kollektivavtal och lagstiftning. Hans intresse för området hade väckts när han läsåret 1904–05 studerade vid Johns Hopkins-universitetet i Baltimore, där undersökningar av fackföreningarnas verksamhet var ett centralt forskningsområde med empirisk och induktiv inriktning.⁷ Han skrev där sin första uppsats om facklig verksamhet.⁸ Tillbaka i Sverige gjorde han 1907–08 en utredning för Kommerskollegium om kollektivavtalen i Sverige.⁹ Ämnet för avhandlingen blev också kollektivavtalen och deras effekter. I början av avhandlingsarbetet hade han tänkt sig en induktiv ansats – att ge en noggrann framställning av kollektivavtalen i Sverige och sedan dra slutsatser om samband. Licentiatavhandlingen *Kollektivavtalets utbredning i Sverige* (1911) följer denna plan. Efterhand upptäckte han att det inte var en framkomlig väg. Avhandlingen blev i stället en teoretisk analys av löneförhandlingarnas effekter i jämförelse med en renodlad marknadslösning. Sitt omfattande empiriska material använde han för att illustrera och exemplifiera de teoretiska utsagorna. Avhandlingen kom ju flera decennier före ekonometrins genombrott som metod.

Bagges utveckling mot en deduktiv metod går att utläsa ur hans kritiska översiktsartikel om amerikansk forskning om fackföreningar i *Ekonomisk Tidskrift* (1914).¹⁰ Den amerikanska forskningen vid denna tid, inte minst forskningen om fackföreningar vid Johns Hopkins, dominerades av en institutionell skola med stark betoning på datainsamling utan ledning av en strukturerande teori.

I en modell för en marknadsekonomi förde Bagge in antagandet att reallönerna höjs genom kollektivavtal eller lagstiftning. Det nya jämviktsläget jämförs med det gamla, men också själva övergången analyseras. I olika delar av avhandlingen diskuteras detaljerat kollektivavtalens effekter på inkomstfördelningen, arbetskraftsefterfrågan, efterfrågan på andra produktionsfaktorer, arbetskraftens fördelning på näringsgrenar, arbetslösheten och den långsiktiga ekonomiska utvecklingen. Effekterna i de fall avtalen leder till att de relativa lönerna förändras behandlas separat.

Bagge tar upp många komplikationer som monopol, tilltagande avkastning och offentliga arbetsgivare. Ett av de få områden han lämnar utanför är arbetsutbudet: »förhållandet mellan ersättningen för arbetet och tillgången på arbetskraft är av invecklad och föga regelbunden natur«. ¹¹ Utmärkande för studien är emellertid de många fall han behandlar med stor insikt. Grunderna för flera av senare års »nya teorier« på arbetsmarknadsområdet kan återfinnas i avhandlingen, om än inte i så tekniskt avancerad form. Här några exempel:

Under senare decennier har man i ekonomisk teori betonat informationskostnader (sökteorin), riskaversion (kontraktsteorin) och sambandet mellan lön och effektivitet (effektivitetslönteorin). Dessa tre frågor analyserar Bagge utförligt. Så behandlas till exempel hur riskaversion leder till lönestelhet (vare sig det finns fackföreningar eller inte):

Men dessutom är lönesatsens nedsättning ett mycket mera påtagligt faktum än oböjlighetens följder i form av arbetslöshet; och äfven där man räknar med olägenheter-

na af att hålla lönen öfver marknadsläget, anser man detta motvägas af större likformighet i arbetarnas inkomst och lefnadsstandardens upprätthållande under de svåra tiderna.¹²

Bagge utreder därvid när lönestelhet leder till målet maximering av lönesumman. Det är ett problem och en formulering som återkommit under senare decenniers diskussion av fackföreningarnas mål.

Andra frågor som avhandlingen belyser är:

1. Den solidariska lönepolitiken jämförd med bärkraftsprincipen (enligt Bagge i praktiken ett vinstandelssystem).
2. Effekterna av kollektivavtal med olika lönenivåer på likvärdiga arbeten. Enligt Bagge sker en utjämning av förväntade arbetsinkomster (timlöner multiplicerade med förväntad sysselsättningsgrad) i stället för av timlöner. Den förväntade sysselsättningsgraden beror på hur arbetena fördelas (senioritet, lottning, kvotering etcetera).
3. Lika lön för olika arbete och hur detta kan påverka ungdomars och kvinnors sysselsättning. Eftersom kvinnors arbetsförmåga ansågs lägre än männens, användes ibland lika lön för olika arbeten som medel för att få bort kvinnor från vissa yrken.

Avhandlingen mottogs mycket väl. Cassel var starkt positiv, och även i efterhand har omdömena varit gynnsamma.¹³ Karl-Gustav Landgren skriver i en översikt över svensk ekonomisk forskning under den första hälften av 1900-talet att

Bagges avhandling »was undoubtedly one of the foremost doctoral treatises in economics to appear in Sweden.«¹⁴ För en sentida läsare är idériokedomen och kombinationen av teoretisk struktur och detaljerat empiriskt kunnande mest framträdande. Ahistoriskt skulle man vilja efterlysa ekonometrisk metodik och en mer formell behandling av den underliggande modellen.

Bagge var inte färdig med avhandlingens ämnesområde. Några år senare startade han med anslag från Rockefellerstiftelsen vad som kan betraktas som det största svenska nationalekonomiska forskningsprojektet med syftet att utveckla forskningen på avhandlingens område. Projektet skulle behandla lönebestämningens faktorer, och för detta skulle ett betydande datainsamlingsarbete ske. Bagges egen forskning inom projektet blev emellertid mindre än han planerat. En viktig del skulle ha varit en till engelska översatt och vidareutvecklad version av hans avhandling. Medel fanns, men den engelska versionen blev aldrig färdig. Av *Stockholm Economic Studies* står Bagge som medförfattare endast till två delar, som utgör en noggrann statistisk genomgång av löneutvecklingen i Sverige.¹⁵ Han svarade också för en svenskspråkig volym om kommunalarbetarnas löner.¹⁶ I några få artiklar av översiktlig karaktär behandlade han utvecklingen av arbetslönerna och deras konsekvenser för arbetslösheten.

Bagges avhandling läses inte längre. Till en del beror det på att han inte själv byggde vidare på den och att han inte hade studenter som arbetade på teman från avhandlingen. Än viktigare är att den publicerades på svenska och inte på tyska eller engelska. Antalet forskare som läste boken blev

litet. Om en översättning hade kommit relativt tidigt hade den kunnat bli en »minor classic«.

Bidrag till arbetslöshetsutredningen

Bagges enda större skrift om arbetsmarknaden efter avhandlingen var hans bilaga till arbetslöshetsutredningen.¹⁷ Den publicerades 1931 men var till stora delar utarbetad redan år 1928.¹⁸ Utgångspunkten är 1920-talets arbetslöshet, som var hög även när konjunkturen var god. Varför fanns det en kvarstående »permanent« hög arbetslöshet? I undersökningen använde Bagge samma metodik som i avhandlingen, främst komparativ statik. Utmärkande för analysen är den klara inriktningen på arbetsmarknadens funktionssätt, det vill säga på arbetskraftsefterfrågans och arbetskraftsutbudets bestämningsfaktorer och på lönebildningen. Större delen av studien upptas av en analys av faktorer som påverkar arbetskraftsefterfrågans struktur och sammansättning. Vad gäller arbetsutbudet förbigår Bagge de faktorer som bestämmer det totala utbudet men behandlar arbetsutbudets fördelning på olika delmarknader. Vid ofullständig löneflexibilitet och ofullständig yrkesmässig och geografisk rörlighet hos arbetskraften leder förändringar i efterfrågans storlek och sammansättning till arbetslöshet. Det partiella angreppssättet är en styrka, då arbetsmarknaden på så sätt blir mer realistiskt analyserad, men samtidigt blir det partiella angreppssättet en svaghet då det gäller att förklara ett konjunkturförlopp. Men utredningen hade tillsatts i ett relativt gynnsamt konjunkturläge, och syftet var att analysera arbetslöshet av den typ som fanns under den senare delen av 1920-talet. Arbetslösheten var då högre än den varit under förkrigstiden.

Bagge utgick i sin analys från efterfråge- och utbudspriset på arbetskraft. Med en sådan utgångspunkt är det självklart att för hög lön alltid blir orsaken till arbetslösheten.

Det finns ej ett särskilt slag av arbetslöshet, där 'lönen är för hög' och andra, där detta icke är fallet. Lönen är alltid 'för hög' vid arbetslöshet i den meningen, att utbudspriset ligger över efterfrågepriset för en viss mängd arbetskraft. Detta är fallet vid samtliga olika 'slag av arbetslöshet'.

Det är som sagt innebörden av alla slags arbetslöshet, som sålunda i grund och botten har alldeles samma karaktär, ehuru än den ena, än den andra av de faktorer, som tillsammans bestämmer skillnaden mellan utbudspris och efterfrågepris på arbetskraften, i olika lägen eller ur olika synpunkter kunna framstå såsom den dominerande eller företrädesvis verksamma.¹⁹

Det innebär emellertid inte med nödvändighet att lönehöjningar framkallar arbetslöshet eller att lönesänkningar är det bästa receptet mot arbetslöshet. Obalans mellan utbud och efterfrågepriser på arbetskraft uppkommer enligt Bagge främst genom förändringar av storleken och sammansättningen av efterfrågan och utbudet av arbetskraft. Dessa obalanser kan principiellt försvinna på två sätt. I det första fallet sker en omedelbar anpassning av lönerna efter en störning, så att utbud och efterfrågan överensstämmer på varje delmarknad. Ingen arbetslöshet uppkommer men däremot löneskillnader. Dessa elimineras i sin tur av arbetskraftens rörlighet. I det andra fallet sker ingen omedelbar anpassning av lönerna. I stället uppkommer som resultat av störningar-

na arbetslöshet på vissa delarbetsmarknader och efterfrågeöverskott (lediga platser) på andra. Arbetslösheten och de lediga platserna elimineras därefter genom arbetskraftens rörlighet. Bagge behandlar båda dessa sätt för hur obalanser på arbetsmarknaden kan försvinna.

Varför förändras efterfrågan och utbud på arbetskraft? Till de faktorer Bagge behandlar hör ändrad konsumtionsinriktning, teknisk utveckling, utvecklingen av övriga produktionsfaktorer, folkmängdsförändringar, arbetstidslagstiftning, förändringar av utrikeshandeln och offentlig sektor. Han diskuterar deras inflytande dels på den totala arbetsmarknaden, dels på olika delmarknader. Dessa och andra »störningar« kombinerade med produktionsfaktorernas, prisernas och lönernas trögrörlighet leder till arbetslöshet.

De praktiska arbetslöshetsproblemen som i detta sammanhang äro i fråga, äro nämligen till sin natur 'permanenta övergångsfenomen', d.v.s. de bero på förskjutningar och verkningar av förändringar i det ekonomiska livet, vilka ha en relativt kortvarig tillvaro men ständigt återupprepas i nya former. Så är också fallet med de omständigheter, vilka medföra, att produktionsapparatens konstruktion, fördelningen av produktionsmedlen m. m., icke följa förändringarna i efterfrågan, varigenom efterfrågepriset på arbetskraft inom olika delområden icke ändras i samma takt som efterfrågan på produkterna och tjänsterna inom området i fråga. De äro av övergående natur men återupprepas alltså.²⁰

Som framgår är Bagges arbetslöshetsteori en teori för struktur- och friktionsarbetslöshet. Den »permanent« arbetslöshetens omfattning bestäms därvid av störningarnas storlek, av produktionsfaktorernas rörlighet samt av lönernas rörlighet.

Om lönerna var fullt rörliga, så att utbuds- och efterfrågepriserna på arbetskraft alltid överensstämde, skulle enligt Bagge ingen arbetslöshet förekomma. Resultatet skulle bli lönedifferenser, som i sin tur skulle motverkas av geografisk och yrkesmässig rörlighet. Med trögrörliga löner (och Bagge menar att löner är trögrörliga såväl nedåt som uppåt) blir resultatet arbetslöshet på en del håll men också överskottsefterfrågan på andra håll. Arbetslösheten påverkar rörligheten och kan alltså ha en arbetskraftsomfördelande roll precis som löneskillnader.

Med anknytning till sin avhandling analyserade Bagge även motiv för arbetarna och deras fackföreningar att hålla uppe lönerna. På arbetsmarknader med låg efterfrågeelasticitet (mindre än 1) ökar lönesumman vid en lönehöjning. Bagge utgår, som senare Dunlop, från att fackföreningarna söker maximera lönesumman.²¹ Om delmarknader har olika efterfrågeelasticitet, kommer den lönenivå som maximerar lönesumman att skilja sig åt mellan de olika delmarknaderna. Denna typ av löneskillnader kan leda till minskade incitament att flytta vid arbetslöshet. Incitamenten till flyttning försvinner inte när arbetslöshetsrisken är noll utan när förväntad inkomst är lika på delmarknader utan respektive med arbetslöshet. Löneskillnader kan uppväga arbetslöshetsskillnader. Regler för fördelning av arbeten är avgörande för hur arbetslöshet påverkar flyttningsbenägenheten. Bagges modell kan jämföras med den som Harris och Toda-

ro (1970) utvecklade långt senare. En slumpmässig fördelning av arbeten och en fördelning efter senioritetsprincipen har helt olika effekter.

Bagges framställning gäller den »permanenta« arbetslösheten. Det innebär att hans analys huvudsakligen kan ses som ett komplement och inte som ett alternativ till Stockholmskolans analys. Konjunkturarbetslösheten berör han endast i förbigående, och han avvisar därvid olika underkonsumtionsteorier. Den troligaste förklaringen till störningar är enligt Bagge otillräckliga investeringar på grund av brister i kreditväsendet.

Det är via förskjutningar i kredit- och penningväsen, som plötsliga och häftiga ändringar i sparvolymen kunna sekundärt och tillfälligt orsaka arbetslöshet. Och en dylik brist på balans mellan sparande och investering uppkommer vanligen oberoende av förändringar i sparandevolymen.²²

Bagge är mer oroad av ett alltför lågt sparande (och för lite investeringar) som ett problem på lite längre sikt. Ökad kapitalbildning är grunden för stigande reallöner. I kombination med framtida lönekrav kan bristande kapitalbildning medföra arbetslöshet.

I en avslutande del behandlas löneökningars effekter på arbetslöshet. Bagges analys och slutsatser ligger här nära hans avhandling. (Real)löneökningar kan leda till arbetslöshet.²³ Bagges undersökning är ett bidrag till teorin om arbetslöshet under jämvikt: om såväl klassisk arbetslöshet (ojämvikt endast på arbetsmarknaden) som strukturarbetslöshet (för-

ändringar av efterfrågans sammansättning) och friktionsarbetslöshet (långsam anpassning av utbudet även när det finns lediga platser).²⁴ Bagge är själv försiktig i sina slutsatser:

I och för sig kan denna sammanställning sålunda icke användas för att giva ett slutgiltigt svar på frågan om arbetslöshetens orsaker. Någon generellt giltig »arbetslöshetsteori« kan icke uppställas, och några sammanfattande konklusioner kunna här icke åstadkommas. Det är först på grundval av empiriskt konstaterade förändringar i dels arbetslöshetens omfattning och karaktär och dels med dessa sammanhängande fenomen i Sverige under ifrågavarande tid, som en sannolik bild av den undersökta utvecklingen kan framkomma.²⁵

Socialförsäkringar och kommunalpolitik

Merparten av Bagges övriga arbeten har karaktären av översikter och debattinlägg. På ett par områden skrev han mer genomarbetade arbeten: socialförsäkringarna och de kommunala avgifterna.

I flera artiklar och också i ett anförande i Nationalekonomiska föreningen behandlade han folkpensioneringen, som hade införts 1913.²⁶ Denna var utformad som en blandning av ett premiereservsystem och ett fördelningssystem. Pensions-tillägg, som syftade till en miniminivå åt alla som hade invalidpension (våra dagars förtidspension), var inkomst- och förmögenhetsprovade och följde fördelningssystemet. Bagge var starkt emot denna blandning av två principer. Han menade att fördelningssystemet bara var fattigvård i förklädnad och också skulle uppfattas så av dem som fick pensionerna. Han

underströk att inkomstprövningen påverkade incitamenten till arbete och att förmögenhetsprövningen påverkade incitamenten till sparande. Bagges syn på socialförsäkringar finns mest utvecklad i *Socialpolitik*, ett manuskript på 300 sidor, som användes i undervisningen på Socialinstitutet. Han planerade att ge ut det som bok, men annat kom emellan.

Bagge visade en viss okänslighet i pensionsdebatten. Han såg inte vad namnbytet från fattigvård till folkpension och införandet av fasta belopp trots kvarstående inkomst- och förmögenhetsprövning betydde för karaktären av det stöd som gavs.

Med de kommunala avgifterna var Bagge hemtam. I sin analys av de kommunala avgifterna bygger han i praktiken på en välfärdsteoretisk grund. Hans huvudrekommendation är att man skall prissätta kommunala tjänster och inte skattefinansiera. Undantag görs dock för bland annat kollektiva varor och »merit wants« (han använder naturligtvis inte dessa benämningar). Priserna ska sättas enligt en modifierad marginalkostnadsprincip. Bagge tar speciellt upp fallen med stora fasta kostnader och fallande marginalkostnader samt »peak-load«-prissättning. Dessa »moderna« prissättningsprinciper diskuteras realistiskt med tanke på fördelningseffekter och kostnader för själva prissättningen.²⁷

Efter mitten av 1930-talet publicerade Gösta Bagge inga vetenskapliga arbeten och i praktiken slutade han sin forskningsverksamhet redan tidigare. Under tiden som partiledare utgav han nästan endast samlingar av politiska tal. Han kom visserligen tillbaka till Socialinstitutet och högskolan när han avgått som partiledare, men under åren fram till sin bortgång 1951 gjorde han endast några smärre debattinlägg.

Entreprenören

Som forskningsentreprenör var Bagge klart ledande. Det är svårt att finna någon motsvarighet i den svenska national-ekonomins historia.

Han disputerade 1917, 35 år gammal. Med avhandlingen blev han en stark kandidat till en professur och sökte också en i Uppsala. Han hade troligen fått den men drog sig tillbaka. Han ville ha en professur i Stockholm, och för detta arbetade han aktivt.²⁸ Tillsammans med Otto Järte utformade han åt Centralförbundet för socialt arbete (CSA) ett förslag till ett socialpolitiskt institut, ett »institut av högskolenatur« för utbildning av främst blivande tjänstemän i offentlig förvaltning. Chefen för institutet borde bli en professor i nationalekonomi med socialpolitik. Stockholms stadsfullmäktige (med Bagge som ledamot) stödde förslaget efter tillstyrkan av stadskollegiet (med Bagge som ledamot av presidiet). CSA samlade in anslag till professuren, som skulle placeras vid Stockholms högskola och alltså kombineras med föreståndarskapet för Socialinstitutet. Professuren inrättades, och Bagge blev genom kallelse dess första innehavare. Han blev också föreståndare, vid sidan av Cassel, för Socialvetenskapliga institutet vid högskolan. Institutet bestod då av en amanuens och en boksamling utöver de båda föreståndarna. Men Bagge hade helt andra ambitioner.

Under 1924 hade han varit i USA och Kanada en längre tid och då träffat företrädare för Laura Spellman Rockefeller Memorial.²⁹ Kontakterna utvecklades, och 1925 beviljades ett första anslag om 75 000 dollar till ett forskningsprogram baserat på Bagges avhandling. Vid dåvarande pris- och löne-

läge var det ett mycket stort bidrag. Laura Spelman Rockefeller Memorial integrerades 1929 i Rockefeller Foundation, och kontakt etablerades med denna mycket stora fond. Rockefeller Foundation gav 1931 ytterligare 300 000 dollar. Därav var 100 000 dollar avsedda för en ny gemensam byggnad för Socialinstitutet och Socialvetenskapliga institutet. Senare gavs 20 000 dollar till det Socialvetenskapliga biblioteket.

Forskningsresultaten kom att publiceras i en ny skriftserie, *Stockholm Economic Studies*. Planen på en uppföljning av Bagges doktorsavhandling fullföljdes endast delvis. Viktigare blev Erik Lindahls studier av nationalinkomsten och senare Erik Lundbergs doktorsavhandling. De flesta av studierna var noggranna empiriska undersökningar av den långsiktiga ekonomiska utvecklingen i Sverige. Merparten av Stockholmskolan's ekonomer var engagerade i Rockefellerprojektet: Erik Lindahl, Gunnar Myrdal, Erik Lundberg, Ingvar Svennilson och Alf Johansson. Kopplingen mellan detta projekt och Stockholmskolan är emellertid huvudsakligen indirekt – projektet skapade en forskningsmiljö.

Stockholmskolan hade en mycket klarare förbindelse med arbetslöshetsutredningen, som startade 1927 med Bagge som den ende ekonomen bland ledamöterna.³⁰ Ordförande var Gunnar Huss, chef för socialstyrelsen och en av tillskyndarna av Bagges professur och Socialinstitutet. Utredningen engagerade flera av Bagges medarbetare vid Socialvetenskapliga institutet, bland dem Erik Lindahl, Gunnar Myrdal, Alf Johansson och Ingvar Svennilson. Också Dag Hammarskjöld och Bertil Ohlin knöts på olika sätt till utredningen, den senare genom Bagges direkta initiativ. Inom

ramen för utredningen skrev Hammarskjöld, Johansson, Myrdal och Ohlin de bilagor som utgör centrala arbeten inom den tidiga Stockholmsskolan. På sikt innebar dessa arbeten att Bagges egen vetenskapliga position försvagades. Han kom närmast att förknippas med de ekonomer som var aktiva motståndare till Stockholmsskolans och Keynes idéer, även om det sakligt knappast är korrekt. En bättre beskrivning är att Bagge efter mitten av 1930-talet inte deltog i den vetenskapliga debatten.

Bagge var själv väl medveten om att hans starka sida var entreprenörens, som framgår av ett brev till Eli Heckscher.

Jag skickade dig och några andra vänner referatet i fråga (om socialinstitutets program), därför att Ni skulle se, att jag icke helt och hållet drönat, om jag också ej hunnit med så mycket på det vetenskapliga området, men också därför att jag uppriktigt sett är ganska belåten och en smula stursk över vad jag där åstadkommit. Där är i själva verket det enda jag är belåten med i mitt s. k. livsverk – om jag nu skall vara sentimental – och det kommer jag ej att låta gå ifrån mig.³¹

Varför Bagge är glömd

Gösta Bagge var en ledande gestalt inom svensk national-ekonomi i början av 1930-talet. Ett och ett halvt decennium senare var han tillbaka vid Stockholms högskola och Socialinstitutet men nu utan inflytande på den nationalekonomiska forskningens inriktning, utveckling eller administration. En speciell besvikelse var att Tage Erlander inte lät honom bli ordförande för Socialinstitutet.³²

Att han varit borta från forskningen i tio år är inte hela förklaringen till scenförändringen. Hans politiska bana blev inte helt framgångsrik. Högern gick tillbaka under hans tid som partiledare, och flera bedömare är kritiska mot hans insats i samlingsregeringen. Erik Boheman menade att Bagge »var en ängslig och ganska obestämd person«. ³³ Kaj Björk har skrivit: »Gösta Bagge har blivit mest ihågkommen för att han hittade på uttrycket 'den svenska igelkotten.' Fö var han en gedigen tråkmåns och en genomsnittlig professor i nationalekonomi.« ³⁴ Tage Erlander återger i sin dagbok Nils Quensels uppfattning att Gösta Bagge var en förgrämd kvevulant. Bagge tyktes anse att det inte fanns »mer än två hederliga människor i landet: Gösta Bagge; och Gösta Bagges bror, den senare dock med mycken tvekan«. ³⁵ Här bör nämnas att Tage Erlander i sina dagböcker excellerar i kärnfulla och mycket ofta negativa personbeskrivningar. Citaten ger ändå en bild av hur bedömningen av Bagge hade förändrats sedan det tidiga 1930-talet.

Till den negativa bedömningen kan hans linje vad gäller Sveriges utrikespolitik under andra världskriget ha bidragit. Bagge hade inga sympatier för den tyska regimen, han var tvärtom anglosaxiskt orienterad, men han förespråkade en mycket försiktig, eftergiftspräglad politik. ³⁶

De som har en mer positiv inställning till Bagges insatser betonar den konsekventa linjen i hans ideologi och hans insatser inom utbildningspolitiken. ³⁷ Det finns dock ännu inte någon samlad bedömning av Bagge som politiker.

Till en del kan tystnaden kring hans verksamhet bero på ämnesområdet för hans forskning. Bagges huvudsakliga bidrag avsåg ekonomisk analys av fackföreningarna och av

arbetslöshet vid jämvikt. Depressionen under 1930-talet gjorde att hans forskningsområden hamnade i periferin. Först under senare decennier har de kommit i fokus igen, arbetslöshetsforskningen med sökteorin under 1960-talet och forskningen om fackföreningar under 1980-talet. Även den metodologi han använde i sin forskning kan ha bidragit till att han blivit glömd. Hans mycket detaljerade beskrivning av olika fall (variation av en variabel i taget) var omständig och inte särskilt effektiv.

Till glömskan kan också ha bidragit att han under 1930-talet efterhand kom i konflikt med allt fler av de ledande ekonomerna, bland andra Eli Heckscher, Erik Lindahl, Gunnar Myrdal och Bertil Ohlin, vilka han tidigare haft goda relationer med. Orsakerna skiftade, men gemensamt är en kombination av betydande känslighet och bristande smidighet hos Bagge.³⁸

Av hans egen forskning är det främst avhandlingen som står sig. Många idéer och iakttagelser är nu allmängods och vidareutvecklade, men det finns mer att hämta. De långsiktiga konsekvenserna av hans insats som akademisk entreprenör är emellertid stora, om också svåra att beräkna.

NOTER

1. Uppsatsen bygger på och vidareutvecklar några av mina tidigare artiklar om Bagge, Ohlin och arbetslöshetsutredningen. Se Wadensjö 1987, 1988, 1991, 1993 och 2002.
2. Detta avsnitt bygger bl. a. på Aronsson 1993 och Andreen 1999.
3. Juntans medlemmar var Algot Bagge, Gösta Bagge, Sam. Cla-son, Carl Hallendorff, Eli Heck-scher, Torvald Höjer, Gustaf Stridsberg och Verner Söder-berg. Gruppen kom att utvidgas med några nya medlemmar på 1920-talet. Se Aronsson (1993).
4. Se Brulin 1953 för en inblick i arbetet med *Svensk Tidsskrift* under dess första decennium.
5. Ingelsen 1931.
6. Motion FK 1933 nr 332 av Bagge med anledning av proposition om anslag till bekämpande av arbetslösheten.
7. Carlson 1990 innehåller en ingå-ende dokumentation och analys av Bagges år vid Johns Hopkins.
8. Bagge 1905.
9. Bagge 1910. Han publicerade under dessa år också ett antal andra arbeten om fackförening-ar.
10. Bagge 1914.
11. Bagge 1917 s. 11.
12. Bagge 1917 s. 374.
13. Cassel föreslog att avhandlingen skulle få högsta betyg, vilket också blev fakultetens beslut. Sven Brisman, professor vid Handelshögskolan i Stockholm, var av fakulteten utsedd oppo-nent. Han recenserade avhand-lingen i *Ekonomisk Tidsskrift* (1919). Brisman var tillsammans med Cassel och Emil Sommarin, professor vid Lunds universitet, sakkunnig när Bagge blev kallad till professor vid Stockholms högskola. Sommarin (1921) recenserade avhandlingen i *Statsvetenskaplig Tidsskrift* och byggde på sitt sakkunnigutlåt-ande. Han avslutar recensionen med följande ord: »Institutet i Stockholm är utan tvivel att lyckönska till att hava kunnat förvärfva till första organisatör och ledare en vetenskapligt så väl skolad och praktiskt så erfa-ren man. Den svenska national-ekonomien är även att gratulera till upprättandet vid Stockholms högskola av en genom privata donationer möjliggjord ny pro-fessur i nationalekonomi och socialpolitik. Till dess förste innehavare har i januari 1921 kallats numera professor Gösta Bagge.«
14. Landgren 1957 s. 9.
15. Bagge, Lundberg & Svennilson 1933 respektive 1935.
16. Bagge 1933.
17. Bagge 1931.
18. Bagge 1928.
19. Bagge 1931 s. 16.
20. Bagge 1931 s. 80.
21. Dunlop 1944.
22. Bagge 1931 s. 53.

23. Bagges analys är genomgående baserad på oförändrat penningvärde. Se t.ex. Bagge 1931 s. 115.
24. För en lång kritisk granskning se Landgren 1961.
25. Bagge 1931 s. 127.
26. Bagge 1913, 1913a, 1923 och 1924.
27. Bagge 1922 och 1923a.
28. För en genomgång av hur Bagge fick sin professur och sitt institut, se Andreen & Boalt 1987.
29. För Bagges kontakter med Rockefellerstiftelsen och arbetet inom projektet, se Andreen & Boalt 1987, Carlson 1982 och Craver 1987.
30. Wadensjö 1987 och 1987a.
31. Brev från Gösta Bagge till Eli Heckscher 8/12 1931.
32. Erlander 2001 s. 9 och 2001a s. 201.
33. Boheman 1964 s. 35.
34. Björk 1986 s. 231.
35. Erlander 2001 s. 10.
36. Se t.ex. Böhme (2002) om Bagges hållning till utlänningspolitiken.
37. Se bl.a. Andreen (1990 och 1999) och Aronsson (1993).
38. Konflikterna går att följa i Bagges brevsamling i Riksarkivet och i motsvarande brevsamlingar för Heckscher (KB), Myrdal (Arbetarrörelsens arkiv) och Ohlin (KB).

Återbesök i Stockholmskolan

Gunnar Myrdal ville ha citationstecken kring ordet Stockholmskolan. Alf Johansson ansåg att skolan var en efterhandskonstruktion. Erik Lundberg skrev: »Att Stockholmskolan var och är en myt är väl allmänt accepterat.«¹ Ändå finns det en hel litteratur om Stockholmskolan och dess relationer till äldre nationalekonomi och keynesiansk makroekonomisk teori.

Den centrala urkunden är Bertil Ohlins »Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investment« (i två delar) i *Economic Journal* 1937. För en utländsk läsare blev det nog inte helt klart vilka svenska ekonomer han syftade på. Han framhöll att skrifter av Knut Wicksell, Erik Lindahl och Gunnar Myrdal utgjorde den teoretiska bakgrunden till det uppdrag att undersöka de outnyttjade resursernas ekonomi som arbetslöshetsutredningen gav några experter på hösten 1931. Han påpekade att Gösta Bagge som ledamot av utredningen hade skrivit en utmärkt översikt över arbetslöshetens orsaker och att utredningens slutbetänkande täckte i stort sett samma ämnesområde som Keynes' *General Theory*. De som skrev expertrapporterna var Dag Hammarskjöld, Alf Johansson, Gunnar Myrdal och Ohlin själv. Den höga graden av enighet mellan de nämnda skribenterna, och den gemensamma påverkan från dels Wicksell-Myrdal-Lindahl

och dels Gustav Cassel («with regard to the anticlassical approach to price and distribution theory») gjorde det berättigat att tala om en Stockholmsskola («a Stockholm school of thought»), ansåg Ohlin. Vidare nämnde han att Erik Lundbergs avhandling, som skulle utkomma inom kort, var ett steg mot införlivande av en konjunkturteori i den allmänna pristeorin. Läsare kan ha fått intrycket att Bagge och arbetslöshetsutredningen tillhörde Stockholmsskolan. Några andra Stockholmsekonomer, till exempel Karin Kock eller Tord Palander, omtalade inte Ohlin. Bland dem som disputerat efter Ohlins artiklar räknas alltid Ingvar Svennilson som medlem av Stockholmsskolan.²

Hur mycket kan denna skolbildning förknippas med nationalekonomin inom Socialvetenskapliga institutet vid Stockholms högskola? Ohlin, Myrdal och Lindahl hade alla verkat inom institutet och gjort betydande vetenskapliga insatser där under tjugotalet. Alf Johansson, Erik Lundberg och Ingvar Svennilson var i huvudsak utbildade vid Stockholms högskola, medan Dag Hammarskjöld studerade i Uppsala till licentiatexamen för att sedan disputerat i Stockholm.

Linjen från Cassel och Bagge

Som Stockholmsskolans främste inspiratör brukar Wicksell nämnas, men linjen från Cassel framträder tydligt. Ohlin, Myrdal och Lindahl, de främsta i Stockholmsskolan, hade i sin forskning under tjugotalet utgått från Cassels allmänjämviktsmodell. Lars Jonung anser liksom Ohlin att Cassels pristeori var en av skolans rötter.³

Bagge organiserade det första reguljära proseminariet i

nationalekonomi i Sverige och även, från 1922, det första licentiandseminariet.⁴ Hans inflytande hängde ihop med det av Rockefeller-stiftelsen bekostade forskningsprojektet om svensk nationalinkomst, löne- och prisutveckling med mera. I projektet deltog bland andra Myrdal, Lindahl, Johansson, Lundberg och Svernlöv.⁵ Som vetenskaplig ledamot av arbetslöshetsutredningen var Bagge den som låg bakom beställningen av de fyra expertrapporterna, han hade insett »att det nu gällde att teoretiskt analysera de olika åtgärderna mot arbetslöshet«, enligt Ohlin.⁶ Ett par år innan Keynes revolutionerade nationalekonomin med *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936) förelåg en liknande teori i Stockholm – publicerad till största delen bara på svenska.

Uttrycket Stockholmsskolan har slagit igenom nästan bara i ekonomkretsar, där det syftar på en vetenskaplig teoriutveckling, medan avledningar av namnet Keynes allmänt används för att beteckna dels en makroekonomisk teori om undersysselsättning och konjunkturrörelser och dels en interventionistisk politisk attityd. Ekonomerna inom Stockholmsskolan var i sin allmänna hållning keynesianer och stod i opposition till en äldre generation – främst Gustav Cassel och Eli Heckscher – både vetenskapligt och politiskt. Det är inte lätt att säga vilken av dessa aspekter som betydde mest. Ekonomer vilkas synsätt formats före 1914 tenderade att uppfatta en jämn ekonomisk utveckling under minimal statlig inblandning som ett normaltillstånd, som det gällde att återupprätta. Nationalekonomin hade en gång vuxit fram som ett kunskapsområde med en egen teoretisk grund i samband med att ekonomin började uppfattas som ett autonomt, sammanhängande system, där statliga ingripanden

störde de självreglerande mekanismerna.⁷ Laissez-faire hade blivit en del av vetenskapssynen. Yngre kollegor, som fått sina starkaste intryck under och efter första världskriget, hade lärt sig att se kriser och ekonomisk turbulens som något varaktigt, som man inte kunde vara överksam inför. Så uppfattade de yngre generationsskillnaden. Ohlin ansåg sina äldre kollegor bundna av »förkrigstidens erfarenheter, vilka urartat till fördomar«.⁸

Stockholmsekonomernas intellektuella prestige bidrog till att en keynesiansk ideologi slog starkare igenom i Sverige än i kanske något annat land. Framför allt präglade den nationalekonomin vid Stockholms högskola. Sedan Myrdal efterträtt Cassel och sedan Bagge blivit högerledare 1935 dominerade den yngre ekonomgenerationens synsätt inom Socialvetenskapliga institutet. Ekonomerna närmade sig öppet arbetarrörelsen och fick alltfler offentliga uppdrag. Finansministern Ernst Wigforss träffade regelbundet Myrdal, Lindahl, Johansson och Lundberg hemma i sin villa i Äppelviken, de var »männen kring Wigforss«.⁹ Myrdal fick prestigeuppdraget att skriva ett appendix om krispolitiken till statsbudgeten 1933. Lindahl konstruerade ett konsumentprisindex åt riksbanken som hjälpmedel för en penningpolitik med syftet att hålla prisnivån stabil efter devalveringen 1931. Ohlin skrev en rapport till Förenta Nationerna om depressionen. Hammarskjöld blev statssekreterare i finansdepartementet, medan Lundberg och Svenilson knöts till det nyinrättade Konjunkturinstitutet.¹⁰

Som utredare, experter och samhällsdebattörer blev ekonomerna idégivare till reformpolitiken även utanför det ekonomiska området, vilket Gunnar och Alva Myrdals *Kris*

i *befolkningsfrågan* (1934) var ett storslaget exempel på. Genom krisuppgörelsen 1933 vanns även bondeförbundet för en kontracyklisk finanspolitik, medan Bertil Ohlin fick gehör i folkpartiet bland annat genom sin bok *Fri eller dirigerad ekonomi* (1936), som tvärt emot vad titeln antyder främst är en kritisk uppgörelse med laissez-faire.

Ekonomerna i Saltsjöbadsmodellen

Under tjugotalet vållade arbetskonflikterna, som ofta drevs fram av kommunister och syndikalister, stor bitterhet mellan näringslivet och fackföreningsrörelsen. Läget förbättrades när LO-ledningen, under tryck från Per Albin Hansson och Gustav Möller, tog itu med de problem som fanns på arbetarsidan. SAF-tidningen *Industria* skrev 1929 att arbetsgivarnas syn på arbetarnas organisation blivit mindre skymd av gammalt agg. »De ser i den en aktad part för ekonomiska uppgörelser och i arbetarnas ledare kunniga förespråkare för deras ekonomiska intressen.« Vid mitten av trettioalet inleddes ett samarbete mellan SAF och LO, som utmynnade i huvudavtalet 1938.¹¹

Efter regeringsskiftet 1932 oroades storindustrin av nya signaler i den ekonomiska politiken. Den så kallade Direktörsklubben försökte ingjuta kampvilja i näringslivet, men när »Saltsjöbadsandan« kom att prägla partsrelationerna på arbetsmarknaden rann offensiven ut i sanden. Hösten 1938 tog regeringen initiativ till ett samarbete med näringslivet kring rationaliseringsfrågor och sysselsättning. Efter en del möten enades man om att tillsätta flera utredningar, och Dag Hammarskjöld fick i uppdrag att hålla ihop arbetet med bistånd av Erik Lundberg. I samma skede skrev sysselsättnings-

utredningen, där fyra av de fem ledamöterna företrädde parterna på arbetsmarknaden, ett betänkande som drog upp riktlinjer för den framtida aktiva arbetsmarknadspolitiken.¹²

Näringslivet inrättade Industriens Utredningsinstitut som ett led i en ny inflytandestrategi. Tanken var att företagens organisationer, i ett politiskt läge som förändrats radikalt sedan tjugotalet, borde hävda sig främst genom sakkunskap och utredningskapacitet och samtidigt betona sin principiella partipolitiska neutralitet. Chef från 1941 var Ingvar Svennilson.¹³ SAF och Industriförbundet bortföll mer eller mindre som en motvikt mot den rådande keynesianismen. Ekonomer utbildade vid Stockholms högskola kom under lång tid att fungera som samarbetsingenjörer i Saltsjöbadstraditionen, bland dem LO-männen Rudolf Meidner och Gösta Rehn och SAF:s utredningschef Karl-Olof Faxén. En brobyggare var också Tore Browaldh – elev och under en tid personlig assistent till Myrdal – som vice vd i SAF, som en av grundarna av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) och som chef för Svenska Handelsbanken.

Tilliten till expertkunnande, även hos dess företrädare i det motsatta lägret, var en del av samarbetskulturen. Att exempelvis Svennilson arbetade för näringslivets organisationer hindrade inte att både regeringen och LO såg honom som en politiskt neutral expert.

Stockholmsskolans grundattityder

Central för Stockholmsskolan var de outnyttjade resursernas ekonomi, arbetslöshetsfrågan. Ohlin, Myrdal och Lindahl argumenterade för en expansionistisk politik, bland annat i form av allmänna arbeten under lågkonjunktur,

finansierade med statlig upplåning. »Medger man att nya privata initiativ reducera arbetslösheten, så är det svårt att inse varför ej de offentliga skulle göra det«, skrev Ohlin i maj 1929.¹⁴ Vari låg det nya? Krav på en expansiv ekonomisk politik som medel mot arbetslöshet hade framförts av andra och även förverkligats långt tidigare. Under lågkonjunkturen 1908 hade högerregeringen under Arvid Lindman anslagit 36 miljoner kronor extra till kanal- och järnvägsbyggen, motsvarande 18 procent av riksstaten, och 1,5 miljoner till kommunala arbeten för arbetslösa.¹⁵ Ohlins och andras krav inspirerades av de engelska liberalerna kring David Lloyd George, som 1928 gav ut den berömda Gula boken. Det sakenades emellertid då en genomarbetad teori, och de expansionistiska idéerna mötte hårt motstånd i riksdagen och bland ekonomer, även under trettiotalskrisen. Statlig upplåning skulle höja räntenivån och därmed tränga undan privata investeringar. Cassel hävdade att allmänna arbeten kunde ytterligare förlama den enskilda företagsamheten och hålla vissa arbetslöner uppe på en oekonomisk nivå. Trettiotalskrisen hade enligt honom sin förklaring i krigsskadestånd och »guldhunger« och borde motverkas främst med penningpolitiska medel. Heckscher förnekade inte att lånefinansierade statsutgifter kunde ha en expansiv effekt men ansåg en sådan politik äventyrlig på grund av risken för en varaktig utökning av den offentliga sektorn. Stockholmskonomerna bröt med den tidens konventionella visdom.¹⁶

En viktig skiljelinje gällde synen på lönerna. Depressionen 1921–22 medförde svår arbetslöshet och pris- och lönesänkningar i storleksordningen 35 procent. När konjunkturen vände uppåt fortsatte arbetslösheten att ligga på en långt

högre nivå än under förkrigstiden, vilket många såg som en effekt av den fackliga lönekampen. Flertalet nationalekonomer ansåg att lönesänkning var det enda verkligt effektiva botemedlet mot arbetslöshet.¹⁷ Arbetslöshetsutredningens majoritet var marknadsekonomiskt inriktad och väntades förorda lönesänkningar.¹⁸ Saken blev än mer aktuell under depressionen i början av trettioalet. Exempelvis lundaekonomen Johan Åkerman förespråkade lönesänkningar i ett föredrag i augusti 1931. Stockholmsskolans medlemmar var däremot kritiska mot den strategin, som antogs försvaga efterfrågan.¹⁹

Gösta Bagge hade hävdad att det inte finns något särskilt slag av arbetslöshet där lönen är för hög. »Lönen är alltid 'för hög' vid arbetslöshet i den meningen, att utbudspriset ligger över efterfrågepriset för en viss mängd arbetskraft. Det är fallet vid samtliga slag av arbetslöshet.« Bagge menade för den skull inte att lönesänkningar alltid är det bästa receptet mot arbetslöshet, han hade sinne för verklighetens variationer, men resonemanget antydde ändå ett självklart samband mellan lönenivå och arbetslöshet.²⁰

Alf Johansson skrev om detta samband i en bilaga till arbetslöshetsutredningen. Han vände sig mot tron att lönernas betydelse för arbetslösheten är bevisad av blotta faktum att arbetslöshet består. En sådan föreställning uttrycker att lönen »uppgift« självklart är att åstadkomma jämvikt mellan utbud och efterfrågan och säger ingenting om reella ekonomiska orsakssammanhang. »Det är icke onödiga spetsfundigheter att betona detta. Det borde vara onödigt, men faktiskt har i diskussionen om löne- och arbetslöshetsfrågor argumentationen ofta haft karaktären av på all reell inne-

börd blottad begreppsexercis.« Johansson visade med historiska exempel att »löneböjlighet« inte alltid är ett tillräckligt medel att nå jämvikt på arbetsmarknaden. Att arbetslösheten var hög i Sverige under tjugotalet, även under de goda åren, förklarade han med bortfallet av emigrationen, som före 1914 hade varit en jämviktsregulator. Det är sant, medgav han, att arbetslösheten är störst i länder med hög lönenivå, men det bevisar inget orsakssamband, eftersom både höga löner och arbetslöshet hänger ihop med en snabb industriell utveckling. Inget statistiskt samband hade kunnat visas mellan å ena sidan lönesänkningar i olika länder under den rådande depressionen och å andra sidan produktionsutvecklingen. Löneförändringar hade erfarenhetsmässigt »ingen konstitutiv betydelse för konjunkturcykeln«. ²¹

I Wicksells efterföljd engagerade sig Lindahl, Myrdal och Ohlin starkt i penningpolitikens mål och medel. Flertalet ekonomer anslöt sig till Cassels och Wicksells uppfattning att penningpolitikens mål borde vara att stabilisera prisnivån. Ett undantag var Johan Åkerman, som ansåg att normen borde vara »produktionsökningens stabilisering«, såsom något för nationalhushåll och levnadsstandard mer centralt än prisnivån. ²² Även Ohlin var en avvikande röst, han hävdade att målet borde vara att minimera arbetslösheten. ²³ Under större delen av trettioalet hade emellertid Sverige ett stabilt penningvärde, kronan hade en fast kurs mot pundet från juni 1933, varför penning- och valutafrågorna saknade den tillspetsning de haft under åren efter kriget fram till devalveringen 1931. Efter andra världskriget var lågräntepolitik även under inflation en del av det keynesianska tänkandet, också hos exempelvis politikern Bertil Ohlin. ²⁴

Erik Lundberg har redovisat några »grundattityder« som var gemensamma för Stockholmsskolan och Keynes och som han själv behöll livet igenom: 1. Total effektiv efterfrågan bestämmer total produktion och sysselsättning. 2. Den totala efterfrågan kan vara för liten, men den kan också vara för stor; det är alltså ett misstag att en keynesiansk »approach« alltid går ut på en expansiv ekonomisk politik. 3. En fritt fungerande marknadsekonomi leder inte av sig själv till total ekonomisk balans och fullt utnyttjande av produktionsresurserna. Lundberg citerade Modigliani: »Det kapitalistiska systemet *behöver* stabiliseras, *kan* stabiliseras och *bör* stabiliseras.«²⁵

Forskarna om Stockholmsskolan

Ohlins presentation av Stockholmsekonomerna handlade om ekonomisk teori, inte om ekonomisk politik. Det som höll dem samman var ett visst sätt att se på orsakssammanhang och valet av analysverktyg. Karl-Gustav Landgren ifrågasatte i doktorsavhandlingen *Den 'nya ekonomin' i Sverige – J. M. Keynes, E. Wigforss, B. Ohlin och utvecklingen 1927–39* (1960) om det fanns något starkt underlag för talet om Stockholmsskolan. Han satte Keynes på en piedestal och upprördes av de svenska ekonomernas kritik mot dennes *General Theory*. »Få moderna ekonomiska böcker torde ha mottagits i Sverige med sådan arrogans och suffisans som denna omvälvande bok. Samtidigt är denna attityd förenad med en gedigen okunnighet om bokens verkliga innehåll. En skildring av dessa reaktioner måste bli ett dystert kapitel.«²⁶

Det som Ohlin hade framhävt som karaktäristiskt för Stockholmsekonomerna var enligt Landgren inte några större vetenskapliga nyheter: Keynes var inspiratören bak-

om en del av det som tillskrevs Stockholmsskolan. Ohlin hade inte klargjort om de av Myrdal, i en bok på tyska, lanse-
rade uttrycken *ex ante* och *ex post*, som snabbt kommit i all-
mänt bruk, innebar en ny analysmetod eller blott ett nytt sätt
att formulera en välkänd tanke. Stockholmsekonomerna var
inte på alla punkter överens om det som sades förena dem.²⁷

Landgren påpekade att Ernst Wigforss i en skrift på hösten
1931 hade visat att han behärskade flera av den nya eko-
nomiska teorins maximer. »Det gäller särskilt den lära om
sparandet, som Ohlin 1937 kristnade med namnet 'Stock-
holmsskolan'. Wigforss är sex år tidigare klar över att spa-
rande och investering 'ex post' är lika.« Landgren ansåg att
Wigforss tagit djupt intryck av engelsk liberal politik under
tjugotalet och särskilt av Gula boken, som Keynes hade med-
verkat till, och för detta hade han stöd i bland annat Wig-
forss' *Minnen*.

I en kommentar till Landgrens avhandling hävdade emel-
lertid Wigforss att inflytandet från Keynes och de engelska
liberalerna var sekundärt, det hade föregåtts av en mer
grundläggande påverkan från den engelska arbetarrörelsen
och den socialistiska traditionen. Socialdemokraterna skulle
på trettioalet ha slagit in på samma väg även utan kännedom
om de engelska liberalernas idéer. Det avgörande inflytandet
kom från socialdemokraternas egna traditioner.²⁸

Landgren fick en del beröm och instämmanden men mest
klander av andra ekonomer. Fakultetsopponenten Tor Fern-
holm talade om mycket allvarliga »summariska godtycklig-
heter«. Landgren hade jämfört de svenska ekonomerna med
en överförenklad tolkning av Keynes.²⁹ Erik Lundberg er-
kände att det nog fanns »oklädsam högfärd bland den tidens

svenska nationalekonomer« och instämde i Landgrens centrala påpekande att Keynes' metod att förklara variationer i sysselsättning och nationalinkomst var »en innovation i nationalekonomins historia med större räckvidd än Stockholmsekonomernas dynamiska teorier, som i de flesta fall begränsade sig till räkneexempel med hjälp av differensekvationer, eller till den allmänna programförklaringen, att teorin borde vara dynamisk«. Ändå menade Lundberg att Landgrens kritik var ohistorisk och pedantisk.³⁰

De flesta som yttrat sig senare erkänner det nyskapande i de svenska ekonomernas insats och anser att uttrycket Stockholmsskolan har täckning. Enligt Jonung finns det tillräckligt med gemensamma drag hos de svenska trettiotalsekonomerna för att motivera ordet skolbildning. Ohlins beskrivning av det för Stockholmsskolan mest utmärkande har också blivit accepterad. Men skolbildningen blev inte varaktig och fick inte något starkt internationellt genomslag. Dess teori saknade enligt Jonung »en formell dräkt, en fast modellstruktur, som genererar en uppsättning testbara utsagor«, vilket utmärker framgångsrika skolor som keynesianismen, monetarismen och teorin om rationella förväntningar.³¹ En annan brist var att Stockholmsskolan inte utarbetade någon lärobok.

Vid en jubileumskonferens 1987, då Stockholmsskolan fyllde femtio år, riktade flera forskare invändningar mot uppfattningen att de svenska ekonomerna hade föregripit Keynes. Paul A. Samuelson hävdade att Ohlin i sina artiklar 1937 överdrivit de svenska bidragen till teoriutvecklingen och visat sig opassande pretentiös på sina och kollegornas vägnar. I den mån Stockholmsskolan hunnit före *General*

Theory var den ändå inte först; flera forskare hade varit inne på samma tankar tidigare.³² Robert W. Clower menade att varken Keynes eller svenskarna på trettioalet hade upptäckt någonting fundamentalt nytt: »The analytical substance of Keynes's General Theory and the 'Stockholm Theory' is already contained in earlier work by Marshall and Wicksell.« Clower förnekade inte att Keynes hade revolutionerat nationalekonomin, men han menade att det betydelsefulla hos »so-called 'great scientists' is not the originality of their analytical ideas but the catalytic quality of their conceptual perspectives«. ³³ Med den måttstocken var Keynes en större förnyare än sina kollegor i Sverige. Hans teori om jämviktsarbetslöshet hade, menade Claes-Henric Siven, en enkelhet och elegans som de svenska inläggen oftast saknade.³⁴

Enligt Lindahl hade Wicksell gjort sin största vetenskapliga insats genom att »bryta vägen för dynamisk teori i egentlig mening«, och Stockholmsskolans särart låg huvudsakligen i det dynamiska angreppssättet.³⁵ Man tillämpade så kallad periodanalys och studerade ekonomiska förlopp utifrån spänningen mellan förväntningar och utfall, *ex ante* och *ex post*. Myrdals doktorsavhandling 1927 och hans uppsats »Om penningteoretisk jämvikt« (1931) innehöll avgörande komponenter, liksom Lindahls »Penningpolitikens medel« (1930). Båda författarna utvecklade det dynamiska temat först i frågor av mikroekonomisk karaktär.³⁶ Fokuseringen på förlopp snarare än jämviktslägen och på betydelsen av förväntningar, osäkerhet och risk var alltså ett etablerat synsätt redan innan trettiotalskrisen föranledde en fördjupad analys av konjunktursvängningar och arbetslöshet. Att det dynamiska angreppssättet var något viktigt som Stockholms-

skolan bidrog med har erkänts i omvärlden. William J. Baumol sade vid jubileumskonferensen 1987:

The way of analyzing intertemporal developments that emerged in Sweden in the 1930s made it necessary for the entire discipline to revise its approach to the pertinent subjects. [- - -] ... in terms of understanding why the models behaved as they did and how well they did or did not illuminate reality, all of us owe a heavy debt to the earlier Swedish writers, perhaps Erik Lundberg most notably.³⁷

Stockholmsekonomerna var kritiska mot avsaknaden av en dynamisk metod i Keynes' *General Theory*. Lundberg var besviken över att Keynes hade gett upp det som var mest spännande och lovande i hans tidigare bok, periodanalysen.³⁸ Keynes hade haft anledning att fundera över saken 1934, när Lindahl sänt honom »A Note on the Dynamic Pricing Problem«. Keynes svarade att »your way of dealing with time leads to undue complications and will be very difficult either to apply or to generalize about«.

Ekonomer har ofta inte skiljt mellan teori å ena sidan och metod eller modell å den andra. Att Keynes använde en statisk jämviktsmodell är inte detsamma som att han saknade en dynamisk teori. Jan Petersson har påpekat att man kan använda en statisk metod (eller modell) i en dynamisk teori, »vilket karaktäriserar *General Theory*«. ³⁹ Valet mellan statisk och dynamisk analys handlar i så fall mindre om skilda synsätt på hur ekonomin fungerar än om vilka förenklingar man kan tillåta sig i försök att framhäva väsentliga orsaks-

samband. Alla inser förmodligen att en dynamisk analys alltid är att föredra (såsom mera realistisk), om de två alternativen är pedagogiskt likvärdiga.

Mycket som traditionellt kallas keynesianism var allmän-gods före *General Theory*. I sin presentation av Stockholmskolan i *Economic Journal* ägnade Ohlin störst utrymme åt sparande och investeringar. Han skrev att redan Wicksell påpekat vikten av att beslut att spara och beslut att investera i stor utsträckning fattas av olika personer och att inget garanterar att dessa beslut avser lika stora volymer. Detta var »the very essence of Wicksellian approach«. Ohlin argumenterade för att begreppet inkomst skulle definieras på ett sådant sätt att sparande och investeringar alltid blir lika (ex post), men han påpekade att andra Stockholmsekonomer opponerat sig mot en sådan definition. För Ohlin var det en viktig pedagogisk fråga.⁴⁰ Sparande som inte investeras går förlorat, investeringar kan leda till ett oplanerat sparande. I en lågkonjunktur kan lånefinansierade allmänna arbeten öka det totala sparandet.

Så hade Wigforss resonerat redan 1931. Vad Keynes och hans kollegor i Stockholm bidragit med var en mera genomarbetad teori, där ingen enskild punkt synes ha varit epokgörande ny. Det för Stockholmskolan mest utmärkande, periodanalysen och det dynamiska synsättet, var samtidigt dess svaghet. »Svenskarna studerade olika typfall genom att med exempel följa utvecklingen period för period. Dessa exerciser blev snabbt överskådliga. Det var svårt att se det generella i Stockholmskolornas analys av det speciella«, menar Siven. På trettioalet saknades de matematiska analysverktyg som frågeställningen krävde.⁴¹

Den sena Stockholmskolan

Hammarskjöld hade som ung sekreterare i arbetslöshetsutredningen ett visst styrande inflytande över expertbilagorna, vilket han använde på ett sätt som högeligen upprörde Ohlin; relationen mellan dem blev varaktigt störd. Myrdal var som fakultetsopponent kritisk mot Hammarskjölds avhandling *Konjunkturspridningen*, om vilken Ohlin har skrivit att den »knappast kunde betecknas som ett fruktbart bidrag till teorins utveckling».⁴² Ett bättre rykte som vetenskapsman fick Stockholmsekonomen Tord Palander, som gick sin egen väg med avhandlingen *Beiträge zur Standortstheorie* (1935, om lokaliseringsfrågor) och markerade kritisk distans till sina kollegor med uppsatsen »Om Stockholmskolas begrepp och metoder« i *Ekonomisk Tidskrift* (1941). Palander saknade hos både Keynes och Stockholmskolan en tillräckligt rigorös dynamisk analys. Han menade att Myrdal i »Monetary Equilibrium« stod »med en fot kvar i den statiska teorins tankesfär« och att resonemangen därmed blev motsägande och mindre verklighetsbetonade. Palander beskrivs som skarpsinnig och stringent, en bättre matematiker än ämneskollegorna.⁴³

Stockholmskolan hade en kort blomstring. Av dess främsta företrädare övergick Ohlin och Myrdal till andra områden utan att ha handlett yngre förmågor till disputation. Lindahls insats som teoretisk nydanare var i huvudsak avslutad på trettioalet. Som professor i Uppsala från 1942 fick han emellertid många dugande elever.⁴⁴

I avhandlingen *Erik Lindahl och Stockholmskolas dynamiska metod* har Jan Petersson myntat uttrycket »den sena

Stockholmsskolan« för att beteckna insatser av främst Lundberg, Svernlund och Lindahl. Lundbergs doktorsavhandling *Studies in the Theory of Economic Expansion* (1937) räknas som ett av Stockholmsskolans viktigaste verk. Den handlar främst om tillväxtens instabilitet som förklaring till konjunktursvängningar och analyserar investeringarna som den strategiska variabeln. Numeriska beräkningar med användning av accelerator och multiplikator illustrerade makroekonomiska processer steg för steg. Lundberg ville främst behandla investeringarnas dubbla roller. Dels krävs en viss investeringsnivå för att den totala effektiva efterfrågan ska bli tillräckligt omfattande. Dels måste investeringarna vara tillräckliga över tiden för att en önskvärd ökning av kapitalbeståndet ska nås. Modellförlopp tycktes visa att investeringarnas dubbla roller i expansionsprocessen kunde utlösa ojäm- vikt, antingen överskott eller underskott i effektiv efterfrågan.⁴⁵ Lundberg var också pionjär i fråga om analys av »inflationsgapet«. På tal om Lundbergs avhandling har det sagts att Stockholmsskolans inflationsanalys på längre sikt kan ha haft större betydelse än dess bidrag till sysselsätningsteorin.⁴⁶

Boken blev internationellt uppmärksam. Joseph Schumpeter betonade Lundbergs självständighet mot Keynes. »Indeed, except for the effectiveness of presentation, we might well speak of superiority, especially (but not only) because Lundberg tackled from the first the problem of sequence which had to be done for Keynes by followers.«⁴⁷ Den tid det tar för produktionen att anpassa sig till en försäljningsökning har i litteraturen kallats »the Lundberg lag«. I en studie 1987 fann Claes Berg att delar av Lundbergs bok

hade tillfört något väsentligt som saknades i Keynes *General Theory*, bland annat när det gällde förståelsen av konjunkturcykeln. Ett företags produktionsbeslut under en viss period antas vara styrt av den förväntade försäljningen, som i sin tur antas styrd av försäljningen under föregående period. Om verkligheten avviker från vad som förväntats uppstår en oplanerad lagerförändring. »Lundberg is thereby the first to introduce a formalized dynamic mechanism into Keynes's system, explaining the possibility of the business cycle generated by the multiplier and the accelerator.«

Även om Lundbergs bidrag beskrivits som nyskapande, nådde det inte ut till läroböckerna under hans namn. Avhandlingen var svårläst. Andra forskare, bland dem Paul Samuelson, tog vara på hans uppslag och förenklade modellerna så att de blev pedagogiskt användbara.⁴⁸

Den dynamiska teorins vidare öden

Svennilson skrev sin licentiatavhandling om monopolistisk pris- och produktionspolitik, ett mikroekonomiskt tema. Doktorsavhandlingen *Ekonomisk planering. Teoretiska studier* (1938) tillämpade Stockholmsskolans dynamiska angreppssätt; den moderna förloppsteorin ställdes mot jämviktsteorin redan i upptakten. Svennilson intresserade sig främst för företagsstrategier. Han betraktade ekonomiskt handlande som ett förverkligande av framtidsplaner, vilka är reaktioner på förväntningar, och han försökte göra rättvisa åt såväl kausala som finala samband – handlingar bestäms av det förflutna och är samtidigt ändamålsstyrda. Framställningen är i vissa delar normativ: hur bör planering se ut, vilken tidshorisont är relevant, när är olika typer av planering

på sin plats? Svennilsons metod anses teoretiskt avancerad men också praktiskt tillämpbar. Den kom bland annat att användas av långtidsutredningarna under en längre tid.⁴⁹

Lindahls internationella ryktbarhet grundades främst på *Studies in the Theory of Money and Capital* (1939), som översattes till franska, spanska och japanska. Boken var till stor del en översättning av vad han skrivit långt tidigare. Enligt Jan Petersson blev Svennilsons avhandling ett stöd för Lindahls strävan att utveckla en *generell* dynamisk teori. Lindahl försökte »ta fram ett mikrofundament som skall kunna tillämpas i analysen av alla ekonomiska problem«, varvid »plan, period och förväntningar« är de grundläggande begreppen. Svennilsons viktigaste bidrag gällde just mikrofundamentet.

Lindahls idé om en generell dynamisk teori gav anledning till en från bägge sidor skarpsinnig polemik mellan Ohlin och honom i *Ekonomisk Tidskrift* 1941. Ohlin menade att den dynamiska teorin, om den ska vara generell, blir praktiskt taget innehållslös. »Den består av en serie begrepp samt av några mycket vaga observationer, t. ex. att människornas konsumtion påverkas av deras inkomstförväntningar, deras investering av räntabilitetsförväntningarna osv.« Lindahl svarade att de begrepp som behövdes »äro av så generell art, att de kunna ges en realistisk tillämpning, naturligtvis ej i fråga om alla tänkbara fall, utan endast i fråga om de fall som man önskar studera«. Dessutom behövdes metoder »avseende periodindelning o. d. som motsvara verklighetens förhållanden«.⁵⁰

I sin installationsföreläsning i Lund 1939 talade Lindahl om vikten av begreppslogisk klarhet, ett favoritämne hos honom:

Vi måste vidare frigöra oss från de förenklade förutsättningar, fri konkurrens, slutet samhälle, etc., som voro så vanliga inom den klassiska teorin. Vi måste även överge de statiska premisserna och fortsätta att utveckla teorin i dynamisk riktning. Vårt nuvarande samhälle är i högsta grad dynamiskt, och de logiska konstruktioner, som vi behöva vid behandlingen av aktuella problem, äro följaktligen ej endast sådana jämviktslägen, som teoretikerna hittills med förkärlek behandlat, utan även förloppstyper karakteriserade av bristande jämvikt.⁵¹

Att arbeta med en dynamisk modell är mer komplicerat än att jämföra jämviktslägen. En vanlig kommentar till Stockholmskolans tidigare insats är att framställningen var enbart verbal, att forskarna saknade ett matematiskt språk för att utveckla den flerdimensionella analys som teorin förutsatte. Lindahls idé om en generell dynamisk teori ställde nationalekonomin inför högre krav på formell, matematisk hantering, samtidigt som hans önskan att undvika förenklade förutsättningar (om fri konkurrens, slutet samhälle med flera) medförde ett behov av bredare utnyttjande av empiriska data. Ungefär så utvecklades nationalekonomin internationellt under efterkrigstiden. Forskningen blev mer specialiserad, ekonometriker skapade modeller i form av stora ekvations-system, den ekonomiska statistiken utvecklades, datahanteringen blev maskinell, informationsteknologin skapade så småningom oanade möjligheter i alla riktningar. Två föregångsmän i Sverige, Harald Cramér vid Stockholms högskola och Herman Wold i Uppsala, var inte i första hand ekonomer. Cramér var pionjär inom matematisk statistik och inrik-

tad på bland annat sannolikhetsberäkning, Wold var statistiker och studerade efterfrågeanalysens teori och metodik.

I Sverige kom två separata forskningslinjer att löpa samman under den tidiga efterkrigstiden. Den ena var utvecklingen av statistik över nationalräkenskaperna, som tagit sin början i Bagges stora projekt. Den andra var skapandet av teoretiska begreppssystem i form av modeller.⁵² Den forskning som blev resultatet var ganska olik den som vuxit fram inom den klassiska nationalekonomin och i trettioalets brottningsbrottning med arbetslöshet och konjunkturcykler. Forskningsresultaten var ofta inte begripliga eller omedelbart intressanta för lekmän. Det nära samspelet mellan teoretiska vetenskapliga rön och politisk idédebatt minskade, även om många nationalekonomer under hela efterkrigstiden varit aktiva i samhällsdebatten.

Björn Hansson disputerade i Cambridge 1982 på en avhandling om Stockholmsskolan och följde upp sina rön i en uppsats 1991. Han tonade ner Wicksells betydelse som inspiratör av det för Stockholmsskolan mest särskiljande, det dynamiska angreppssättet. Myrdals doktorsavhandling var den egentliga startpunkten. Hansson skriver att de dynamiska metoderna vidareutvecklades av yngre forskare efter kriget och vänder sig mot tesen att Stockholmsskolan »suffered a sudden death after the Keynesian revolution«.⁵³ Bent Hansen analyserade 1951 fenomenet undertryckt inflation, som medför överskottsefterfrågan, och myntade uttrycket »kvasi-jämvikt« för ett läge där priser och löner stiger parallellt samtidigt som den otillfredsställda efterfrågan är konstant. Med vissa antaganden kan inflation med oförändrade relativa priser visas vara stabil. Björn Hansson menar att Karl-

Olof Faxén i sin avhandling *Monetary and Fiscal Policy under Uncertainty* (1957) var den som först använde Stockholmskolan idéer för en generell studie av lägen med ofullständig konkurrens. Faxén tillämpade periodanalys på oligopolrelationer mellan företag och mellan fackföreningar och företag. Även Ragnar Bentzel fann i en recension att Faxén skrivit i Stockholmsskolans tradition, samtidigt som han varit en av de första att använda spelteori.⁵⁴

En av forskarna vid Stockholms högskola, Torsten Gårdlund, valde en annan väg, bort från teorier, modellstudier och ekonometri. Hans avhandling *Industrialismens samhälle* (1942) ingick i serien *Arbetarklassens historia* och var en bred, omsorgsfull och sällsynt välskriven skildring av Sveriges ekonomiska och sociala omvandling sedan mitten av 1800-talet. Av förordet framgår att han påverkats främst av Myrdal och Alf Johansson.

Gårdlund lade tonvikten vid fabriksindustrin. I svensk föreställningsvärld hade fabriksarbetaren kommit att bli »det sociala eländets huvudperson«, men i verkligheten var eländet störst bland skogsarbetare och jordbrukets underklasser, och anställda i småföretag hade det i allmänhet sämre än fabrikenas arbetare. Svensk industrialisering bars upp av starka landsbygdsindustrier, som inte liknade den tidiga industrialismens fabriker i engelska storstäder. Fakultetsopponenten Karin Kock var kritisk mot att Gårdlund inte hade använt sitt rika material för djupare analyser av orsakssambanden i industriutvecklingen.⁵⁵

Schumpeter, Åkerman, Dahmén – ett annat perspektiv

Keynesianismens främste kritiker bland svenska ekonomer var Johan Åkerman, internationellt var det Joseph Schumpeter. Åkerman vände sig bland annat mot tendensen att betrakta konjunkturrörelser och obalanser på makronivå som störningar snarare än som naturliga inslag i en dynamisk utveckling. Han menade att trettioalets konjunkturteorier var orealistiska och kunskapsteoretiskt otillfredsställande. Han skilde mellan kausalanalys och kalkylmodell. Vad Keynes och Stockholmsekonomerna beskrev var »modellförlopp« baserade på antaganden snarare än på analys av verkliga händelsekedjor. Enligt Åkerman hade konjunkturteorin inte löst »summeringsproblemet«, det vill säga inte lyckats förklara kausalförbindelsen mellan mikro- och makronivåerna.⁵⁶

Genom Åkerman-eleven Erik Dahmén's stora doktorsavhandling *Svensk industriell företagarverksamhet* (1950) kom ett Schumpeter-orienterat perspektiv att bli starkt närvarande i den svenska forskningen. Dahmén ville framför allt belysa den långsiktiga omvandlingsprocessen i näringslivet, som dåligt fångas upp av den keynesianska makroekonomiska analysen av sparande, investeringar och konsumtionsbenägenhet. Nationalekonomer som specialiserat sig på konjunkturanalys och expansionistiska teorier tenderade enligt Dahmén att ta den ekonomiska tillväxten för given. Nyckelbegreppet är omvandling, som innefattar både en kvalitativ och en kvantitativ dimension, snarare än tillväxt. Dahmén analyserade hur nya företag och ny teknik utvecklas, hur gammalt och nytt konkurrerar, hur strukturer förändras.

Avhandlingen var både empirisk och teoretisk. Den gjorde ett starkt intryck också på keynesianen Lundberg.⁵⁷ Dahmén har gång efter annan kritiserat användningen av begrepp som tillväxt, BNP per capita och produktivitet i analyser av ekonomiska förändringar, eftersom de inte belyser omvandlingsmekanismer eller fångar upp kvalitativa förändringar.⁵⁸

I sin bok *Growth and Stagnation in the European Economy* (1954) behandlade Svernilson, påverkad av Dahmén, den industriella utvecklingen i Europa 1913–1938. Lennart Erixon har beskrivit boken som Svernilsons magnum opus och som ett försök att förena Keynes och Schumpeter – ett försök att kombinera en wicksellsk-keynesiansk teori om kumulativa processer med ett strukturanalytiskt omvandlingsperspektiv i Schumpeters anda. En av Svernilsons premisser var att en hög tillväxt i produktionen medför en hög tillväxt i produktiviteten. Den tesen hade han framfört offentligt redan i slutet av trettioalet, men den döptes till »Verdoorns lag« efter en forskare som framförde samma uppfattning 1949. Svernilson studerade konjunkturrörelers långsiktiga struktureffekter och analyserade tillväxt utifrån teorin om kumulativa processer.

Försöket till syntes lyckades inte helt, enligt Erixon. Svernilsons resonemang om efterfrågans betydelse för omvandlingsprocessen var svårt att förena med Schumpeters och Dahmén's betoning av entreprenörskapets överordnade roll. Motsättningen mellan Svernilson och Schumpeterskolan har dock minskat genom tecken på att Dahmén har konvergerat mot Svernilsons teoretiska och metodologiska synsätt, hävdar Erixon. Det har utvecklats en nyschumpeteriansk

teori enligt vilken konjunkturrelaterade variabler kan generera självförstärkande processer.⁵⁹

Keynesianer som utsatt sig för Schumpeterskolans påverkan såg inte lika okomplicerat och endimensionellt på de makroekonomiska sambanden som man ibland gjorde under trettio- och fyrtiotalen. En ekonomisk politik som ter sig helt rätt från konjunktur- och efterfrågesynpunkt kan påverka »omvandlingstrycket« och tillväxten negativt. Stockholmsskolan upphörde inte, den gick upp i någonting vidare i en strävan till syntes och ökad realism. Så småningom har Dahmén fått ett ökat gehör. Produktivitsdelegationen, med Klas Eklund som ordförande och Lennart Erixon som sekreterare, skrev 1991 att produktivitet kräver utmaningar. Det gällde »att arbeta för ett hårt omvandlingstryck, där frizoner och subventioner bannlyses – men där företag och människor också har stor frihet att efter egen förmåga tackla utmaningarna och bli rikligt belönade om de lyckas«. Delegationen skrev att omvandlingstryckets betydelse var en röd tråd i dess eget betänkande.⁶⁰

En undervärderad pionjär

Några kännare av Stockholmsskolan anser det fel att utesluta Karin Kock ur dess medlemskrets, vilket ofta skett. Det finns tecken på att hennes insats som forskare underskattats. Hennes avhandling *A Study of Interest Rates* (1929), som rörde bland annat relationen mellan kort och lång ränta och centralbanksoperationer på öppna marknaden, var inspirerad av hennes långa erfarenhet som anställd i Skandinaviska Kredit AB. Fakultetsopponenten Sven Brisman var kritisk, Cassel och Bagge satte ett medelmåttigt betyg. Hon ledde

1933–37 arbetet med nationalinkomstundersökningen och var från 1935 under ett tiotal år lärare och examinator vid Socialvetenskapliga institutet, tidvis både för samhällsvetare och jurister.⁶¹

I riksdagsvalet 1932 kandiderade Karin Kock för det liberala partiet, men under loppet av trettioalet gled hon över till den socialdemokratiska sidan, troligen mest påverkad av Myrdal.⁶² Tage Erlander utsåg henne till konsultativt statsråd 1947.

När hon sökte en lärartjänst vid Kungl. Tekniska högskolan 1942 skrev Lindahl och Palander uppskattande utlåtanden. Palander menade att hennes avhandling visade »en synnerligen framstående förmåga att kombinera teoretiskt skarpsinne och analytisk förmåga med en stor skicklighet i att framlägga ett omfattande material av sällsynt väl behärskade fakta«. I annan litteratur brukade räntan uppfattas som ett enhetligt fenomen, ett genomsnittsvärde fick illustrera läget på kapitalmarknaden. Kock hade intresserat sig för den rika räntedifferentieringen efter lånetider, kontraktsformer, låntagarens solvens, antagna risker med mera, och hennes avhandling förmedlade »ingående empirisk kännedom om kapitalmarknadens institutioner och deras funktionssätt, icke blott i Sverige utan också i andra länder (speciellt England och U.S.A.)«. Palander ansåg att »arbetet vid dess framläggande som doktorsspecimen var föremål för en betydande undervärdering«. Även Lindahl betonade kombinationen av teoretisk analys och förståelse för de institutionella faktorerna i avhandlingen. Båda skrev om Kocks ihärdighet och produktivitet, om den stora insatsen i nationalinkomstprojektet, om hennes utredning *Kvinnoarbetet i Sverige* och

om högklassiga populärvetenskapliga skrifter. Palander framhöll att nationalinkomstundersökningen hade mött stor uppskattning i den internationella fackpressen. Den tredje sakkunnige, Sven Brisman, vidhöll sin kritik mot avhandlingen och var allmänt reserverad.

Att Kock i sin vetenskapliga produktion stod vid sidan av Stockholmskolan sades indirekt av Palander. Hon var inte inriktad på de speciella områden där »den teoretiska nationalekonomins framsteg under de senaste årtiondena varit särskilt framträdande«. ⁶³ Ändå var hon i hög grad en del av kretsen, genom sin mångåriga närvaro vid Socialvetenskapliga institutet. Det framgår också av att Myrdal som handelsminister gav henne viktiga uppdrag.

Kock behandlades på grund av sitt kön sämre än hennes forskarkollegor i samma generation, hävdar Kirsti Niskanen i en uppsats. Hon fick inte lika mycket uppmuntran och hjälp. Bagge tycks ha agerat diskriminerande i samband med att hon sökte en tjänst som statistiker vid Internationella arbetsorganisationen 1930. ⁶⁴ Efter Karin Kock dröjde det ända till 1976 innan någon kvinna disputerade i nationalekonomi i Sverige.

NOTER

1. Landgren 1960 s. 223–224.	dal 1930 s. 56.
Lundberg 1987 s. 280.	8. Larsson 1998 s. 103.
2. Ohlin 1937 s. 53–69.	9. Ekdahl 2001 s. 65. Lundberg
3. Jonung 1991 s. 7.	1987 s. 283. Lundberg 1987a
4. Henriksson 1991 s. 46.	s. 146.
5. Jonung 1987 s. 219.	10. Jonung 1987 s. 319. Statskalen-
6. Ohlin 1972 s. 162. Wadensjö 1993	dern.
s. 118.	11. Nycander 2002 s. 36–38, 72–73,
7. Magnusson 1999 s. 25, 209. Myr-	88.

12. Nycander 2002 s. 116–117.
13. Henriksson 1990 s. 15, 19, 26, 71–72, 109.
14. Ohlin 1972 s. 163.
15. Nycander 2002 s. 39.
16. Ohlin 1972 s. 167. Lundberg 1953 s. 263. Henriksson 2002 s. 588. Carlsson 1990 s. 159.
17. Landgren 1960 s. 134.
18. Wadensjö 2002 s. 327.
19. Ohlin 1972 s. 169. Lundberg 1953 s. 264.
20. Wadensjö 1987 s. 301.
21. SOU 1934:2 del II s. 6–20, 100, 160.
22. Åkerman 1930 s. 84–85.
23. Wadensjö 2002 s. 332.
24. Lundberg 1983 s. 100–110, 176. Ohlin 1975 s. 174.
25. Lundberg 1987 s. 281.
26. Landgren 1960 s. 247.
27. Landgren 1960 s. 223–231.
28. Wigforss 1960.
29. Fernholm 1960 s. 183.
30. Lundberg 1960 s. 195, 199–203.
31. Jonung 1987 s. 320, 325.
32. Jonung (red.) 1991 s. 391–404.
33. Jonung (red.) 1991 s. 257.
34. Siven 1987 s. 288.
35. Lindahl 1948 s. 304.
36. Jonung (red.) 1991 s. 12.
37. Jonung (red.) s. 166.
38. Lundberg 1987a s. 148.
39. Petersson 1987 s. 22.
40. Ohlin 1937 s. 55–57, 69.
41. Siven 1987 s. 294–295.
42. Wadensjö 2002 s. 332–335. Ohlin 1972 s. 172.
43. Palander 1941 s. 142. Puu 1992 s. 221–228.
44. Petersson 1990 s. 238–239.
45. Lundberg 1987 s. 284.
46. Henriksson (red.) 1987 s. 168–169 (Berg).
47. Lindbeck och Persson 1990 s. 276.
48. Jonung 1987 (red.) s. 205–206, 224–225 (Berg). Lindbeck och Persson 1990 s. 276.
49. Petersson 1987 s. 49–59.
50. *Ekonomisk Tidskrift* 1941 s. 171, 237.
51. Petersson 1987 s. 14.
52. Petersson 1987 s. 38.
53. Hansson 1991 s. 169–170.
54. Hansson 1991 s. 208–209.
55. Kock 1942 s. 289–296.
56. Dahmén 1990 s. 247–249.
57. Lundberg 1951 s. 66–70.
58. Erixon 2003 s. 8.
59. Erixon 2003 s. 2, 10–11, 22.
60. SOU 1991:82 s. 352.
61. Henriksson 2000 s. 242. Jonung 1992 s. 24. SBL uppger att Karin Kock uppehöll båda professurerna i nationalekonomi vid högskolan 1938–46. Enligt högskolans årsberättelser var det flera som vikarierade. Myrdal var i tjänst från 1943, Bagge avgick som statsråd 1944 och var tillbaka vid högskolan åtminstone från 1945.
62. Henriksson 2000 s. 244.
63. Sakkunnigutlåtanden rörande speciallärarbefattningen i nationalekonomi vid Kungl. Tekniska Högskolan, öppnade 3/9 1942.
64. Niskanen 2004 s. 170–176.
65. Wadensjö 1992 s. 204–215.

Vetenskapens politiska sida

Vad säger existensen av skilda teoriskolor om nationalekonomin som vetenskap? Keynesianism, monetarism, schumpeterianism med flera har kunnat fortleva som skilda tanke-traditioner genom årtionden av forskning och vetenskaplig diskussion, och det är lätt att se hur val av ekonomisk teori samvarierar med politiska värderingar. En central del av idéutvecklingen bland Stockholmsekonomerna under tjuogo- och trettiotalen rörde detta ömtåliga objektivitetsproblem.

Cassels inflytande sträckte sig långt utanför forskarvärlden och de ekonomiska institutionerna, bland annat genom hans artiklar i Svenska Dagbladet. Både han och Bagge tänkte traditionellt med dragning åt laissez-faire. De var helhjärtat borgerliga i sin samhällsuppfattning och bjöd motstånd mot ekonomiska idéer som fanns inom arbetarrörelsen långt före den keynesianska omvälvningen. Några av deras tankegångar kunde ändå verka befruktande inom den dåtida vänstern. En vetenskaplig teori som beskrev det ekonomiska systemet mera realistiskt än som skett förut var i sig en tillgång för en radikal rörelse, som behövde förstå det system den ville förändra. Cassels kritik mot traditionell ekonomisk värdelelära var ett steg mot den uppröjning bland förment vetenskapliga normföreställningar som blev en del av den ekonomiska filosofin under trettiotalet. Här fanns en ten-

dens till »värdenihilism«, som banade väg för en interventio-
 nistisk social ingenjörskonst, långt ifrån vad Cassel och Bag-
 ge önskade.

*Nils Karleby: rättvis fördelning
 ett begrepp utan mening*

Vårterminen 1922 skrev Nils Karleby en uppsats med titeln
 »Arbete och inkomst. En teoretisk studie« för det national-
 ekonomiska proseminariet vid Stockholms högskola. Den
 trycktes i tidskriften *Tiden* och innehåller resonemang man
 känner igen från Karlebys klassiska bok *Socialismen inför
 verkligheten* (1926). Författaren var autodidakt, som elev vid
 högskolan var han »auskultant«,¹ men han tänkte metodiskt
 och analytiskt, och han hade tillgodogjort sig den kritik mot
 de klassiska värdebegreppen som lärdes ut vid institutionen.
 I uppsatsen hävdade han att den industriella produktionens
 särskiljande av arbetsbelöningen från det verkliga arbetsre-
 sultatet är ett fundamentalt problem i ett modernt samhälle.
 Han landade i ett resonemang om industriell demokrati,
 men intressantare är hans uppgörelse med föreställningar
 som var brett omfattade i arbetarrörelsen och i samhällsde-
 batten. »'Arbetslöshet' är alltid brist på tillgång till önskad
 inkomst, icke på arbete.« Han skrev, uppenbart påverkad av
 Cassel: »'Rätten till arbetets fulla avkastning' eller 'rättvis
 fördelning' äro därför begrepp, som sakna varje betydelse
 och aldrig kunna innebära någon vägledning«, även bortsett
 från att begreppen är »absolut odefinierbara« i en produk-
 tionsorganisation som övergått till arbetsfördelning och
 varuutbyte. Karleby beskrev ett vanligt och ödesdigert miss-
 förstånd om företagets roll i ekonomin. Företagen utgör den

sluss genom vilken utjämning mellan varumarknad och arbetsmarknad i vidaste mening sker. Det har gett upphov till föreställningen »att det är i *slussen* roten till förskjutningsrörelserna äro att söka, att det är ur företagarnes kassa de anställdas ersättningar utgå, då i själva verket denna kassa blott är fördelningspunkten för de ur avsättningen flytande medlen till de olika produktionsfaktorerna.«²

I *Tiden* försvarade Karleby tre år senare nationalekonomin mot anklagelsen att vara »borgerlig« eller »liberal«. Dess resultat är »naturligtvis lika vägledande för alla«, och tillämpningen av dess principer är inte bunden till något visst system. »Ingen skall kunna påstå, att t. ex. professor Cassels ekonomiska system är specifikt liberalt [- - -] så mycket det än bygger på att de olika produktionsfaktorernas relativa knapphet faller utslag i prisbildningen. Själv har han tvärtom sökt – och efter vår uppfattning lyckats – visa, att hans knapphetsprincip [- - -] är giltig för varje samhällsskick och aldrig kan undflys.« Slagord om den borgerliga eller liberala nationalekonomin borde läggas på hyllan.³

Enligt Tage Erlander var det genom studierna vid Stockholms högskola Karleby kom i kontakt med den nyklassiska nationalekonomin, som han sedan tillämpade på bland annat arbetslöshetspolitiken. Erlander skrev att Karleby var socialdemokratins främste teoretiker vid sidan av Wigforss.⁴ Han ökade respekten för ekonomiska samband som inte låter sig önskas bort. Som sekreterare i den statliga socialiseringsnämnden under Rickard Sandler förde Karleby in ett stort mått av ekonomisk realism i arbetarrörelsens överväganden om statligt ägande och statlig drift av företag.

Ett nationalekonomiskt fadersuppror

Gunnar Myrdal har betonat Cassels inflytande på det tänkande han själv utvecklade i *Vetenskap och politik i nationalekonomien* (1930). Som matematiker strävade Cassel »avsiktligt att undvika värdeproblemet och byggde sin teori om prisbildningen direkt på de funktionella relationerna mellan pris, efterfrågan och tillgång«. Cassels kritik av de klassiska värdeteorierorna var svag, hans kunskap om de filosofiska aspekterna ytlig. »Ändå kände jag att det fanns en sund realism i hans sätt att nalkas de nationalekonomiska problemen, en önskan att undvika metafysisk spekulering och komma fram till fakta och siffror.«⁵

Myrdal har sagt att hans bok från början var tänkt som en pamflett mot de äldre nationalekonomernas vana att framställa sina politiska åsikter som vetenskapligt grundade. Han höll i början av 1928 ett föredrag i Ekonomiska klubben, som Sven Brisman berättade om i en recension av *Vetenskap och politik*:

Hans anförande var ett enda glödande strafftal mot allt vad vi ansett vara det allra värdefullaste i vår upplysningsverksamhet, och han visade sig hava en skara entusiastiska anhängare bland de ännu yngre, som voro utom sig av indignation framför allt över Cassels, Heckschers och mina skrifter. Alla våra gamla kära begrepp med 'maximalt välstånd' och 'effektivitet' i spetsen för att ej tala om 'befolkningsoptimum' och 'den nationella ekonomiskt riktiga fördelningen av produktionskrafterna', 'nationalinkomst', 'prinsnivå' och allt möjligt annat – allt

detta rök som stickor och strån i luften, till dess man till slut ej visste om man stod på huvudet eller på fötterna.

Lindahl och Myrdal hade tidigare varit så »uppkäftiga« på Bagges licentandseminarium att de ombetts att inte längre delta.⁶

Myrdals bok hade enligt honom själv »en vänstervridning«. Med ordet »liberalistisk«, använt på flera ställen, distanserade han sig från liberal individualism.⁷ Han var inspirerad av Uppsalafilosofin och betydde för samhällsvetenskapen i Sverige nästan detsamma som Axel Hägerström för moralfilosofin och rättsvetenskapen.

Naturrett och hedonism

Myrdal hävdade att nationalekonomerna använde ord som »iakttagelser« och »fakta« på ett sätt som avvek från normalt vetenskapligt språkbruk. De trodde sig »äga en *objektiv och iakttagbar värdesfär*«. Myrdal visade hur föreställningen om iakttagbara värden fanns hos fysiokraterna och Adam Smith och fördes vidare av David Ricardo, vars grundsyn var »klart naturrettfilosofisk«. Nationalekonomins hela historia »genomlöpes av den föreställningen, att man på basen av empiriska iakttagelser genom rent logiska operationer skall vara i stånd att konstruera ett djupare 'värde' än bytesvärdet eller priset«. Det gällde även den nyklassiska subjektiva värdeläran eller gränsnytteteorin, som utgick från utilitaristernas lyckokalkyl och den enligt Myrdal ohållbara hedonistiska psykologin. Steget från verklighetsiakttagelser (av individuella lust- och olustreaktioner) till en samhällelig värdelära togs när ekonomerna, med vissa snabbt glömda förbehåll,

menade sig kunna addera många individers känslor till en totalsumma uttryckt som »samhällsnytta«, »allmän välfärd« eller liknande. På den grundvalen utvecklades en normativ vetenskaplig nationalekonomi. Naturrätt och metafysik förblev styrande i den ekonomiska teorin.⁸

Till det centrala i boken hör kritiken mot frihandelsläran – med frihandel avser Myrdal närmast en oreglerad marknad – och idén om en folk- eller samhällshushållning. Frihandelsläran, »den centrala politiska doktrinen i nationalekonomien«, är tesen att nationalinkomsten blir störst vid frihandel, en lära som inte utesluter att ingrepp i den fria konkurrensen kan medföra en bättre fördelning av den samlade inkomsten. Frihandelsläran anses bevisad, under diverse betingelser, av att frivilliga beslut om produktion och handel kommer till stånd bara om de är till nytta för var och en av de deltagande; totalnyttan blir störst om var och en fritt maximerar sin individuella nytta.

Myrdal invänder att statliga ingrepp i ekonomin inte beslutas för att vara blott hindrande, syftet är att styra produktionen och varuutbytet i en viss riktning. Ingreppen är som regel också, tagna vart och ett för sig, marginella i förhållande till nationalinkomsten:

Det är inte bara av intresse utan fullkomligt nödvändigt för att argumentet [för frihandelsläran] överhuvudtaget skall kunna framställas, att man har en ungefärlig föreställning om huruvida nationalinkomsten på grund av ett ingrepp minskar med 5 procent, 5 promille eller tilläventyrs blott med 0,005 promille eller mindre. Ty i avsaknad av en kvantitativ föreställning om förändringens storleks-

dimension säger frihandelsprincipen – även antaget att den förövrigt håller – blott, att ingen bör eftersträva politiska ingrepp, vilka från hans synpunkt icke ha några som helst önskvärda resultat; och därtill behövs ju ingen frihandelsteori.⁹

Ekonomer betraktar normalt begreppet nationalinkomst som opolitiskt. Myrdal strök under indexproblemet vid beräkningen av nationalinkomsten. Kvalitativa förändringar räknas om till en enhetlig kvantitet med ledning av prisbildningen, som påverkas av skillnader i individernas köpkraft. I frihandelsteorin ligger vidare ett antagande om fri konkurrens, och en sådan »kan man icke ens helt klart tänka sig«. »I verkligheten *önskar* man i allmänhet icke ens, att förutsättningen skall gälla.«

Frihandelsteorin var enligt Myrdal inte frisk i sin kärna, den gav vika på varje tänkbar punkt. »Dess betydelse, så länge den består – bakom alla dessa abstrakta förutsättningar – är, att den ger ett visst skimmer av högre vetenskaplighet åt en mera individualistisk, ingreppsfientlig politisk inställning.«¹⁰

Att definiera nationalekonomin är våld på verkligheten

Myrdal menade att idén om folk- eller samhällshushållningen var »en av den ekonomiska teorins centrala metafysiska föreställningar«.¹¹ Läran om samhällshushållning – med ett annat ord nationalekonomin – vilade på idén att samhället är ett enhetligt subjekt i likhet med en individ eller en familj; »hushållning måste tänkas såsom ett avsiktligt väljande«. Fysiokraten Quesnay, som var läkare, betraktade samhället

som en organism, och hos andra var en liknande tanke underförstådd. Enligt Myrdal är ordet samhällshushållning med nödvändighet politiskt, utan politisk innebörd blir det meningslöst. Men nationalekonomerna använde samhällshushållning som ett vetenskapligt begrepp, vilket gav upphov till föreställningen om en »objektiv politik«. Alla politiska doktriner inom nationalekonomin härledde sina anspråk på objektivitet ur föreställningen om en samhällshushållning.

Om man som Myrdal förkastade denna föreställning, hur skulle man då »bestämma nationalekonomin såsom självständig vetenskap«? Han svarade att varje försök att definiera nationalekonomin som vetenskap begår våld på verkligheten, eftersom nationalekonomin liksom andra vetenskaper »består av ett gytter av synnerligen olikartade problemställningar och problemlösningar, vilka blott sammanhållas såsom en någorlunda bestämd del av ett större helt genom historisk tradition och på grund av lämplighetsskäl med hänsyn till forskning och undervisning«. ¹²

I ett kapitel om finansiäran beskrev Myrdal den teori som utvecklats av Wicksell och Lindahl som det främsta försöket att »rationellt begrunda finansprinciper«. Han fann ändå att försöket hade misslyckats därför att uppgiften var omöjlig. Lindahl hade visserligen klargjort att vetenskapens uppgift är att fastställa vad som faktiskt är och att förklara orsaks-sammanhang, inte att ställa upp imperativ för det praktiska livet. Men om det finns ett allmänt erkänt mål, ett rättfärdighetskrav, så kan forskaren erbjuda medel som utgör »en objektiv lösning«, ansåg Lindahl. I likhet med Wicksell betonade han att en rättvis fördelning av skattebördan kan bestämmas endast utifrån »en viss egendomsfördelning anta-

gen såsom rättvis«. Läran om en rättfärdig beskattning var såtillvida hypotetisk. Enligt Myrdal var Lindahls resonemang ändå tautologiskt och naturrättsligt. Det begrepp om rättfärdighet som skulle fungera som en värdepremiss för forskarens rekommendationer hade avklätts »allt som möjligen kan göras till föremål för meningsskiljaktighet« och därmed tömts på innehåll.¹³

Vetenskap och politik i nationalekonomien har översatts till åtta språk och räknas som en av Myrdals viktigaste böcker. Han har senare sagt att han skrev boken i tron att det finns en värdefri nationalekonomi, »det lyser fram överallt i boken«, men att han insett att den uppfattningen var felaktig och att »värdepremisser är nödvändiga redan för att vetenskapligt iaktta verkligheten«. ¹⁴ Det är en anmärkning som går vid sidan av bokens frågeställning. Vad han hade hävdat var att nationalekonomin är speciell, att ord som »iakttagelser« och »fakta« där används på annat sätt än eljest inom vetenskapen. Boken var riktad specifikt mot ett dominerande inflytande från 1700-talets naturrätt och 1800-talets utilitarism, inte mot påverkan av värderingar i allmänhet på samhällsvetenskapen. Den fick läsaren att undra hur mycket som blev kvar av nationalekonomisk teori om man tog bort dessa två element. Det han beskrivit som metafysik kunde inte räddas kvar inom vetenskapen bara genom redovisning av värdepremisser.

Politiken i nationalekonomien – inte bara ett utanverk

Boken kommenterades livligt, Myrdal fick beröm för skarpsinne och idérikedom men också mothugg. Vart syftar hela bevisföringen, undrade Johan Åkerman. »Vad vill han posi-

tivt i fråga om den ekonomiska teorin? Jag kan inte finna annat än hänvisningen till den värdefria bytesvärdeläran.« Vad Myrdal velat avlägsna ur nationalekonomin var inte bara byggnadsställningar utan byggnadens grundmurar. Åkerman menade att Myrdal, när det kom till kritan, inte ville göra sig av med de hjälpmedel han underkände.

Genom en »divinatorisk lyckträff«, skrev Myrdal, hade fysiokraterna teoretiskt analyserat det samhällstillstånd som skulle råda om inga statliga ingrepp företogs – »en utomordentligt nyttig och nödvändig teoretisk abstraktion i problembehandlingen, en abstraktion, som vi alltjämt arbeta med.«¹⁵ Åkerman undrade om det verkligen var genom en lyckträff som fysiokraterna hade lagt grunden till den nationalekonomiska vetenskapen. »Är det inte snarare så att denna 'abstraktion' bildar det ekonomiska livets ram, och att vetenskapligt tänkande kunde komma till stånd, då man upptäckt att så var förhållandet.« Som en första approximation var den osynliga handens idé väl tjänlig, enligt Åkerman. »När Quesnay förklarade, att samhället lider av störande ingrepp, som hindra de olika faktorernas naturliga Kooperation, är han icke – som Myrdal säger – att likna vid en 'vattendoktor', utan vid en fysiolog, som känner betingelserna för samhällskroppens liv.«

Åkerman tolkade in en politisk programförklaring i boken. Han menade att den ekonomiska politik Myrdal stod för skulle »medföra en minskning av den samhälleliga totalproduktionen«.

Att han ändå tagit djupt intryck framgick när han långt senare skrev att boken var »den nordiska nationalekonomiska litteraturens mest tankeväckande arbete« – man kunde

rentav tala om två perioder, en före och en efter *Vetenskap och politik*.¹⁶

Professor Fritz H:son Brock, nationalekonom i Uppsala, trädde upp till försvar för den subjektiva värde läran, gränsnytteteorin. Myrdal hade inte visat på vilket sätt den psykologiska forskningen hade vederlagt antagandet att individerna i genomsnitt handlar rationellt utifrån ett vägande av nytta mot offer. Brock höll med om att olika individers nytta inte kan mätas i något gemensamt mått och därför inte kan adderas. Ändå menade han att gränsnytteläran är ett instrument som gör det möjligt »att inom vissa gränser med en hög grad av vederhäftighet fälla sociala värdeomdömen«. Praktiskt och generellt sett gick det, låt vara inom svävande gränser, att skatta de olika individernas gränsnyttor.¹⁷

Lindahl dröjde i nästan trettio år med att svara på Myrdals kritik mot hans finanst teori i doktorsavhandlingen *Die Gerechtigkeit der Besteuerung*. Han hävdade att föreställningarna om vad som är ekonomiskt rättvist visserligen är baserade på värdeomdömen, som inte kan vetenskapligt begrundas, men att *sambandet* mellan dessa föreställningar ändå kan bli föremål för vetenskaplig analys. Han underkände Myrdal tes att incidensläran, läran om beskattningens verkningar, är finansvetenskapens enda innehåll. Att analysera innebörden i de principer för rättvisa och ändamålsenlighet som påverkat de skattepolitiska besluten och att då påpeka motsägelser och bristande logik borde vara en given uppgift för finansvetenskapen. Han menade att frågan om beskattningens rättvisa kan ges »en relativ lösning«, alltså en lösning under vissa antaganden. Motsättningen visade sig till sist gälla huruvida det kan finnas ett logiskt samband mellan människors

värderingar och rättviseföreställningar, vilket Myrdal hade förnekat: »Tendensen att tänka de moraliska värderingarna i logisk ordning är ett arv från de moralmetafysiska systemen [- - -] det samband som råder är av psykologisk och ej av logisk art.«¹⁸

Detta var vad också Hägerström hade sagt, men modern moralfilosofi och samhällsvetenskap visar större öppenhet för möjligheten att logiskt analysera värderingar och att vetenskapligt ta ställning i normativa frågor. Det principiella genombrottet skedde med Georg Henrik von Wrights teori om deontisk logik eller normlogik. Att det kan finnas ett logiskt, inte bara psykologiskt, samband mellan normativa utsagor och kriterier för rationell argumentering i värdefrågor ter sig för de flesta självklart. Sinnet för common sense hade svikit Myrdal.

En politik som simulerar marknaden

I en recension 1960 av Richard Musgraves *The Theory of Public Finance* berörde Assar Lindbeck den fråga som hade delat Myrdal och Lindahl. Han påpekade att normativa teorier för skatteprinciper och utgiftsbestämning, som tidigare varit en del av finansteorin, hade försvunnit i samband med den keynesianska revolutionen – »i Sverige under ackompanjemang av Gunnar Myrdals förkastelsesdomar för påstådd ovetenskaplighet«. I likhet med äldre finansteoretiker intresserade sig Musgrave för beslutsmetodernas utformning. Hur effektivt registrerar olika politiska beslutsmetoder de enskilda individernas preferensstruktur? Lindbeck menade att »det gäller att finna ett politiskt beslutssystem, som dels 'simulerar' marknadsprisbildning för den offentli-

ga sektorn dels tillvaratar externa effekter«. ¹⁹ Myrdal skulle ha betecknat sådana försök att rädda den normativa finansläran som politiska, inte vetenskapliga.

Vetenskap och politik gav ännu radikalare impulser till statliga interventioner än Keynes och Stockholmsskolan, och den måste ha ingett Myrdal tvivel på den forskning han själv bedrev i ekonomisk teori. Hans kritik mot nationalekonomernas sätt att använda aggregerade storheter drabbade all makroteori och påminde om vissa tankar hos Åkerman. Kring mitten av trettioalet övergick han som »institutionell ekonom« till ett brett tvärvetenskapligt arbetssätt. Hans krav att forskare ska redovisa sina värdepremisser var inte lösningen av problemet sådant han framställde detta i sin bok. Lösningen var att ge upp nationalekonomin som ett avgränsat kunskapsområde med en egen teori.

Myrdals strikta gränsdragning i *Vetenskap och politik* mellan »varat« och »börat« har inte blivit vägledande i forskarvärlden. Vetenskap handlar inte bara om sanningsfrågor. Valet av vetenskaplig metod hör snarast till »börats« område, och även om målen för mänsklig verksamhet inte kan bestämmas vetenskapligt är det ostridigt att forskning kan ge vägledning om medlen. Och den »hedonistiska« psykologin lever kvar i nationalekonomin i form av individuella preferensstrukturer och indifferenskurvor.

Myrdals senare påstående att värderingar krävs redan för att vi ska kunna vetenskapligt iaktta verkligheten är alltför svepande, men det utgår från en fruktbar iakttagelse av det han själv kallat »vårt vetandes opportunism«. Vissa saker passar det oss att känna till, andra inte, och sådan opportunism finns det gott om exempel på i samhällsvetenskapen.

NOTER

1. Sandler 1926 s. 133.
2. Karleby 1922 s. 1, 6, 11, 17.
3. *Tiden* 1925 s. 58–60. Artikeln är osignerad men kan tillskrivas Karleby, som var ensam redaktör för tidskriften. Se även Cassel 1928 s. 52–57.
4. SBL.
5. Myrdal 1998 s. 42–43.
6. Henriksson 1987 s. 310.
7. Myrdal 1998 s. 38. Myrdal 1930 s. 11, 91.
8. Myrdal 1930 s. 18–36.
9. Myrdal 1930 s. 166, 193–204.
10. Myrdal 1930 s. 193–210.
11. Myrdal 1930 s. 210.
12. Myrdal 1930 s. 212–231.
13. Myrdal 1930 s. 258–269.
14. *Vägvisare* 1998 s. 105, 141.
15. Myrdal 1930 s. 60.
16. Åkerman 1931 s. 137–144. Åkerman 1951 s. 63–64.
17. Brock 1930 s. 117–122.
18. Lindahl 1959 s. 152–157.
19. Lindbeck 1960 s. 117, 131.

Ekonomerna såg ett nytt ljus

Verksamheten vid Socialvetenskapliga institutet sköt fart vid mitten av tjugotalet. Unga förmågor knöts dit som forskare, föreläsare eller seminarieledare. Den som troligen hade den livligaste kontakten med studenterna var Alf Johansson, som var amanuens och ledde en övningskurs – en berömd sådan enligt Svennilson.¹ Johansson var aktiv i olika funktioner vid institutet varje år från 1925 till 1940.

Ett efter ett dyker senare välkända namn upp i högskolans årsberättelser. Ingvar Svennilson presenterade läsåret 1928–29 uppsatsen »Om säsongvariationer«. Året därpå behandlade Herman Wold lönepolitiken och arbetslösheten. För licentiandseminariet skrev då Tord Palander om verkningarna av låneränteförändringar och Erik Lundberg om penningvärdeförändringar och prisindextal. Gunnar Lange bidrog läsåret 1930–31 med en uppsats för proseminariet om arbetslön och konjunkturväxlingar. Samma läsår hade Lundberg och Svennilson var sin uppsats för licentiandseminariet. Deras närvaro vid institutet var markant under trettioalet.

En särskild statsvetenskaplig examen inrättades 1935, med två inriktningar: jur pol mag och fil pol mag. De domarutbildade juristernas dominans inom stora delar av statsförvaltningen och regeringskansliet skulle brytas, en ny tid

krävde offentliga tjänstemän med ett brett samhällsperspektiv. Nationalekonomi blev ett kärnämne som lockade allt fler.

En skola för statssekreterare

Antalet uppsatser för proseminariet var i medeltal 13 om året 1930–35. Proseminariet svällde, under andra halvan av trettio-talet ventilerades i medeltal 28 uppsatser om året. Under fyrtio-talet var årsmedeltalet 33. Även det högre seminarier växte, under trettio-talet presenterades i medeltal fem uppsatser om året, under krigsåren det dubbla antalet.

Några exempel på uppsatsförfattare och ämnen:

Läsåret 1932–33

Gustav Cederwall, Prisernas stabilisering inom enskilda länder.

James Rössel, De offentliga arbetena som medel för arbetsmarknadens stabilisering.

Torsten Gårdlund, Arbetslön och arbetslöshet ur konjunktursynpunkt.

Ulf Brandell, De internationella krigsskuld- och skadeståndsproblemen.

Läsåret 1933–34

Nils Thedin, Arbetslösheten bland tjänstemän.

Torsten Gårdlund, De arbetsbesparande uppfinningarnas problem i den klassiska nationalekonomin. (Lic. sem.)

Läsåret 1934–35

Anders Östlund, Englands handelspolitik under de senaste åren.

Gösta Rehn, Arbetstidsförkortning som medel mot arbetslöshet.

Gustav Cederwall, Hur är dynamisk teori möjlig? (Lic. sem.)

Anders Östlind, Teorien för prisdifferentiering och kvalitetsdifferentiering. (Lic. sem.)

Läsåret 1935–36

Rudolf Meidner, Värdebegreppets förändringar.

Läsåret 1936–37

Anders Östlind, On the Theory of Entrepreneurs' Decisions. (Lic. sem.)

Läsåret 1937–38

Harald Dickson, Kostnader för lånefinansierad statsverksamhet. (Lic. sem.)

Gunnar Lange, Bilaga i Befolkningskommissionens näringsbetänkande om jordbrukets produktionsutveckling. (Lic. sem.)

Läsåret 1938–39

Olle Karleby, Restarbetslösheten.

Tell Dahllöf, Rustningarnas betydelse för de senaste årens ekonomiska utveckling ...

Wilhelm Paues, Arbetsmarknadens säsongvariationer ...

Anders Östlind, Utrymmet för deduktiv logik i planekonomisk företagsteori. (Lic. sem.)

Harald Dickson, Keynes' prisekvationer. (Lic. sem.)

Läsåret 1939–40

Ulrich Herz, Arbetsanskaffningspolitikens betydelse för konjunkturuppsvinget i Sverige 1933–36.

James Rössel, Den svenska arbetsmarknadens utveckling efter 1929. (Lic.sem.)

Läsåret 1940-41

Ingvar Ohlsson, Skogsföretagens konstruktionssätt och föränderligheten.

C.-H. Hermansson, Teorierna om ackumulation och kris hos Karl Marx och J. M. Keynes. (Lic. sem.)

Läsåret 1941-42

Tore Browaldh, Om en krigsvinstbeskattning av rörelse.

Lars-Erik Thunholm, De svenska affärsbankerna i krigs-ekonomien.

Lars Lindberger, Bostadsproduktionen som konjunkturmaskineri. (Lic. sem.)

Läsåret 1942-43

Jan Wallander, Skogsarbetsmarknaden under kriget.

Erik Dahmén, Ekonomisk strukturanalys. (Lic. sem.)

Erik Westerlind, Sparande-investeringsproblemet hos Keynes. (Lic. sem.)

Läsåret 1943-44

Karl-Olof Faxén, Diskussionspromemoria rörande den Ohlin-Pedersenska diskussionen i Ekonomisk Tidskrift.

Hans B. Thorelli, Transportkostnadernas inverkan på industrins lokalisering.

Mats Lemne, Om valutasakkunnigas betänkande. (Lic. sem.)

Tore Browaldh, Några av USA:s krigs- och efterkrigsproblem.

Börje Kragh, Det monetära sparandet.

Läsåret 1944-45

Arne Nilstein, En undersökning om markvärdets utveckling inom ett bostadsområde i Stockholm.

Karl-Olof Faxén, Efterfrågans reaktion under tiden närmast omkring en pris- eller inkomstförändring. (Lic. sem.)

Läsåret 1945-46

Ingvar Ohlsson, Nationalinkomst och offentlig verksamhet. En metodologisk ram för en nationalinkomstberäkning. (Lic. sem.)

Läsåret 1946-47

Göran Ohlin, Inflationsläget.

Arne Callans, Bankstatistikens användning för bedömning av förändringar i sparbenägenhet och likviditet hos konsumenter och företag.

Ingvar Ohlsson och Bengt Metelius, Nationalinkomstbegreppet.

Läsåret 1947-48

Claes-Erik Odhner, Norsk nationalbudget.

Jan Wallander, Flykten från skogsbygden. (Lic. sem.)

Göran Ohlin, Bilateralismen i världshandeln. (Lic. sem.)

Kjeld Philip, Teorin för det ekonomiska förloppet.

Läsåret 1948-49

Per-Olof Hansson, Inkomstutjämningen under kriget och dess inverkan på den ekonomiska utjämningen.

Bengt Pettersson, De simultana ekvationssystemen i jämviktsprisbildningsteorin.

Krister Wickman, R. F. Harrods teori om dynamisk analys, jämförd med några tankegångar hos Stockholmsskolan.

En dynamisk miljö

Tidningsläsaren från femtiotalet till åttiotalet känner igen alla dessa namn. Riksbankschefer, statssekreterare, generaldirektörer, affärsbankchefer, nyckelpersoner i stora organisationer och, i synnerhet, professorer hade fått en grundläggande utbildning i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Vilken samhällsintresserad person skulle inte ha velat lyssna på licentiandseminarierna 1942–43, som leddes omväxlande av Myrdal, Kock, Gårdlund, Ohlin och Lindahl och där texter av följande ungdomar ventilerades: Tore Browaldh, Erik Dahmén, Harald Dickson, Lars Lindberger, Bengt Metelius, Ingvar Ohlsson, Wilhelm Paues, Richard Sterner, Lars-Erik Thunholm, Erik Westerlind och Anders Östlind?

Det relativt slumpmässiga urvalet av uppsatser ovan visar stor bredd i fråga om ämnen. De problem som undersöks är oftast aktuella och verklighetsnära. Institutet var inte en doktrin- eller teoriskola.

Vid mitten av fyrtiotalet hölls parallella seminarieserier på den högre nivån, om valda teoretiska problem och om konjunkturteori respektive näringsekonomiska frågor. Med hjälp av bidrag från Kooperativa Förbundet, Landsorganisationen, Bankföreningen och Industriförbundet ordnades vid samma tid föreläsningsserier med inbjudna experter, i första omgången Svennilson, Lundberg, Alf Johansson, Richard Sterner, Gunnar Lange och Mauritz Bonow (en välkänd kooperatör).

Myrdal blev i Amerika bekant med makarna W. I. Thomas och Dorothy Thomas, som båda var professorer i sociologi. Han hävdade att W. I. Thomas var en av de tre vetenskaps-

män i den äldre generationen som hade påverkat honom mest. De två andra var Cassel och antropologen Franz Boas.²

Myrdal var på trettioalet verkställande ledamot av Socialvetenskapliga forskningsnämnden, som under Bagges ordförandeskap förmedlade bidragen från Rockefellerstiftelsen till nationalinkomstundersökningen. Av högskolans årsberättelser framgår att nämnden under några år hade makarna Thomas som adjungerade ledamöter och att Dorothy Thomas undersökte den inre omflyttningen i Sverige, ett ämne som hade intresserat Myrdal i början av trettioalet.³ Vårterminen 1935 gav Dorothy Thomas en kurs i sociologi.

Stockholmsskolans dominans speglades i den litteratur studenterna anvisades. Det förväntades att de skulle följa med i den aktuella samhällsekonomiska och socialpolitiska debatten. Utkast till statliga utredningsrapporter ventilerades på det högre seminariet. »Under 1930-talet erbjöd den nationalekonomiska institutionen vid Stockholms högskola en dynamisk miljö, där den sedvanliga akademiska tröskeln mot det omgivande samhället utan större besvär lät sig passeras«, skriver Lars Ekdahl i en bok om Rudolf Meidner. Under större delen av trettioalet var Gustav Cederwall en av de mest aktiva inom institutionen, som uppsatsförfattare, amanuens och slutligen lärare, innan han övergick till höga poster i staten. Han har skrivit: »För mig själv och jag tror för hela min generation förkroppsligade Stockholmsskolan hela detta begrepp expansionism. Vi hade känslan av att leva i en tid, då ekonomerna såg ett nytt ljus.«⁴ Ett liknande intryck förmedlar Erik Lundberg: »För oss unga Stockholmsekonomer var det befriande att känna sig ha absolut rätt mot gammalmodiga lärare som predikade vikten av att

skära ned statsutgifter, sänka lönerna, och invänta näringslivets naturliga konjunkturåterhämtning. [- -] Vi stöddes i vår uppfattning att vi var märkvärdiga genom en ström av besök av engelska, amerikanska, tyska, holländska ekonomer som ville studera hur Svergie övervann krisen och vilken roll ekonomerna spelade.«⁵

Vid högskolan knöts kontakter och bildades nätverk. Rudolf Meidner, född 1914, började studera vid högskolan som nästan nyanländ flykting från Tyskland 1934. Han blev kurskamrat i nationalekonomi och statistik med Gösta Rehn, hans framtida kollega som LO-ekonom. Meidner tog starkt intryck av Myrdals föreläsningar och skrifter och deltog i »mammutseminarierna«, som drevs gemensamt av Myrdal, filosofen och sociologen Einar Tegen, statsvetaren Herbert Tingsten och psykologen David Katz. Där blev han bekant med Richard Sterner och Per Nyström. Sterner var medarbetare till Myrdal i USA-projektet i rasfrågan och under en tid utredare på LO. Genom Myrdal lärde Meidner också känna Gunnar Lange.⁶

Inom arbetarrörelsen hade Myrdal ett finger med i det mesta som rörde vetenskap och samhällsfrågornas intellektuella aspekter. LO:s utredningsavdelning var enligt Meidner i hög grad en produkt av samtal mellan Myrdal och LO-ordföranden August Lindberg.

Det finns emellertid en motbild. I en minnesskrift 1949 menade Ingvar Svennilson att den nationalekonomiska undervisningen och forskningen vid Stockholms högskola visat en benägenhet för cykliska svängningar, perioder av upp- och nedgångar. Den andra hälften av tjugotalet hade aktiviteten varit livlig, och i början av trettioalet tycktes national-

ekonomin vid högskolan väl rustad, bland annat genom den förnämliga nya institutionsbyggnaden vid Odengatan och de flödande Rockefellerpengarna. Men utvecklingen under det följande årtiondet motsvarade inte förväntningarna. »Dessa år kunna tvärtom betecknas som en avvecklings- och övervintringsperiod.« Det berodde enligt Svennilson främst på att Socialvetenskapliga institutet, mer än någon annan institution i landet, förlorade forskare till annan offentlig verksamhet i samband med krispolitiken. Att båda professorerna var riksdagsmän, Bagge från 1933, Myrdal från 1937, bidrog till nedgången.⁷

Inte heller Meidner är odelat entusiastisk. Under ett år var han assistent i den del av det USA-finansierade projektet som gällde den svenska industrialiseringen och urbaniseringen. Han upptäckte att projektet inte motsvarade Myrdals förväntningar; resultatet i form av två volymer på tillsammans tusen sidor var inte banbrytande. »I själva verket har jag inte funnit någon enda referens till dessa volymer, som var resultatet av en hel forskarstabs mångåriga arbete.«⁸ Bland andra Myrdal och Lundberg har uttryckt tvivel på det vetenskapliga värdet av de stora empiriska undersökningarna i Bagges projekt. Materialet utnyttjades knappast alls för teoriutvecklingen i Stockholmsskolan.⁹ Men projektet försörjde flera av forskarna, det gav en ryggrad åt institutionen som forskningsmiljö. När det pågick som mest intensivt kunde Bagge meddela Rockefellerstiftelsen att han engagerat 43 medarbetare.¹⁰

Antalet disputationer visade inte någon imponerande utveckling. Under 1910-talet var antalet 5, under tjugotalet 5, under trettioalet 5, under fyrtioalet 4 och under femtioalet

5. Drygt hälften av dem som disputerade under de femtio åren blev professorer. Endast två kvinnor disputerade, Cassels dotter Margit 1924 och Karin Kock 1929.¹¹ Bland dem som inte nådde ända fram fanns licentiaterna, blivande statssekreterarna med mera, Gustav Cederwall, Gunnar Lange, Erik Westerlind och Krister Wickman.

Antalet nya licentiatier i nationalekonomi visade en annorlunda kurva, med en markant topp under läsåren 1935–42, då sammanlagda antalet var 13. Normalt examinerades annars ungefär en licentiat om året. Märkligt är att fler blev licentiatier åren kring 1920 än åren kring 1950.

Trots Rockefellerpengarna och trots Stockholmskolan blev Socialvetenskapliga institutet inte ett starkt centrum för nationalekonomisk forskning. I slutet av trettioåret inrättades Konjunkturinstitutet och Industriens utredningsinstitut, inom kort med Lundberg respektive Svennilson som chef. De fick under fyrtioåret anseende som landets främsta ekonomiska forskningsinstitutioner, och även om Lundberg och Svennilson också blev professorer vid Stockholms högskola, skapades ett mönster av separation mellan forskning och undervisning i nationalekonomi i Stockholm. De båda instituten hade speciella uppgifter, som inte hade kunnat infogas i högskolan, men effekten blev att studenternas direktkontakt med några av landets främsta nationalekonomer minskade.¹²

*Stockholmskolan, von Neumanns
spelteori och EFO-modellen*

Karl-Olof Faxén har betecknats som den siste betydelsefulla representanten för Stockholmskolan i svensk nationalekonomi.¹³ Han började studera vid Stockholms högskola hö-

ten 1942 och var en av de första i Sverige som ägnade sig åt spelteori. Han skrev en uppsats i *Teknisk Tidskrift* 1949 om spelteorin som en ny matematisk grundval för nationalekonomi och militär strategi. Han anställdes som ekonom vid SAF 1956 och blev senare medlem av direktionen. Samtidigt medverkade han som docent i undervisningen vid högskolan. Han har nedtecknat minnen från studietiden:

Medan jag läste matematik besökte jag en föreläsning i nationalekonomi av Karin Kock, och blev så tagen att jag omedelbart efteråt gick upp till henne och förklarade att jag ville ta tre betyg (60 poäng) i hennes ämne. Jag följde hennes föreläsningar på onsdagskvällarna läsåret 1942–43.

Karin Kocks penningteori präglades av hennes erfarenheter som banktjänsteman. Hon tyckte att kvantitetsteorin var för mekanisk. Den bortsåg från marknadens psykologi, som hon hade under huden. Centralbankspolitik var en konststart. I hennes penningteoretiska föreläsningar, som byggde på hennes avhandling, böjdes avkastningskurvorna upp och ned under förväntningarnas inflytande. De förebådade därmed den penningteoretiska analysen på sjuttioalet, då avkastningskurvorna kom in i den allmänna diskussionen.

Hon visade diagram över korta och långa räntor i olika länder. Grundhypotesen var att den långa räntan styrs av förväntningar, den korta av konjunkturläge och likviditet. Den långa räntan kunde vara rätt hög även under en lågkonjunktur. Hon ansåg att Keynes penningteori var starkt bunden till de institutionella förhållandena i England.

Monopolistisk konkurrens var enligt Karin Kock det normala, och hon ville inte dra långtgående slutsatser av frikonkurrensmodeller, typ Walras. Hon drev inte den form av makroekonomisk modellexercis som kom att känneteckna undervisningen 15–20 år senare.

Pierre Guinchart gav en kurs i doktrinhistoria från Aristoteles över Thomas av Aquino fram till Marshall. Han satte in Ricardo och von Thünen i deras historiska miljöer. Cournots duopol såg han som en föregångare till trettioalets analys av fåtalsmarknader.

I Karin Kocks tvåbetygskurs ingick åtskilliga tusen sidor »deskriptiv ekonomi«, bland annat tusen sidor om arbetsmarknadens organisationer. Vi läste om stål- och cementtillverkning för att bättre förstå stordriftens fördelar. Undervisningen var inriktad på praktiska, empiriska problem, även på socialpolitik. I ett skriftligt prov fick jag en gång i uppdrag att skriva ett par sidor om den lokala fackklubbens uppgifter.

Eli Heckschers, Arthur Montgomerys och Sven Brismans ekonomisk-historiska arbeten lästes också. I mitt minne stannar särskilt betalningsväsendets utveckling under 1800-talet med de periodiska bankkriserna. Vi vaccinerades mot att se evolutionen av kreditväsendet som förlopp utefter jämna exponentialkurvor. Valet av kurslitteratur för två betyg var i övrigt ganska fritt. Karin Kock sade till mig: »Gå ner i biblioteket och sök ut en intressant bok!« Jag hittade en bok om konsumtionen.

Uppsatser skrev vi ofta om förelagda ämnen. Min tvåbetygsuppsats handlade om konjunkturutvecklingen i USA 1936–37. Jag var skeptisk till många ekonomisk-

teoretiska konstruktioner, som jag uppfattade som baserade på ganska godtyckliga antaganden om mänskligt beteende.

Efter matematik och nationalekonomi valde jag statistik i min fil kand. Jag hittade Harald Cramérs föreläsningar i matematisk statistik på »Försäkricum« i hörnet av Norrtullsgatan och Vanadisvägen. Där satt alla Stockholms aktuarier och lyssnade andäktigt till hur denne lysande föreläsare behandlade sannolikhetsbegreppet som ett matematiskt gränsvärde. Jag for till Uppsala och Herman Wold för att läsa ekonometri. Mina tre betyg i statistik tog jag för Wold. Efter militärtjänsten gick jag den 1 oktober 1946 till Erik Lundberg på Konjunkturinstitutet för att tala om trebetygsstudier i nationalekonomi. Innan jag hunnit ut genom dörren hade han anställt mig som amanuens på institutet, och jag fick dagen därpå börja med den privata konsumtionen i nationalräkenskaperna.

Lundberg gav mig som ämne för min trebetygsuppsats »den marginella importbenägenheten i Sverige« med tillämpning av Haavelmos ekonometri i Wolds tappning. Den röda tråden i uppsatsen var att kvalitén på modellen, inte de statistiska signifikansmått, avgör resultatets relevans, vilket Wold hade bultat in i sina studenter. Lundberg hade respekt för ekonometrin, som han betraktade huvudsakligen som en metod för att rensa ut önsketänkande med svagt statistiskt underlag, inte som ett hjälpmedel för att hitta bestående relevanta samband i ekonomin.

Lundberg var långa perioder i USA, så det blev Bagge som handledde min läsning av Keynes' *General Theory* i

Leif Björks översättning. Själv föreläste Bagge en termin över ämnet »Om jämvikt«. Det handlade om virtuell och reell jämvikt och om hur den ekonomiska utvecklingen kunde beskrivas som en serie rörelser mot virtuell jämvikt, samtidigt som jämviktpunkten rörde sig med den ekonomiska tillväxten. Bagge var en vänlig och behaglig professor.

Hans doktorsavhandling lyckades jag aldrig begripa. Bagge berättade i en föreläsning att han som kommunalpolitiker i Stockholm hade velat ge kloakarbetarna en extra lönehöjning därför att deras arbete var så obehagligt. Men fackordföranden hade övertygat honom om att kloakarbetet var eftersökt och inte krävde någon extra lön. För Bagge var detta ett bevis på värdet för arbetsgivaren av att ha god kontakt med motparten, fackföreningarna fyllde en informationsfunktion.

Erik Lundberg hade i USA hört att spelteorin skulle komma att revolutionera den ekonomiska teorin och ville att jag i min lic-kurs skulle läsa Neumanns och Morgensterns *Theory of Games and Economic Behavior* (1944). Anspänningen att tränga igenom detta verk liknar inget annat jag varit med om.

Ett spel mellan två personer har en determinerad lösning, även om den ofta måste uttryckas i termer av matematiska förväntningar. Men med tre eller flera spelare måste lösningarna uttryckas med osäkerhetsfält. Lösningen kan alltså ligga var som helst mellan vissa gränser, inom vilka osäkerhet råder. Var inom dessa gränser lösningen ligger kan inte uttryckas i sannolikhetstermer. Det är inte fråga om risk utan om genuin osäkerhet.

De flesta ekonomer finner detta otillfredsställande. Att betrakta pris- och lönebildningen i ett stationärt samhälle med många spelare som osäker inom vissa gränser – bort det! Är man fostrad med Newtons mekanik och Walras' jämviktsmodell slår det stopp. Men jag hade av min far, som var professor i mekanik, lärt mig Heisenbergs osäkerhetsprincip redan som barn, och jag hade av Karin Kock lärt mig hur prispbildningen går till vid monopolistisk konkurrens.

I lic-avhandlingen »Maximation och spelteori« (1951) jämförde jag modeller av spel där deltagarnas »nyttor« antas vara mätbara med spel där nyttorna visserligen inte är mätbara men dock möjliga att rangordna. Ett spel med icke mätbara nyttor och fem deltagare har samma struktur som ett spel med mätbara nyttor och sex deltagare. Antagandet om mätbara nyttor var alltså inte nödvändigt för spelteoretiska resonemang.

I spel med tre eller fler deltagare uppstår koalitioner. För att stabilisera koalitionsbildningen utbildas »standards of behavior«. I den så kallade EFO-rapporten på sextioalet hävdade vi att solidarisk lönepolitik och kostnadsprissättning är exempel på sådana beteenden.¹⁴ Dessa och andra »standards of behavior« minskar osäkerheten till en nivå som man kan leva med.

Efter min lic-examen i slutet av vårterminen 1951 ordnade Erik Lundberg ett Rockefellerstipendium det följande läsåret i USA. Jag disputerade 1957 på *Monetary and Fiscal Policy under Uncertainty*. Avhandlingen byggde på Stockholmsskolan och von Neumanns spelteori. En central slutsats var att penning- och finanspolitik verkar

medelfristigt. De kortsiktiga verkningarna är små. Detta var när »fine-tuning« stod som högst, men jag tror inte att mina slutsatser uppmärksammades i den allmänna debatten.

NOTER

1. Svennilson 1949 s. 147.
2. *Vägvisare* 1998 s. 35.
3. *Vägvisare* 1998 s. 143–144.
4. Ekdahl 2001 s. 71–72.
5. Lundberg 1987 s. 282.
6. Ekdahl 2001 s. 58–64. *Vägvisare* 1998 s. 14. Nordin 2004 s. 91.
7. Svennilson 1949 s. 146–151.
8. *Vägvisare* 1998 s. 15.
9. Jonung (red.) 1991 s. 97–100 (Benny Carlson).
10. Svennilson 1949 s. 147. Jonung (red.) 1991 s. 99 (Benny Carlson).
11. Högskolans årsberättelser/kalendrar.
12. *Vägvisare* 1998 s. 18.
13. Henriksson 2002 s. 595.
14. EFO-rapporten är kortnamnet för *Lönebildning och samhällsekonomi*.

6

Svensk keynesianism i inflationstider

Depression och arbetslöshet var trettiotalets stora samhällsfråga, men problemen var annorlunda efter kriget. Stockholmsekonomerna hade då intagit nyckelpositioner i den ekonomiska politiken: Hammarskjöld var statssekreterare i finansdepartementet och ordförande i riksbanksfullmäktige, Myrdal ordförande i kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering och senare handelsminister, Ohlin folkpartiledare, Lindahl rådgivare i riksbanken, Kock huvudsekreterare i Myrdals efterkrigskommission och senare statsråd, Lundberg chef för Konjunkturinstitutet, Svennilson ansvarig för flera långtidsutredningar, Alf Johansson hjärnan bakom den sociala bostadspolitiken.

Samlingsregeringen styrde Sverige framgångsrikt genom krigsårens ekonomiska oväder, i gott samarbete med näringslivet och fackföreningsrörelsen, med priskontroll, ransoneringar, samordnade låga löneavtal och en kraftfull arbetsmarknadspolitik. Nationalekonomisk teori gav ringa vägledning i en ekonomi full av fysiska begränsningar och regleringar, vilket Lundberg utvecklade i *Ekonomisk Tidsskrift* 1941.¹

Inför krigsslutet förutspådde många en internationell depression. Amerikas militärutgifter väntades minska med en summa motsvarande en tredjedel av bruttonationalin-

komsten, vilket skulle bli svårt att på kort tid kompensera med ny effektiv efterfrågan. Myrdal skrev *Varning för efterkrigsoptimism*, och den kommission han ledde rekommenderade en expansionistisk svensk politik. I en uppsats tillägnad Heckscher, »Höga skatter och låga räntor« (1944), betonade han finanspolitikens roll i den ekonomiska stabiliseringen och tonade ned penningpolitiken.² Erik Lundberg trodde att trettioalets problem kunde komma tillbaka.³ I stället kom svensk ekonomi att präglas av investeringsboom, överfull sysselsättning, fortsatt varubrist och inflation. Ekonomerna tvingades analysera orsakssammanhangen i en ekonomi präglad av priskontroll, hyresstopp, importreglering, jordbruksreglering, investeringskontroll och fixerad låg ränta. Trots en för flertalet gemensam keynesiansk grundsyn gick resonemangen snart vitt isär. Några av de mest profilerade kombattanterna i efterkrigsårens ekonomisk-politiska debatter var nationalekonomer med bakgrund i Stockholms högskola.

Debatten fördes efter två linjer. Den ena gällde planushållning och regleringar som medel för samhällsekonomisk balans, den andra den så kallade Rehnska modellen. Ett ledmotiv var i båda fallen den fulla sysselsättningen.

Konjunkturinstitutets nyckelroll

Konjunkturinstitutet under Erik Lundberg befann sig mitt i korsdraget. Institutet hade tillkommit på förslag av arbetslöshetsutredningen, som hade tänkt sig att det skulle placeras i riksbanken. Hela idén var omstridd, näringslivet var enstämigt emot, och det fanns flera bud om hur ett institut skulle organiseras. Beslutet 1936 fattades emellertid utan

debatt i riksdagen. Konjunkturinstitutet var till själva sin tillkomst nära förbundet med Stockholmsekonomerna. Hammarskjöld var dess främste tillskyndare, Karin Kock var sekreterare i utredningen om dess verksamhetsformer, Lundberg utsågs till sakkunnig vid institutet och inom kort var även Svennilson anställd. Hammarskjölds mål var att verksamheten skulle ha vetenskaplig prägel och vara fullt självständig. Institutet underställdes emellertid en nämnd med företrädare för bland annat finansdepartementet och riksbanken.

En första konjunkturrapport publicerades hösten 1937, skriven av Lundberg. Den framställde export och investeringar som strategiska drivkrafter i konjunkturförloppet, medan inkomster, konsumtion och import ansågs sekundära. Att detta synsätt inte var självklart framgår av att Svennilson i rapporter våren 1939 snarare såg importen och den inhemska efterfrågan som avgörande.⁴ Institutet fäste stor vikt vid företagens förväntningar och planer och drog igång betydelsefulla företagsenkäter redan under trettioalet. Lundberg har sagt att han var angelägen om att utveckla kontakter i näringslivet som en reaktion mot sina »teoretiska kollegor« på trettioalet, som saknade respekt för näringslivets män och deras kunskaper.⁵

Konjunkturinstitutet lades i malpåse under de första krigsåren, Lundberg hamnade i Priskontrollnämnden, Svennilson i Industrikommissionen, och båda fick i uppdrag att under den tidigare SAF-direktören Gustaf Söderlund förbereda pris- och lönestoppet 1942. Institutet återupptog verksamheten 1943 och kom att förstärkas med en rad ekonomer från Stockholms högskola, bland andra Gustav

Cederwall, Ingvar Ohlsson, Bengt Metelius, Lars Lindberger, Karl-Olof Faxén, Bengt Pettersson, Göran Ohlin och Krister Wickman. Både Gösta Rehn och Rudolf Meidner gästspelade.⁶

Lundberg gick i opposition mot den ekonomiska politiken hösten 1946, då han tog ställning mot omsättningskattens avskaffande den 1 januari 1947. Han oroade sig för inflationsgapet och förutsåg en betalningsbalanskris. I ett offentligt föredrag i Nationalekonomiska föreningen angrep han regeringens stabiliseringspolitik, som försvarades av Hammarskjöld. Enligt Myrdal »bombarderade han Wigfors med statistik och promemorior men utan resultat». Under några år var Lundberg regeringens och riksbankens vassaste kritiker utanför partipolitiken. Så småningom skar det sig allvarligt mellan honom och hans uppdragsgivare. Hösten 1953 begärde statssekreteraren i finansdepartementet Gunnar Lange och riksbankschefen Mats Lemne som medlemmar av institutets nämnd att en konjunkturrapport skulle arbetas om i vissa delar, vilka Krister Wickman var ansvarig för. Lundberg skrev i ett brev att Lange hade framhållit »att jag måste finna mig i att skriva det som passar de nämndledamöter som är ansvariga för olika delar av den ekonomiska politiken». På sådana villkor kunde han inte vara chef för institutet. Efter ytterligare förvecklingar avgick han 1954. Nämnden avskaffades 1961 av Wickman, som då var statssekreterare i finansdepartementet.⁸

Mellan Konjunkturinstitutet och Socialvetenskapliga institutet vid högskolan rådde ett symbiotiskt förhållande, särskilt sedan Lundberg 1946 fått en personlig halvtidsprofessur i nationalekonomi med särskild inriktning på kon-

junkturforskning. Lundberg höll seminarier på Konjunkturinstitutet och gav idéer till uppsatser av betydelse för KI-arbetet.⁹

Ekonomerna och regleringssamhället

I början av 1943 skulle LO yttra sig över en riksdagsmotion om den framtida ekonomin av bland andra Bertil Ohlin. Richard Sterner hävdade inför LO:s landssekreterariat att motionen var dogmatisk, den gick enligt honom ut på att de av kriget betingade statsingripandena snarast möjligt borde avvecklas »till förmån för ett fritt och expansionistiskt näringsliv«. Valet av politik borde i stället göras efter problemets karaktär i varje särskilt fall. Gösta Rehn hävdade vid samma tid att den fulla sysselsättningen var viktigare än »bevarandet, till varje pris, av fri konkurrens och fri företagsamhet«. Vid det möte där landssekreterariatet behandlade Ohlinmotionen tillsatte man den utredning som resulterade i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*, de berömda 27 punkterna. Positionerna i efterkrigsdebatten började intas mer än två år innan kriget var över.¹⁰

Utredningen leddes av Ernst Wigforss. Gunnar Myrdal var expert, Richard Sterner och Gösta Rehn sekreterare, de två sistnämnda samtidigt verksamma hos LO. Det gällde att vid återgång till fredsekonomi förebygga kris och massarbetslöshet. »Krigshushållningen har visat de stora möjligheterna till intensiv produktion, då arbetskraft och materiella tillgångar utnyttjas under samhällets ledning och för ändamål, som samhället bestämmer. Krigsekonomin har givit lärdomar också för freden.« Till de 27 punkterna hörde samhällelig planering av investeringsverksamheten och utrikes-

handel under samhällets ledning. Tomtmarken och hyreshusen i städerna skulle gradvis överföras i kommunal ägo. Stöd åt allmännyttig produktion eller socialisering skulle tillämpas på områden, där enskild företagsamhet medförde misshushållning eller monopolism, och konsumtionsvarorna skulle läggas under offentlig kvalitetskontroll. Näringslivet skulle ges »en ny organisation« och samhället omdanas »i socialistisk riktning«.¹¹ Myrdalkommissionen gjorde upp planer för en samordnad branschmässig strukturrationalisering. Förslag väcktes om förstatligande av oljebranschen och försäkringsbolagen. Myrdal skrev en artikel med rubriken »Inflation eller socialism«, där han förutsade att inflationsproblemet skulle bli mer eller mindre permanent i ett samhälle med full sysselsättning. Lösningen såg han i en planhushållning, som bland annat skulle innefatta en skärpt priskontroll, och en ny facklig politik inriktad på industriell demokrati snarare än på lönekamp.¹²

Tilltron till marknaden och dess förmåga till självkorrigering har inte i modern tid varit mindre än vid mitten av fyrtioalet. I riksdagsvalet 1944 fick socialdemokrater och kommunister 57 procent av rösterna. Ekonomer präglade av Myrdals *Vetenskap och politik*, Stockholmsskolan och Keynes' *General Theory* trädde upp till försvar för planekonomi och fysiska regleringar. En ledande opponent var Ohlin i rollen som folkpartiledare.

I sitt mäktiga opus *Konjunkturer och ekonomisk politik* (1953) gick Lundberg metodiskt igenom den ekonomiska politikens centrala stridsfrågor under efterkrigstiden. Han citerade en artikel av Myrdal i *Tiden* 1951:

Vid en viss punkt, på det ena området efter det andra, måste alla de skilda statsingripandena samordnas till enhetliga system av statliga regleringar inom en planhushållning. [- -] Och så småningom kommer det att bli uppenbart, att vi lever i ett centralt reglerat samhälle, där ett visst mått av fri företagsamhet tillåts göra sig gällande inom den ram, som bildas av de statliga regleringsåtgärderna.

Lundberg ifrågasatte om en sådan, i någon mening planmässig, samordning av de olika regleringsåtgärderna var möjlig. Han menade att en framgångsrik regleringspolitik, eller en starkt differentierad penning- och finanspolitik, förutsätter att den generella ekonomiska politiken åstadkommer balans i samhällsekonomin. Men om det villkoret är uppfyllt »kan man med goda skäl ifrågasätta nödvändigheten av en starkt ingripande ekonomisk politik«. ¹³

Förr hade riksbankens ansvar för penningvärdet ansetts självklart. Lundberg beskriver hur den ringa tilltron till penningpolitiken, »som var ny, frisk och revolutionär i början av 30-talet«, levde kvar under kriget »och blev en gammal, sur och nästan reaktionär dogm under efterkrigstiden«. ¹⁴ Lågräntedoktrinen hade samband med att prisutvecklingen i den hårt reglerade ekonomin uppfattades som nästan helt styrd från kostnadssidan. Eftersom räntan är en kostnad, ansågs en räntehöjning motverka sitt syfte att hålla nere inflationen; i synnerhet ville man undvika att räntan drev upp hyresnivån. Lundberg beskriver Hammarskjölds motivering 1946 för lågräntedoktrinen som så invecklad och svårtydbar, »med en av alla möjliga hänsyn betingad mångskif-

tande nyansering«, att han inte förmådde återge den. I riksbanken härskade en maktlöshetsdoktrin. Varken under investeringsboomen 1946–47 eller under Koreainflationen 1951–52 använde riksbanken räntan som medel för åtstramning. Bankoutskottet i riksdagen gladdes åt att man lyckats stabilisera den långa räntan – i ett läge där tre fjärdedelar av valutareserven försvunnit.¹⁵

Under åren av ohämmad kreditexpansion uppmanade riksbanken i talrika skrivelser andra aktörer att hålla igen: skärpt priskontroll, hårdare byggreglering, stramare finanspolitik, importrestriktioner, begränsning av konsumtionen av olika varor med mera. Valutareserven krympte hösten 1946. Vid ett möte i Nationalekonomiska föreningen varnade Myrdal för en kommande importreglering, vilket ledde till ytterligare valutautflöde. När handelsministern är lösmynt blir landet myntlöst, lär Lundberg ha kommenterat. En allmän importreglering infördes våren 1947. På hösten 1951 antog riksdagen en fullmaktslag om räntereglering, som gav möjlighet för riksbanken att fastställa maximiräntor vid utlåning och minimiräntor vid inlåning.¹⁶

Regleringsmentaliteten

Tiden återgav hösten 1947 vad några ekonomer ansåg om räntan. Torsten Gårdlund menade att en räntestegring skulle ha större nackdelar än fördelar. Börje Kragh hävdade att en räntestegring på någon procent skulle vara av noll och intet värde som inflationsbroms, särskilt i tider av full sysselsättning, prisstegring och lysande avsättningskonjunkturen. Anders Östlund trodde att en räntehöjning skulle öka motsättningarna mellan olika företag inom varje bransch, vilket

skulle komplicera både priskontrollen och lönepolitiken.¹⁷

Gustav Cederwall menade att en restriktiv penningpolitik skulle sänka den ekonomiska aktiviteten och medföra en viss, kanske betydande, arbetslöshet. Vad berodde betalningssvårigheterna på? Enligt Cederwall hade »Sveriges problem skapats genom den strukturella kris, som föranletts av att råvaruunderlaget för våra skogsindustrier icke förslår för en fortsatt ökning av av dessas produktion och export«.

Problem och möjligheter definierades i regleringsekonomi utifrån fysiska begränsningar och tillgångar. Två tredjedelar av investeringarna var statskontrollerade. Genom en kvalitativ prövning, resonerade Cederwall, kan »en del okynnesinvesteringar sällas bort; fall där redan en ytlig granskning visar att projekten sannolikt skulle bli felinvesteringar«. Unga ekonomer från Stockholms högskola hade snabbt tillägnat sig ett kontrollperspektiv på landets ekonomi.¹⁸

Krister Wickman anmälde betänkligheter inför de vaga, slentrianmässiga värderingar som i praktiken styrde regleringarna. Ju mer man använder en kvantitativ planering, desto viktigare borde det vara att veta vad man egentligen gör. »Vi befinner oss med andra ord i ett läge där vi för en ekonomisk politik som inte bygger på någon teori.« Försiktigt och villkorligt tog Wickman ställning: »prisbildningen bör få verka, där den kan verka utan att få sociala eller ekonomiska följder som inte är gynnsamma«. En meningslös prisreglering var inte önskvärd.¹⁹

I *Fackföreningsrörelsen* skrev Rudolf Meidner hösten 1946 att den fulla sysselsättningen krävde »ett överförande av nyckelindustrier och övriga betydelsefulla näringsgrenar i samhällets ägo, ökad samhällskontroll över näringslivet och

en konstruktiv sysselsättningspolitik«. Rätt till arbete garanteras endast i ett socialistiskt samhälle »där produktionen sker för medborgarnas behov och med samhällets produktionsmedel«. Han var då LO:s utredningschef.²⁰

Bostäderna blev de svenska planeekonomernas främsta exercisplats. Hyrorna hade reglerats 1942 med motiveringen att en tillfällig kostnadsstegring i produktionen inte skulle få slå igenom i hyresnivån. Ett fall i byggandet under kriget och en viss inkomststegring hade skapat ett avsevärt underskott på bostäder. Bostadssociala utredningen, med Myrdal som en av ledamöterna²¹ och Alf Johansson som sekreterare, bekymrade sig emellertid inte för underskottet utan förutsåg tvärtom en produktionskris på grund av bristande efterfrågan. Demografiska studier talade för att inflyttningsöverskottet till tätorterna skulle minska oavbrutet till 1960. Man oroade sig »för den i tiden tämligen näraliggande situation, då bostadsbristen avvecklats och efterfrågeunderlaget sviktar« och argumenterade för ett ytterligare förbilligande av bostäderna i relation till inkomsterna. Annars »måste bostadsmarknadsutvecklingen råka i baklås och en produktionskris mogna ut«. »[N]ågon anledning att befara, att [produktionsapparaten] icke skulle kunna inom de närmaste åren sörja för en marknadsmässigt tillräcklig tillgång föreligger knappast. Å andra sidan kan man förutse att tillväxten inom hushållsbeståndet inom snar framtid skall så dämpas, att problemet i stället blir en fråga om att utnyttja uppkommande överkapacitet till att höja bostadsstandarden.« Utredningen fann det självklart att man inte skulle tillåta en knapphetsbetingad hyresstegring på grund av en bostadsbrist som snart skulle försvinna. Lösningen låg i ett fortsatt

hyresstopp och »ett system för offentlig finansiering av huvuddelen av bostadsbyggandet«, det vill säga subventioner.²²

Sådan var den framtidsbild man byggde det nya bostadspolitiska systemet på. Fri hyresbildning sågs som något negativt, vare sig pressen på hyrorna tänktes uppåt- eller nedåtriktad. Marknaden förknippades med spekulation.

Arbetsgivarna gillade den Rehnska modellen

Lundbergs samlade genomgång av den ekonomiska politiken de första fem sex efterkrigsåren var dräpande. *Konjunkturer och ekonomisk politik* blev femtiotalets mest uppmärksammade nationalekonomiska bok. Debatten vävdes samman med den som pågick sedan flera år om lönepolitiken under full sysselsättning, främst mellan Lundberg och Gösta Rehn i *Ekonomisk Tidskrift* 1950. Debatten mellan dem påverkade troligen LO-rapporten *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen* (1951), där Rudolf Meidner och Gösta Rehn presenterade sina idéer om solidarisk lönepolitik, stram finanspolitik och rörlighetsfrämjande arbetsmarknadspolitik. Rehn skrev en tjugo sidor lång recension av Lundbergs bok i *Ekonomisk Tidskrift*.

Den ekonomiska politiken efter kriget utgick från ett krav på full sysselsättning, som enligt Wigforss måste innebära »att högkonjunkturen skulle göras beständig«.²³ Men den beständiga högkonjunkturen försatte fackföreningsrörelsen i ett dilemma, eftersom den underminerade det fackliga inflytandet på lönebildningen; marknadskrafterna tog överhanden. Inom LO rådde missnöje med den ekonomiska politiken, men det dröjde innan man förmådde formulera ett alternativ. LO-ledningen och Rehn stod bakom efter-

krigsprogrammet, och Meidner ansåg att man måste »bejaka regleringssamhället« och att permanent priskontroll var ofrånkomlig i ett samhälle med full sysselsättning.²⁴ Vad som störde fackföreningsrörelsen var att överhettningen på arbetsmarknaden utlöste en ostyrbar löneglidning – en term uppfunnen av Rehn²⁵ – och medförde en politisk press på de fackliga ledarna att acceptera mer eller mindre illusoriska lönestopp. I rapporten 1951 förespråkade LO-ekonomerna en kraftigt efterfrågedämpande finanspolitik riktad mot både företagen och hushållen. De är av arbetslöshet som då skulle uppstå borde bekämpas med allmänna arbeten, företagssubventioner, statliga beställningar, förstärkt arbetsförmedling och bidrag till geografisk och yrkesmässig rörlighet. Arbete av likartat slag borde vara lika dyrt för alla arbetsgivare och inte variera mellan företag och branscher. Grupper med lågt löneläge borde ha företräde, däremot föreslogs ingen generell löneutjämning, till exempel mellan yrkesarbetare och rutinarbetare. Genom rapporten fick den solidariska lönepolitiken för första gången en underbyggnad i form av en sammanhängande ekonomisk modell.²⁶

Svenska Arbetsgivareföreningen iakttog en förvånande tystnad. Det mesta i LO-rapporten stämde med SAF:s uppfattning. Den solidariska lönepolitikens grundidé, att likartat arbete bör betalas lika oberoende av företagens lönsamhet, hade SAF omfattat långt före LO. Överhettning med åtföljande inflation och regleringar var en plåga för företagen, och en rörlighetsfrämjande sysselsättningspolitik gav hopp om en ökad arbetskraftstillgång. Men att öppet instämma i LO-rapporten hade varit att generera motparten; vi får inte uppträda så att fackföreningarna ser överflödiga ut,

resonerade SAF.²⁷ Den seriösa kritiken mot den Rehnska modellen kom därför inte från arbetsgivarna, utan från – i främsta rummet – Erik Lundberg.

LO-ekonomerna och Lundberg var överens om behovet av stöd för geografisk och yrkesmässig rörlighet. De var också ense om att kampen mot inflationen borde föras med generella medel; så långt var deras kritik mot regeringens politik samstämmig. Men Lundberg ville lägga tonvikten vid penningpolitiken. Han påpekade att en åtstramande finanspolitik innebar att en ökad del av sparatet skulle överföras från företag och hushåll till staten, vilket skulle öka den politiska kontrollen över penning- och kapitalmarknaden samtidigt som företagen blev mer kreditberoende. »En sak har Rehn klart demonstrerat, nämligen förslagets möjligheter att öka statens makt över kapitalbildningen och omfördela inkomsterna.«²⁸ Lundberg befarade långtgående syften bakom denna strategi. Rehn hade skrivit att staten måste »styra användningen av en ökad del av den totala nationalinkomsten«, annars skulle staten inte kunna garantera både ekonomisk balans och full sysselsättning utan detaljreglerande ingrepp. Faran för ökad politisk maktkoncentration var Lundbergs huvudinvändning mot den Rehnska modellen.²⁹

Det var viktigt, ansåg Lundberg, att utgifter inom arbetslöshetspolitiken snabbt kunde skäras ned vid en konjunkturuppgång. Men han tvivlade på effektiviteten och snabbheten i den ekonomiska politiken och oroades av de svepande rekommendationerna om sysselsättningskapande åtgärder i den Rehnska modellen. För att inte äventyra den önskade stabiliseringen av lönebildningen borde man med pen-

ningpolitiken framkalla »en lägre grad av full sysselsättning«. Lönerna borde avvägas med hänsyn till efterfrågan på arbetskraft av olika slag. Lönerna för de »marginella« kanske två procenten av arbetskraften, »som av olika skäl är av relativt låg kvalitet«, hade satts för högt, och Lundberg efterlyste en lönekorrigerings som kunde förskjuta efterfrågan till förmån för den gruppen.³⁰

I tidigare inlägg hade Lundberg argumenterat för löneskillnader som incitament för arbetskraften att söka sig från lågproduktiv till högproduktiv sysselsättning.³¹ Där uttrycker han sig mindre tydligt i boken, kanske påverkad av samförståndet i principfrågan mellan SAF och LO. Löneökningar betingade av företagsvinster fick erfarenhetsmässigt inflationsdrivande spridningseffekter. Att även SAF ansåg att lönevillkoren skulle vara oberoende av det enskilda företags lönsamhet var en förutsättning för den Rehnska modellen – dock alltid en underförstådd sådan. Arbetsgivarnas roll berördes nästan inte alls av LO-ekonomerna.

Rehn skrev i sin recension att Lundbergs bok utmynnade i en »lyrisk hyllning till den osynliga handen«. Han gick igenom en rad skevheter i prisbildningen och skillnader mellan det privatekonomiskt och det samhällsekonomiskt rationella. Exempelvis är arbetskraften för samhället en fast kostnad men för det enskilda företaget en rörlig kostnad. Det fanns med andra ord många anledningar att ingripa korrigerande mot marknadskrafterna. Rehn trodde inte på penningpolitikens verkningskraft. »Vi kan ju inte ha folk ideligen springande till och från det för ränteförändringar mest känsliga området, byggnads- och anläggningsverksamheten, alltefter vad samhällsbalansen kräver av stimulans eller dämpning

för dagen.« En sträng budgetpolitik borde vara basen »för en statsutgiftsdirigering med sikte på ständig positiv reparation av marknadshushållningens lokala och konjunkturella brister«.

Framför allt gick Rehn emot Lundbergs tes att balans i samhällsekonomin förutsatte en lägre grad av full sysselsättning än 1945–51. Selektiva sysselsättningsåtgärder borde med andra ord fullt ut kompensera det efterfrågebortfall som en stram, antiinflationisk finanspolitik skulle medföra. Åtgärderna måste då ha en stor volym, och det var bland annat detta som ingett Lundberg betänkligheter: staten skulle alltför mycket styra investeringar och ekonomisk aktivitet.³²

På medellång sikt tedde sig Rehn som »vinnaren«. Från slutet av femtiotalet blev den aktiva arbetsmarknadspolitiken ett centralt inslag i den svenska modellen, till en början med tonvikt på omskolning och geografisk rörlighet. Så småningom blev den alltmer ett försörjningssystem, där åtgärderna påtagligt brast i konjunkturanpassning och flexibilitet. Vid mitten av nittiotalet levde 700 000 personer på bidrag från arbetsmarknadsverket och a-kassan, nästan lika många som de industrisysselsatta. Rehns krav på en stram finanspolitik hade inte förverkligats. Arbetsmarknadsåtgärderna var särskilt omfattande under perioder då statsfinanserna var svaga och inflationen hög. Lundbergs tvivel på den Rehnska modellens funktionsduglighet var inte ogrundat. Bättre än SAF hade han sett de långsiktiga riskerna.³³

Lundberg och LO-ekonomerna kände varandra sedan länge, och diskussionen fördes under ömsesidig respekt på ett högt plan. Det kan sättas i samband med vad Lundberg skrev om det nära umgänget mellan ekonomerna i Stock-

holm under trettioalet, som medförde en levande kontakt mellan »på längre sikt inriktad forskning och den ekonomiska politikens dagsuppgifter«. Han framhöll att »den fruktbara debattmiljön bestod i huvudsak 30-talet ut och en bit in på 40-talet«. ³⁴ Av högskolans katalog för 1949–50 framgår att Lundberg och Rehn förde debatten om lönepolitiken och den fulla sysselsättningen också vid det högre seminariet.

Full och överfull sysselsättning

Inte heller Rudolf Meidner släppte kontakten med högskolan. Han disputerade i nationalekonomi 1954 på avhandlingen *Svensk arbetsmarknad vid full sysselsättning*, som han till stor del skrivit som anställd vid Konjunkturinstitutet. Hans hypotes var att den överfulla sysselsättningens desorganisationsföreteelser, som överrörlighet och frånvaro från arbetet, under efterkrigsåren lett till produktionsförluster, »vilka knappast varit avsevärt mindre än de som blevo resultatet av den under åren 1938 och 1939 rådande arbetslösheten«. Han fann själv till sist hypotesen alltför onyanserd och inte möjlig att styrka.

Med full sysselsättning avsåg Meidner ett balansläge på arbetsmarknaden, »ett läge där efterfrågan på arbetskraft ex ante varken över- eller understiger den förväntade mängden arbetskraft«. Av den undersökta perioden 1945–50 utmärktes åren 1946–47 av överfull sysselsättning, åren 1949–50 av balans. Förändringen i fråga om desorganisationsföreteelser mellan dessa konjunkturlägen var jämförelsevis små. Rörligheten visade sig emellertid vara mer konjunkturkänslig än frånvaron. Meidner ansåg inte att man borde sänka sysselsättningsgraden under 1949–50 års nivå för att därmed mins-

ka sådana negativa inslag på arbetsmarknaden. Han hänvisade i stället till en aktiv arbetsmarknadspolitik och till positiva företagsåtgärder, »varigenom arbetarna kunna bevara sin nyvunna frihet i produktionslivet utan att den produktionshämmande effekten härav behöver utgöra ett allvarligt problem«. Svårigheten att förena full sysselsättning med ett fast penningvärde låg utanför undersökningens ram.³⁵

Den frågan var i stället det centrala temat i penningvärdeundersökningen, som Bengt Metelius, Lars Lindberger och Bent Hansen redovisade på finansdepartementets uppdrag i var sitt betänkande vid mitten av femtiotalet. Alla tre visade ringa intresse för penningpolitiken. Hansen ansåg det inte självklart nyttigt att alls skilja mellan finanspolitik och penningpolitik, eftersom mängden offentliga betalningsmedel påverkas både av kreditsystemet och av statens finanser. Någon självständig riksbankspolitik fanns det knappast plats för i det perspektivet. Hansen hade sina egna idéer om lönebildningen. Han menade att staten i princip förfogar över medlen att säkra både fast penningvärde och full sysselsättning oberoende av hur de fackliga parterna ställer sig. Det gällde att »tvinga fackföreningsrörelsen in på en lämplig lönepolitik«. Organisationerna skulle ställas inför »en rad konkreta ultimativa alternativ«, så konstruerade att det av staten önskade löneresultatet alltid blir det för arbetarparten mest gynnsamma. Arbetarna skulle ges erbjudanden de inte kunde tacka nej till.³⁶

Det som binder samman dessa efterkrigsdiskussioner med Stockholmskolan är deras inriktning på sysselsättning, resursutnyttjande och samhällsekonomisk balans under varierande konjunkturer. Intresset för ekonomins mikropro-

cesser och för den långsiktiga tillväxtens betingelser var inte lika stort. Dahméns distanserande recension av Lundbergs bok i *Ekonomisk Tidskrift* vittnade om en viss olust inför det sätt frågorna ställdes på i debatten.³⁷

Socialvetenskapliga institutet hade, genom de ekonomer som utbildats och präglats där, ett indirekt inflytande över politik och samhällsdebatt som knappast någon annan svensk högskoleinstitution. Men idéerna hade genererats i en annan samhällssituation än den där de sedan kom att tillämpas. Specialister på arbetslöshetens problem ställdes inför överfull sysselsättning. Hur mycket var böjelsen för politiska interventioner, den ringa tilltron till marknadens självkorrigerande förmåga, ett utflöde av Stockholmsskolan? Starkast inspiration i den riktningen kom från Myrdal. Varken Lindahl, Ohlin, Lundberg eller Svernilson trodde på planhushållning, deras kritik mot det marknadsliberala systemet gällde inte fundamenta. Det var Myrdal som bland annat i *Vetenskap och politik* legitimerade ett uppbrott från marknadshushållningen och med sin idérikedom och sociala fantasi mest påverkade de yngre som läste nationalekonomi i Stockholm.

NOTER

1. Lundberg 1941 s. 261
2. Myrdal 1944.
3. Lundberg 1953 s. 146–147, 195–197.
4. Henriksson (red.) 1987 s. 11–18 (B. Metelius).
5. Henriksson (red.) 1987 s. 176, 178 (Intervju med Lundberg).
6. Henriksson (red.) 1987 s. 19–20, 23, 32 (B. Metelius), s. 176, 187 (Intervju med Lundberg).
7. Myrdal 1982 s. 231.
8. Henriksson (red.) 1987b s. 137–139 (B. Kragh), s. 189 (Intervju med Lundberg).
9. Henriksson (red.) 1987b s. 186–187 (Intervju med Lundberg).
10. Ekdahl 2001 s. 134–135, 140.
11. Arbetarrörelsens efterkrigsprogram s. 6–30.
12. Ekdahl 2001 s. 142–148.
13. Lundberg 1953 s. 433–34, 494.
14. Lundberg 1953 s. 261.
15. Lundberg 1953 s. 291–294.
16. Lundberg 1953 s. 294, 302.
17. *Tiden* nr 7/1947 s. 467.
18. *Tiden* nr 4/1948 s. 211, nr 5/1948 s. 288 och nr 9/1948 s. 472.
19. *Tiden* nr 6/1949 s. 379.
20. Ekdahl 2001 s. 187.
21. Myrdal lämnade utredningen kort innan slutbetänkandet lämnades hösten 1945. SOU 1945:63.
22. SOU 1945:63 s. 303, 410, 419, 503.
23. Wigforss 1952 s. 45.
24. Ekdahl 2001 s. 254, 256.
25. Uppgift av Karl-Olof Faxén.
26. *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen* s. 143, 145–152.
27. Swenson 2002 s. 123–125.
28. Lundberg 1950 s. 60.
29. Lundberg 1953 s. 418–419.
30. Lundberg 1953 s. 430.
31. Lundberg 1950 s. 45–46.
32. Rehn 1953 s. 273, 274, 276, 281, 283, 286, 289.
33. Nycander 2002 s. 411.
34. Lundberg 1953 s. 260.
35. Meidner 1954 s. 286–289.
36. SOU 1956:10 s. 46–48, 345–346. (Hansen), 1955:13 (Metelius) och 1955:25 (Lindberger).
37. Dahmén 1953 s. 290–300.

Från femtiotalsidyll till sjuttiotalsrevolt

Till mitten av tjugotalet var Socialvetenskapliga institutet »icke mycket mer än ett ställe, där professor Cassel hängde sin stora hatt, medan han höll föreläsning«, enligt Svernison.¹ Med Bagge, Rockefellerpengarna och den yngre generationen tog institutet ett kliv in i en ny tid, med andra förutsättningar för forskning och undervisning. Men ännu på femtiotalet och i början av sextiotalet var verksamheten idylliskt småskalig, med endast några tiotal studenter samtidigt på tvåbetygsnivån och en liten skara forskarstuderande.

Sedan tidigt tjugotal fanns två professorer, av vilka Hiertraprofessuren tillhörde den juridiska fakulteten med halva undervisningsskyldigheten där. Erik Lundberg fick en halv professorstjänst 1946 vid sidan av uppgiften som chef för Konjunkturinstitutet. Den övergick i en heltidstjänst när han lämnade institutet åtta år senare. Svernison fick en personlig professur 1947, grundad på en donation från näringslivet. Eftersom Bagge var nära sin pensionering och Myrdal permanent frånvarande blev det knappast någon verklig utökning. Bagges efterträdare blev 1949 dansken Kjeld Philip. När Myrdal avgick året därpå utbröt en professorsstrid.

En inte så välkommen kollega

Anders Östlind disputerade i Stockholm 1945 på en mäktig avhandling om Sveriges ekonomi 1914–22. Bland annat analyserade han affärsbankernas politik och skildrade den penningpolitiska diskussionen. Året därpå gav han ut boken *Det privata näringslivets dynamik*. Drygt trettio år gammal var han en seriös kandidat till lediga professurer. Två sakkunniga av tre fann honom 1946 kompetent till en professur i nationalekonomi med finansvetenskap vid Handelshögskolan i Stockholm. Den tredje sakkunnige var Erik Lundberg, vars inställning kommit till uttryck i en recension av boken om näringslivets dynamik. Han medgav att boken hade vissa förtjänster men skrev sedan: »Brist på omdöme och brist på förmåga till kritisk sovring karakteriserar i alltför många fall såväl problemval som konklusioner. Behandlingen av läsaren är hänsynslös (om han eller hon låter sig behandlas) – med svåröverskådliga formler, otaliga symboler, meningslösa sifferexempel, ideliga upprepningar i texten, braskande rubriker till text, som medför besvikelse. Få torde de personer bli, som orka läsa boken från pärm till pärm.«²

Nästan alla som yttrade sig om Östlind tyckte att han dåligt sovrade sitt material och att hans produktion var ojämn, men han fick också lovord för konstruktiv fantasi, idérikedom och ett vaket öga för teoretiska sammanhang. Flera ansåg att doktorsavhandlingen var ett viktigt bidrag till Sveriges ekonomiska historia. Östlind skrev ekonomiska krönikor i *Fackföreningsrörelsen* och blev känd och uppskattad som föreläsare i radio.

Hiertaprofessuren i nationalekonomi med finansveten-

skap efter Myrdal söktes 1950 av Ingvar Svennilson, Anders Östlind och Harald Dickson. Varför Svennilson, som redan hade en personlig professur i nationalekonomi företrädesvis näringsekonomi, ville byta befattning är inte känt. Hans professur skulle troligen inte återbesättas, ämnet skulle förlora en tjänst. Han var starkt inriktad på näringsekonomi men saknade meriter i finansvetenskap. Inom högskolan föreslogs att han skulle kallas till den lediga tjänsten, vilket innebär ett förenklat förfarande. Villkoret för kallelse var att han var uppenbart kompetent och överlägsen varje möjlig medtävlare. Fyra sakkunniga utsågs att yttra sig. Två tillstyrkte kallelse, två avstyrkte. Det uppgavs att ingen förut kallats till en professur utan stöd hos en majoritet av de sakkunniga – men då glömde man hur Cassel hade kallats 1904.

De som avstyrkte var Carsten Welinder i Lund och Tord Palander i Uppsala. Welinder var professor i finansrätt och finansvetenskap och tog inte lätt på kompetenskravet inom detta område. Palander, som sällan missade en chans att kasta grus i det akademiska maskineriet, skrev i ett utlåtande på 29 sidor att Svennilsons meriter som utredare hade karaktär av »en statssekreterare- eller näringsammanslutningsdirektörsspeciminering«. Han ansåg att Svennilsons andel i rapporter med flera författare borde granskas närmare. (Enligt Östlind hade Svennilson skrivit bara sex av 144 sidor i en rapport om skogsnäringen.) Palander såg till att affären blev offentlig genom Upsala Nya Tidning.

När Hiertaprofessuren skulle återbesättas 1933 hade Cassel skrivit att kompetens inom finansvetenskap måste krävas, eftersom finansvetenskapliga problem »kommit att få en alltmera framträdande betydelse för den ekonomiska

vetenskapen«. Myrdal och Lundberg hävdade emellertid 1951 att finansvetenskapen integrerats i den allmänna nationalekonomin och att Svennilson var uppenbart kompetent genom sina meriter i ämnet i stort. Palander däremot fann det orimligt att tillmäta finansvetenskapen mindre betydelse än man gjort tidigare. Att utse Svennilson skulle vara att i stort sett avskryva finansvetenskapen från professurens område.

Docentföreningen vid högskolan anmälde misstroende mot kallelseförbandet. Fakulteten och lärarrådet var oeniga. Till sist beslöt styrelsen med sju röster mot tre att kalla Svennilson till professuren.

När kort därefter professuren i nationalekonomi och socialpolitik blev ledig sökte Östlind på nytt, och sedan Dickson dragit sig tillbaka var han ende kandidat. Carsten Welinder diskuterade i ett sakkunnigutlåtande hur »socialpolitik« borde betraktas som vetenskaplig disciplin. Han hämtade vägledning hos Bagge, som hade ansett att ämnet borde ges en vidsträckt definition. Sambandet med nationalekonomi var starkt, enligt Welinder, eftersom det gällde att bedöma om medel som används är ekonomiskt ändamålsenliga och att utreda sättet att uppbringa de nödvändiga resurserna. Han fann att Östlind inte var kompetent för en professur i socialpolitik, däremot för en professur där de två ämnena kombinerades. Östlind fick professuren utan synliga motståndningar.³ Lundberg lär ha varit missnöjd, hans ringaktning för sin nye kollega var känd inom institutionen.⁴

Erik Lundberg – en kritisk handledare

Efter det som hänt blev samarbetet mellan högskolans professorer i nationalekonomi inte vad det borde vara. Östlind fick

inte spela den centrala roll som hans driftighet och hans möjlighet att ägna sig på heltid åt institutionen motiverade. Lundberg och Svennilson var anlitade, upptagna män, vilkas tid för undervisning och forskarhandledning måste ha varit knapp.

Förvecklingar på professorsnivån hade begränsad betydelse för studenterna på lägre stadier.

Två av dem som läste nationalekonomi under senare delen av femtiotalet och så småningom blev lärare vid institutionen – Alf Carling och Carl-Olof Klingberg – vittnar i samtal om att de kände sig privilegierade. Den undervisning som bjöds av biträdande lärarna Sven Igglund och Pierre Guinchard var av hög klass; den sistnämndes föreläsningar i doktrinhistoria gjorde starkt intryck. På nivån över två betyg fanns lärare som Guy Arvidsson, Bent Hansen och Assar Lindbeck, något senare Östen Johansson och Björn Thalberg, en ovanlig koncentration av talanger. De tre professorerna visade sig huvudsakligen vid seminarierna. Klingberg berättar att han och några andra studenter fick vara med på Nationalekonomiska klubbens möten, tack vare att Igglund var sekreterare. Att tillhöra samma krets som Ohlin, Myrdal, Lundberg och Svennilson var att känna sig utvald.

Ganska få disputerade under femtio- och sextiotalen. En av de förklaringar som getts är att Lundberg med all sin briljans inte var någon idealisk handledare av doktorander. Han hade en vass tunga och överflödade av idéer och infall, som ibland gick i motsatta riktningar. Han var teoretiskt och metodologiskt skicklig men kunde upphöja empirin på teorins bekostnad. »[H]e was known to be critical in a destructive way«, skriver Jonung. Osäkra doktorander lämnades utan klar vägledning.⁵

Forskarutbildningen förstärktes när Assar Lindbeck blev biträdande lärare 1959 efter ett par studieår vid Yale och University of Michigan. Han införde efter amerikansk förebild doktorand- (eller licentiand)kurser: första året en omfattande kurs i penningteori, andra året i finansteori. Sådan undervisning hade inte getts förut i nationalekonomi i Sverige. Kurserna blev snabbt eftersökta, med många elever som senare blev välkända, exempelvis Kjell-Olof Feldt, Ingemar Ståhl, Alf Carling och Peter Bohm. Initiativet fullföljdes av Östen Johansson och Karl G. Jungenfelt.

Före mitten av femtiotalet behandlades 35–40 uppsatser per år vid proseminariet (därefter upphörde redovisningen). I det högre seminariet medverkade bland andra Krister Wickman, Lennart Fastbom, Clas-Erik Odhner, Lars Nabseth, Jonas Nordenson, Lars Lindberger och Bengt Metelius. Praktiskt arbetande män som Gustav Cederwall, Gunnar Lange och Erik Westerlind bidrog till att minska den eventuella risken för verklighetsfrämmande teoretiserande.

När Lundberg övergått till Handelshögskolan 1965 och Svennilson blivit chef för Institutet för internationell ekonomi 1967 rådde under en period avsevärd turbulens vid institutionen. Bent Hansen, en stjärna i den nya generationen, hade under flera år varit deltidsprofessor vid sidan av sitt chefskap på KI. Han fick Lundbergs professur men försvann snart utomlands. Efter honom kom Guy Arvidsson, som avled i förtid 1973. Börje Kragh hade i flera år dubbel tjänst som KI-chef och professor. Först med Lars Werin från 1969 och Peter Bohm från 1975 fick institutionen mer varaktiga professorer. Werin hade Lars Hiertas professur.

Tillämpad välfärdsteori

Guy Arvidsson hade utbildats i Lund och var professor där under sextioalet. Hans främsta meriter låg inom ränteteori och kreditmarknadspolitik, han hade skrivit om indexobligationer och om bostadspolitik och varit ordförande i koncentrationsutredningen (om ägar- och maktkoncentration i näringslivet). Under sextioalet ägnade han sig bland annat åt välfärdsteori i skrifter om *consumer surplus* och *second best* och initierade en välfärdsteoretisk forskning, som blivit en tradition vid nationalekonomiska institutionen i Lund.⁶ När han återkom till Stockholm som professor 1969 förde han med sig en inriktning på tillämpad välfärdsteori och grundade tillsammans med Peter Bohm en sådan tradition även där. De stod för något relativt nytt, som låg vid sidan både av klassisk jämviktsteori och Stockholmsskolans makroekonomiska perspektiv: en forskning om ekonomiska samband på områden där marknadsmekanismen satts ur spel eller inte kan fungera på grund av naturliga monopol eller nyttigheternas kollektiva natur. De frågor som ställs rör ofta offentlig verksamhet. Hur beräknar man lönsamheten för en ny vägsträckning eller ett reningsverk? Bland de forskare som gått vidare i samma riktning som Arvidsson och Bohm finns Alf Carling, senare chef för Konjunkturinstitutet, och Roland Andersson, senare professor vid Kungl. Tekniska högskolan i Stockholm. Forskningen fick en »praktisk« inriktning och kom till användning bland annat i utredningar om vägkostnader, transportekonomi och energipolitik. En liknande forskningsprofil har Hans Wijkander, först professor vid Institutet för byggnadsforskning och Kungl. Tekniska högskolan, numera

prefekt vid nationalekonomiska institutionen i Stockholm. Roland Andersson beskriver institutionens vetenskapliga inriktning under de tjugo år han varit verksam där:

Intresset för tillämpad välfärdsteori slog igenom vid institutionen i slutet av sextioalet och i början av sjuttioalet. Vilka argument finns för offentliga ingrepp om statsmakternas mål är att hushålla väl, och hur ska beslutsunderlag för att uppnå ett sådant mål utformas? Sådana frågor präglade verksamheten vid institutionen under lång tid, med Guy Arvidsson och Peter Bohm som förgrundsgestalter. Guy ledde under sextioalet den statliga koncentrationsutredningen, och inom ramen för den skrev flera av hans medarbetare avhandlingar. Sålunda skrev Alf Carling från institutionen sin avhandling *Industrins struktur och konkurrensförhållanden* (1968). Han blev omedelbart docent. Guy hade lockat mig från Lund med löfte att jag skulle få skriva en licentiatavhandling inom ramen för utredningen. Det blev en avhandling om läkemedelsindustrins forskning, reklam, konkurrens och lönsamhet. Guy skrev slutkapitlet. Det var hans första mer publika insats inom den tillämpade välfärdsteorin. Han hade dessförinnan skrivit en teoretiskt inriktad artikel om konsumentöverskottbegreppen. Jan Magnus Fahlström i Dagens Nyheter skrev en uppskattande ledare om vårt arbete.

År 1968 anställdes Alf Carling och jag som lärare vid institutionen. Där träffade jag Peter Bohm. Han hade då dels skrivit en uppmärksammas licentiatavhandling »Externalities in Production«, dels publicerat en artikel

om teorin för »second best« i *The Review of Economic Studies*, som gjort honom till en föregångare i landet för publiceringar i internationella vetenskapliga tidskrifter inom vårt ämne.

Under studentrevoltens år krävde studenterna medinflytande på bland annat val av kurslitteratur. Prefekten Lars Werin såg som sin uppgift att bevara professorsmakten, medan »de fyras gäng« av yngre lärare, Alf Carling, Peter Bohm, studierektorn Carl-Olof Klingberg och jag, hade gehör för vissa av studenternas önskemål, som gav anledning till stormöten.

Jag tyckte att utbildningen behövde förnyas i riktning mot tillämpad välfärdsteori. På min uppmaning skrev Peter ett par korta häften, ett om externaliteter och ett om cost benefit-analys, som jag introducerade i utbildningen för två betyg. Dessa artiklar var embryon till hans bok *Samhällsekonomisk effektivitet* (1972), som kom att bli den dominerande läroboken i välfärdsteori in i våra dagar och i översättning använd också utomlands. Dessutom pläderade jag för en helt ny kurs på trebetygsnivån med inriktning mot tillämpad välfärdsteori, det vill säga cost-benefit-analys och marginalkostnadsprissättning plus miljöekonomi. Efter mycken tvekan gav Karl Jungfelt, som då var prefekt, upp sitt motstånd mot detta förslag. Det hade tidigare bara getts kurser i mikro- och makroekonomi. Det var roligt att få introducera denna nya kurs.

Alf Carling fick ett uppdrag av vägkostnadsutredningen att leda en liten grupp av ekonomer för att utreda prissättningen på vägtrafiktjänster. Det var *gefundenes*

Fressen för ekonomer intresserade av tillämpad välfärdsteori. Eftersom jag hade undervisat på vår bibel vid den tiden, Sir Alan Walters bok *Road User Charges*, ville Alf att jag skulle medverka, vilket jag gärna gjorde. Tillsammans skrev vi betänkandet *Vägtrafiken. Kostnader och avgifter* (1973). Bland annat skrev vi ett kapitel om *peak load pricing*. Trängselavgifter är fortfarande ett politiskt mycket brännbart ämne. En så självklart positiv åtgärd skulle inte behöva vara partiskiljande.

Under tiden hade Guy Arvidsson bett Peter Bohm ta över hans forskargrupp. Peter kastade sig in i arbetet med stor energi och bildade en ny grupp. Inom den skrevs boken *Transportpolitiken och samhällsekonomin* (1974), som tillsammans med vår utredning kom att få en stor betydelse i debatten om transportpolitiken. DN:s ledarskribent Nils-Eric Sandberg skrev flera vassa ledare med utgångspunkt i våra skrifter och pläderade i sin välkända ironiserande stil för en mera rationell transportpolitik. Sämre gehör hade vi i kommunikationsdepartementet. Statssekreteraren Lars Pettersson hävdade med en druckens envishet att varje trafikslag skulle betala sina egna kostnader. Han fattade aldrig att efterfrågan på de olika trafikslagen var interdependent, samtidigt som det fanns stordriftsfördelar i produktionen och att detta krävde en helt annan politik än den som bedrevs.

Dessförinnan hade jag fått ett stort stipendium av Byggforskningsrådet för forskning i stadsbyggnadsekonomi utomlands. Jag for till University of California, Berkeley. Där skrev jag på min bok *Interdependence between Housing and Transportation* (1976). I Berkeley fick

jag budet att Guy hade avlidit i cancer. Det var en chock att detta kraftpaket var borta. När jag kom tillbaka från Berkeley hade Peter blivit professor efter Guy. Mitt bokmanus ventilerades på Peters doktorandseminarium kapitel för kapitel. Efter ett års eklut på Peters seminarium med många förändringar i manus gav han klartecken för publicering. Med denna bok tillsammans med tidigare produktion kunde jag få docentkompetens.

Oljekrisen på sjuttioalet var positiv i så måtto att stora statliga resurser avdelades för energiforskning. Alf Carling blev chef för forskningsgruppen FFE. Ett relativt stort antal ekonomer rekryterades, de flesta från institutionen. Här skrevs underlag för energikommissionen, bland andra av dess huvudsekreterare Anders Lundin, som kom från FFE. Jag var associerad till FFE men hade vid denna tid en egen liten forskargrupp bestående av Hans Wijkander och Mats Bohman med finansiering från Byggforskningsrådet. På uppdrag av energikommissionen skrev jag om prissättning på el och fjärrvärme enligt principen om kortsiktig marginalkostnad. Peter Bohm och jag skrev tillsammans boken *Samhällsekonomisk utvärdering av energiprojekt* (1981) på uppdrag av Nämnden för energiproduktionsforskning. Flera doktorsavhandlingar kom med tiden ut från denna forskargrupp med inriktning på energiområdet, som de av Göran Östblom, Sten Kjellman, Per-Anders Bergendahl och Clas Bergström. Alf Carling kom under tiden att åter intressera sig för makroproblem och fick en tjänst vid Riksbanken för att därefter bli chef för Konjunkturinstitutet.

Jag hade dittills mest skrivit utredningar och monografier, men en dag i början av 80-talet sade Peter: »Det duger inte om du vill bli professor. I så fall måste du se till att publicera dig i internationella tidskrifter«. Jag blev först lite irriterad men förstod att rådet var välment. Jag började publicera mig internationellt och hade i slutet av 80-talet fått ihop nästan ett tjog artiklar. Jag gav samma råd till Hans Wijkander och Mats Bohman, vilket skulle visa sig framgångsrikt.

Under en sabbatstermin vid Resources for the Future i Washington skrev Peter Bohm ett manus till en ny bok, *Deposit-refund Systems: Theory and Applications to Environmental, Conservation and Consumer Policy* (1981), som argumenterade för ekonomiska incitament mot miljöförstöringen. Tanken var att man exempelvis vid inköp av en bil ska få deponera en summa, som man får tillbaka när man lämnar bilen till skrotning. Det är en tanke som har vunnit gehör sedermera, men då var den pinfärsk. I USA hade Peter också intresserat sig för global miljöekonomi, vilket ledde till att han fick i uppdrag att skriva tre artiklar i *Elseviers Handbook*-serie om miljöekonomi och ekonomiska experiment. Inom global miljöekonomi leder han fortfarande som emeritus en liten forskargrupp. Vid Peters doktorandseminarium kom det med tiden fram doktorsavhandlingar med ämnen inom tillämpad välfärdsteori, som av Nils Bruzelius (om tidsvärden), Mats Bohman (om priser och lagregler för vatten och avlopp), H. Soeria-Atmadja (om produktgarantier), Hans Wijkander (om *second best*) och Jan-Eric Nilsson (om transportpolitik).

Under åttiotalet upptäckte några ekonomer det som varje politiker och även vanligt folk känner väl till, nämligen att politiken är full av kompromisser mellan sårin-tressen. Public choice-teorin formulerades för att ge förklaringar till den faktiskt förda politiken. Vissa ekonomer, som fascinerades av detta, kritiserade dem som fortfarande intresserade sig för välfärdsteorin. Men den tillämpade välfärdsteorin har ett helt annat syfte än att söka förklara den faktiskt bedrivna politiken. Syftet är i stället att försöka presentera ett beslutsunderlag för politikerna med hänsyn tagen till deras mål så att de kan föra en politik som medger att de hushållar med landets resurser. Det är därför poänglöst att konstruera en motsättning mellan dessa teorier.

År 1988 blev jag professor i fastighetsekonomi vid Tekniska högskolan i Stockholm. Det var vemodigt att lämna nationalekonomiska institutionen efter ca 20 år för att ta itu med en institution med låga forskningsambitioner, en utmaning vars omfattning jag snart kom att bli varse.

Studentexplosionen

Yrvakna myndigheter förstod i mitten av femtiotalet att antalet universitetsstuderande höll på att fördubblas inom loppet av tio år. På förslag av 1955 års universitetsutredning, med Svernlundson som ledamot, införde statsmakterna en automatiskt ökande resurstilldelning till undervisningen vid de fria fakulteterna i takt med att studenterna blev fler.⁷ Mest expanderade samhällsvetenskaperna. Mot slutet av sextiotalet fanns 4 000 examinerade samhällsvetare på arbetsmarknaden och 25 000 under utbildning.⁸ Den ansträngda situa-

tionen bidrog till studentrevolten, som gjorde undervisningen stundtals kaotisk. Vid Stockholms universitet blev nationalekonomi det tredje största ämnet.

Trängseln, de nya opinionsvindarna och organisationsförändringar gjorde institutionen mer eller mindre ostyrbar. Under tryck från studentvänstern reducerade statsmakterna professorernas makt och status. Varje institution skulle ledas av en styrelse, där studenter och administrativ personal var i majoritet. Att försöka leda en undervisningsfabrik med starka inre spänningar på sådana villkor lockade inte de mest meriterade forskarna; att vara prefekt kunde kräva ett visst dödsförakt.

I universitetskatalogens avsnitt om nationalekonomi brukade professorerna presenteras först. Lundberg, Svennilsson och Östlind var gemensamt föreståndare. I katalogen för 1970/71 står studievägledaren först. Därefter lämnas uppgifter om undervisning, seminarier och skriftliga prov, sist redovisas alla forskare och lärare i bokstavsordning. I katalogerna för 1977/78 och 1978/79 presenteras först studentexpeditionen, sedan prefekten (en extra universitetslektor med fil kand-examen), sedan sekreterarna, sist forskarna och lärarna. En bit in på åttiotalet nämns professorerna för sig, före övriga lärare.

Det fanns en gammal idé att högskolorna i Stockholm skulle sammanföras till ett universitet. När institutionerna svällde på femtio- och sextiotalen gick man snarast motsatt väg genom att inrätta nya vetenskapliga institut vid sidan av högskolorna eller vid sidan av befintliga institutioner i samma ämne, vilket fick stora effekter för nationalekonomin vid Stockholms högskola (Stockholms universitet från den 1 juli

1960). Myrdal fick 1962 en personlig professur som chef för det av honom själv grundade Institutet för internationell ekonomi (Institute for International Economic Studies, IIES) inom Stockholms universitet. På liknande sätt, efter förslag av Myrdal och Svennilson, blev Rudolf Meidner 1966 chef för det nya Institutet för arbetsmarknadsfrågor, som senare ombildades till Socialforskningsinstitutet (SOFI). Som en del av medbestämmandereformen 1977 tillkom Arbetslivscentrum, som i dag är en del av nuvarande Arbetslivsinstitutet, med uppdrag att forska om bland annat arbetsmarknaden. SOFI har inordnats i Stockholms universitet men är liksom IIES fristående från nationalekonomiska institutionen. Båda har blivit starka vetenskapliga centra, som dragit till sig dugande forskare och externa forskningsmedel.

När man föreläste på biograferna

Tomas Restad läste nationalekonomi vid Stockholms Universitet från 1965 och blev amanuens och lärare vid institutionen. Efter att ha disputerat vid Handelshögskolan och arbetat i finansdepartementet blev han lektor och under 18 år från 1983 prefekt vid institutionen. Restad har antecknat en del minnen:

Jag blev amanuens 1967 och vikarierande universitetslektor och föreläsare under revolutionsåret 1968. Institutionen fanns då på Hagagatan 25, och föreläsningarna bedrevs på biograferna runtom med hjälp av den nyligen uppfunna overhead-projektorn. Som doktorand fick jag min finansiering från projekt inom regeringskansliet. Min arbetsplats var nationalekonomiska institutionen,

där jag undervisade, men jag gled mer och mer över till regeringskansliet. Jag disputerade 1976 på avhandlingen *Modeller för samhällsekonomisk perspektivplanering*, som gavs ut som statlig utredning (SOU). Jag tror jag är den siste nationalekonomen som, i likhet med Dag Hammarskjöld, fått sin avhandling publicerad på det sättet. Sedan var jag sakkunnig i finansdepartementet till 1982, då jag kom tillbaka till institutionen som lektor.

När jag började min utbildning vid institutionen fanns erfarna lektorer och aktiva forskare i katedern. Lektorn Nils Paulsson var en framstående, inspirerande lärare på grundkursen med Paul Samuelsons *Economics* som lärobok. Nästa kurs, som gällde ekonomisk politik med Carl Johan Åberg som lärare, var kanske än mer stimulerande. På det man i dag kallar B-nivån hade vi uppsattsseminarier. Ordförande i min seminariegrupp var Åberg, som hade rötter i både statistik och ekonomi. På C-nivån föreläste docenterna Karl G. Jungenfelt och Lars Werin. Jag tror att vi var åtta studenter på kursen, flera av oss blev snabbt amanuenser och tillförordnade lektorer. Expansionen hade inletts och därmed en lång period med relativt okvalificerade lärare. Men systemet fungerade ändå länge ganska bra, eftersom många av dessa lärare var djupt engagerade och arbetade hårt under några år innan de gick vidare. Många återfinns i dag på framträdande poster som ekonomer, utan att ha disputerat: Jan Herin i Svenskt Näringsliv, Eva Srejber i riksbanken och Peter Norman i 7:e AP-fonden är några exempel. I princip svarade studenter på C-nivån för undervisningen ända till mitten av nittiotalet.

Prefekt i slutet av sextioalet och början av sjuttioalet var Jungenfelt. Han och Werin arbetade intensivt för att klara expansionen. Vi doktorander fick ganska fördelaktiga tjänstekonstruktioner med undervisning och tid för egen utbildning. Kanske undervisade vi litet mer än dagens doktorander, var i högre grad föreläsare och kursansvariga. Forskarutbildningen var bristfällig med få aktiva doktorander. Det var ingen forskarskola men å andra sidan en uppmuntran till självständighet.

Jungenfelt och Werin var under perioden tongivande när det gällde undervisningens och forskningens inriktning, som varken var makro eller mikro utan snarare pragmatisk. Jungenfelt, som var min handledare, arbetade då med tillväxtteori. Werins doktorander, till exempel Tomas Franzén, Irma Rosenberg och Kerstin Lövgren, forskade om skattefrågor. Något år före utflyttningen till Frescati kom Guy Arvidsson till institutionen. Han försköt verksamheten i riktning mot en mera renodlad mikroteori, till exempel konkurrensfrågor, cost benefit och tillämpad välfärdsteori. När Jungenfelt blev professor vid Handelshögskolan efterträddes han som prefekt av Arvidsson. Efter Arvidssons död 1973 kom ledarskapet för institutionen att växla, med ibland obehöriga extra lektorer som prefekter. Fraktionsstrider i institutionsstyrelsen var vanliga, och andan från 1968 var levande.

Under en period av relativ stagnation för nationalekonomiska institutionen kom Institutet för internationell ekonomi (IIES) att forskningsmässigt bli helt dominerande med en klar inriktning på makroekonomi och

ekonomisk politik, som en konsekvens av en medveten och skicklig styrning av Assar Lindbeck.

Något år efter att jag tillträtt som prefekt 1983 träffade institutionen en överenskommelse med IIES och SOFI om undervisningsskyldighet, och samtidigt började vi bygga upp en gemensam forskarskola. Vi fick in professorer i grundutbildningen, och en organiserad forskarutbildning kom igång, vilket blev en vändpunkt för institutionen vetenskapligt. Att fler studenter strömmade till stärkte ekonomin. Ett nytt regelverk gav institutionen och prefekten en större frihet, vilket stärkte den goda cirkeln. Individuella löner och möjligheter att under en period ganska fritt rekrytera medarbetare till ett sammansvetsat lag har gjort att institutionen står väl rustad. De flesta lärare/forskare är docenter på gränsen till professorskompetens. Vi har en god forskningsanknytning på grundutbildningen och en väl fungerande administration.

Gruppen Kritiska ekonomer

Jan Otto Andersson, i dag professor vid Åbo Akademi, studerade för licentiatexamen i Stockholm några år i slutet av sextioalet och blev då medlem av den radikala gruppen Unga filosofer, som bland annat intresserade sig för vetenskapsfilosofi. Några yngre lärare och studerande vid institutionen, bland dem Göran Hemberg, Kaj Lidén, Ante Farm och Åsa Sohlman, var kritiska mot huvudströmmen inom nationalekonomin och bildade en grupp där Jan Otto Andersson hade en ledarroll. Gruppen Kritiska ekonomer startade enligt honom med två utgångspunkter: 1. medvetenhet om den gängse nationalekonomins svårigheter att gripa och

analysera väsentliga samhällsproblem, till exempel förhållandet mellan rika och fattiga länder; 2. medvetenhet om att de värdepremisser och den människosyn som låg i botten på i synnerhet välfärdsteorin inte var fullt synliga för många nationalekonomer – och än mindre för allmänheten.

Gruppen intresserade sig bland annat för fransk strukturalism och amerikansk neomarxism. Det första numret av *Häftet för kritiska studier* innehöll ett block av artiklar med kritik av den liberala nationalekonomin av Bo Gustafsson, Göran Hemberg, Kaj Lidén och Jan Otto Andersson. Ann-Margret Källfors anmälde en bok om kapitalism och underutveckling i Latinamerika. Numret informerade om Kritiska ekonomer och om en kurs i »modern marxistisk ekonomi«. Med anledning av detta nummer anordnades en diskussion vid nationalekonomiska institutionen. Gruppen Kritiska ekonomer blev emellertid kortlivad.⁹

Institutionens inre liv

Redan under femtiotalet hade högskolan ett tjugotal adresser i Stockholm. Trångboddheten och splittringen blev prekär långt före utflyttningen till Frescati 1970, vilket berörde också Socialvetenskapliga institutet (från 1964 Nationalekonomiska institutionen). När Kerstin Edwardsson, senare administrativ chef för institutionen, anställdes som kontorist 1967 hamnade hon i en hyrd privatvåning på Vegagatan 8 tillsammans med några forskare. Arbetsuppgifterna, främst renskrivning, räckte inte för att fylla arbetstiden. Efter en tid flyttade hon till Hagagatan, där huvuddelen av institutionen fanns. I Frescati blev hon assistent inom något som kallades »Försöksverksamheten med resurstilldelning« och kursas-

sistent på grundkurs A 1 med 25 övningsgrupper om vardera 20 studenter. Hon har beskrivit det inre livet vid institutionen från den administrativa sidan.

Det var en värld styrd av förordningar, författningar och regleringsbrev. Universitetsstadgan var som en bibel, »känslomässigt var det som att jobba i tvångströja«. Kerstin Edwardsson såg en gång ett brev från prefekten till Konungen med begäran att få omdisponera ett examinationsarvode, så att ett belopp motsvarande 20 lektorstimmar à 85 kr kunde utbetalas till de lärare som faktiskt utförde arbetet. Det gällde att hålla isär resurserna för de olika undervisningsnivåerna. Då och då begärdes uppgifter in om varje professorstimme som spenderades på grundutbildningen och varje lektorstimme på forskarutbildningen.

Kring 1970 bestod ledningen av en prefekt, en studierektor och en administrativ assistent, av vilka ingen var professor. Mellan 1967 och 1989 innehade 14 personer uppdraget som prefekt, en del av dem under flera perioder, och tio var studierektorer för grundutbildningen. En produkt av 1968 var »Försöksverksamheten med nya samarbetsformer mellan studerande, lärare och övrig personal« (FNYS). Studenterna blev medbestämmande genom ett ämnesråd och en institutionsstyrelse. Bland flera tillåtna modeller av institutionsstyrelse valde man den mest långtgående, enligt Edwardsson:

Ämnesrådet dominerades av övertygade marxister. Deras främsta mål utöver själva inflytandepositionen var att marxistisk teori skulle ingå i utbildningen. Det fanns flera hängivna förespråkare bland studenterna för detta, och också några lärare ansåg att institutionen borde kun-

na tillmötesgå studenternas krav, något som mötte starkt motstånd bland äldre lärare, det kunde bli hetsiga meningsutbyten i rum och korridorer. Inläggen i denna sak på kollegier och styrelsesammanträden förlängde dessa i avsevärd grad.

Institutionen tilldelades fem tjänster som ordinarie lektorer och två som extra ordinarie adjunkter. Men de som utsågs var kontinuerligt tjänstlediga, undervisningen sköttes av extralärare och vikarier. Kontorister blev kursadministratörer och fick uppgifter som förut hade utförts av amanuenser och assistenter. De flesta tycks ha vikarierat. Edwardsson hade 16 förordnanden under sju år innan hon blev tillsvidareanställd. Den nya arbetsrätten och högskolereformen 1977 »fick avgörande inflytande på verksamheten«.

I det nya linjesystemet ingick nationalekonomi som en del i Ekonomlinjen, Samhällsplanerarlinjen och Förvaltningslinjen, med skilda värdinstitutioner, vilket medförde att lärarna undervisade även vid andra institutioner än den egna. Efter en utredning, som Peter Bohm medverkade i, inrättades Förvaltningshögskolan, som fick ett antal egna tjänster. Det blev ett kortvarigt projekt. Senare överväganden har utmynnat i att en särskild högskola för den offentliga förvaltningen inte är någon bra idé.¹⁰

Lagen om anställningsskydd påverkade direkt anställningstiden för vikarier men var i stort sett »en papperstiger, tyckte vi, dock med mycket extra arbete«. En lärartjänstreform tvingade lärare att på nytt söka sina egna tjänster. Begreppet ordinarie avskaffades, liksom »ferier«, och lönesystemet gjordes om.

Fackliga förhandlingar fördes med Akademitjänstemännens förening (inom TCO) och med SACO/SR om skilda personal- och resursfrågor. Enligt ett lokalt MBL-avtal 1982 sattes en beloppsgräns för prefektens rätt att inköpa utrustning. Om det gällde mer än 3 000 kr skulle han kalla till facklig förhandling.

Universitet och högskolor berördes starkt av åttio- och nittiotalens nya förvaltningspolitik. Statsmakternas detaljerade regel- och budgetstyrning ersattes av mål- och resultatstyrning, myndigheterna fick tämligen fritt disponera sina medel för personal, lokaler, utrustning, resor med mera för att nå sina verksamhetsmål.¹¹ Det var en radikal decentralisering, som gjorde det lättare och mer lockande att leda och administrera en universitetsinstitution. Man slapp tvångströjan.

Trots allt som var byråkratiskt och otympligt under den stora expansionsfasen tycks nationalekonomiska institutionen ha fungerat förhållandevis bra som arbets- och studiemiljö. Det var mest påtagligt forskarutbildningen och den vetenskapliga förnyelsen som utvecklades sämre än önskvärt. Statsmakterna var generösa mot högskoleutbildningen, någon brist på resurser i strikt mening var det inte. Nedskärningar med den berömda osthyveln kom först under åttiotalet, liksom i annan statlig verksamhet.

FRÅN FEMTIOTALSIDYLL TILL SJUETTIOTALSREVOLT

NOTER

1. Svennilson 1949 s. 148.
2. Lundberg 1946 s. 305.
3. Stockholms högskolas arkiv F II aa volym 26.
4. Uppllysning av bl. a. K.-O. Faxén.
5. Calmfors 1995 s. 17. Jonung 1992 s. 36. Alf Carling och Carl-Olof Klingberg håller inte med. De anser att Lundberg var en generös lärare och handledare.
6. Sakkunnigutlåtanden vid professorstillsättning 1969. Nationalekonomiska institutionens i Lund hemsida.
7. Prop. 1957:104 s. 3–5.
8. DN 23/3 1968.
9. Minnesanteckningar av Jan Otto Andersson.
10. SOU 1997:57 s. 157–159.
11. Prop. 1987/88:150. Prop. 1993/94:150.

Att skapa en kreativ institutionsmiljö

Framgång för en vetenskaplig institution anses förutsätta en »kritisk massa«, där varje forskare har ett antal kollegor i sin närhet för tankeutbyte kring det egna ämnet. Några av de största svenska nationalekonomerna verkade inte inom sådana institutioner, de var solitärer eller byggde egna nätverk. Det är också påfallande hur ofta professorer i nationalekonomi haft svårt att hålla sams, som regel av någon »vetenskaplig« anledning.

Mest omtalad är ovänskapen mellan Wicksell och Cassel. David Davidson, redaktör för *Ekonomisk Tidskrift*, plågade Cassel med kritiska kommentarer under lång tid.¹ Annars var Heckscher den som lättast råkade i konflikt med kollegor. Mellan honom och Cassel skar det sig efter några års samarbete inom Stockholms högskola i början av seklet.² På trettioalet anklagade Heckscher Ohlin för opportunism, vilket medförde ovänskap och så småningom en överenskommelse att sluta polemisera offentligt. Ungefär lika spänd blev Heckschers relation till Myrdal.³ Bagge bröt på trettioalet med både Ohlin och Lindahl, av skäl som saknade vetenskaplig bakgrund.⁴ Hammarskjöld sårade Ohlin djupt och svårläkt genom att kräva stora ändringar i dennes rapport till arbetslöshetsutredningen. Palander och Lindahl, professorer samtidigt under elva år i Uppsala, hade en usel

relation. I samband med Palanders pensionering delades institutionen i två läger, med anmälningar till JK och JO och samtal som fördes brevlades eller i protokoll.⁵ Anders Östlind var föga uppskattad av sina kollegor Lundberg och Svennilsson. Att det också senare funnits motsättningar som hindrat fruktbart vetenskapligt samarbete vid nationalekonomiska institutionen i Stockholm omtalas som något allmänt bekant.

Även om Stockholmsskolan inte var ett resultat av en kritisk massa, fanns det ändå bland ekonomerna i Stockholm en kreativ miljö med öppenhet för idéer och beredskap att ifrågasätta etablerad visdom. Myrdal skriver att Wicksell, Cassel och Heckscher trots inbördes disharmonier liknade varandra »i sin oreserverade uppskattning av självständighet och originalitet i det vetenskapliga arbetet« och sitt tveklösa accepterande av rätten till kritik. »De var övertygade om att vetenskapliga framsteg uppstår ur öppna diskussioner och motsättningar.«⁶ Här fanns en väsentlig förutsättning för Stockholmsskolans radikala traditionsbrott.

IIES och SOFI – forskningsinstitut i Myrdals anda

Vad som saknades både i Stockholm och på andra håll var omsorg om återväxten. Forskarutbildning med tillräcklig bredd och kvalitet saknades. Så sent som under sextioalet frambringade Sverige endast 18 doktorer i nationalekonomi. En stor förändring kom emellertid med den nya doktorsexamen 1970; under de följande tio åren utexaminerades 86 doktorer i ämnet.⁷

I det skedet gick Institutet för internationell ekonomi (IIES) i spetsen för en förnyelse av svensk nationalekonomi.

IIES är ett självständigt forskningsinstitut inom Stockholms universitet med en egen styrelse med externa ledamöter. Assar Lindbeck blev chef 1971, efter några år som professor vid Handelshögskolan.

Lindbeck fick sin grundutbildning i Uppsala och dispute-rade i Stockholm 1963 på *A Study in Monetary Analysis*, som ansågs mycket avancerad från metodsynpunkt. Andreoppo-nenten Lars Werin ifrågasatte »om det någon gång tidigare uppställts en fullständigt specificerad kvalitativ makroeko-nomisk modell av den storlek och omfattning det här är frå-gan om«. Avhandlingen utvidgade den allmänna jämvikts-teorin till att omfatta betalningsmedel och värdepapper.⁸ Sedan studentåren deltog Lindbeck engagerat i den ekono-misk-politiska debatten, bland annat skrev han i *Tiden* till-sammans med Olof Palme.⁹ Han blev tidigt en profilerad och välkänd opinionsbildare.

Inom IIES samlades under sjuttioalet begåvade dokto-rander, som Hans Tson Söderström, Lars Nyberg, Sven Grassman, Staffan Viotti, Johan Myhrman, Nils Lundgren, Claes Wihlborg, Lars E. O. Svensson och Lars Calmfors. Bland dem som rekryterades något senare fanns Harry Flam, Torsten Persson, Henrik Horn och Mats Persson. De som anses ha nått längst som forskare är Svensson, Calmfors och Persson. Verksamheten finansierades till stor del av sti-pendier och med bidrag från Riksbankens jubileumsfond och en del mindre forskningsstiftelser. Som en följd av insti-tutets goda anseende inrättades så småningom ett antal fasta tjänster; åren 1984–89 tillfördes institutet fyra nya professu-rer. Under sjuttioalet var intresset främst inriktat på makro-teori för öppna ekonomier: hur konjunktur- och inflations-

impulser sprids mellan länder och i vilken mån ett enskilt land kan föra en självständig ekonomisk politik.

Från åttiotalet har forskningen vid IIES varit mer varierad. Lars Calmfors, som efterträdde Lindbeck som chef vid mitten av nittiotalet, skrev då att forskarna vid institutet alltmör engagerat sig i allmänna nationalekonomiska frågor, även sådana som inte specifikt rör internationell ekonomi, och även bedrivit mer empiriska studier.¹⁰ I dag säger han att institutet inte har någon tydlig inriktning; man rekryterar goda forskare i Sverige och utomlands, som fritt väljer vad de vill forska om.¹¹ Institutets hemsida betonar vikten av ekonomisk teori och metodologi, »including the general theory of economic policy«. »[C]ompetence in general economic theory and method is a prerequisite for reaching, and staying at, the international research frontier«. Utan sådan kompetens är det stor risk att tillämpad forskning blir rutinundersökningar, som inte tillför någon ny kunskap, heter det. Forskningens internationalisering är den ledande idén. Institutet har ett ambitiöst gästforskarprogram och uppmuntrar till samarbete med utländska forskare. Flera av medarbetarna deltar i svensk och internationell ekonomisk-politisk debatt och anlitas för offentliga uppdrag. Hösten 2004 fanns sju professorer vid IIES, och den samlade personalen inklusive doktorander bestod av uppemot fyrtio personer.

IIES har nått framgång och ryktbarhet utöver det vanliga. Lindbeck var ordförande i kommittén för ekonomipriset till Alfred Nobels minne 1980–94, och forskningen vid institutet har ofta uppmärksammats internationellt. Enligt *Social Sciences Citation Index* var under åren 1980–93 fyra av de fem mest citerade svenska nationalekonomerna verksamma vid

IIES, med Lindbeck som överlägsen etta.¹² Det säger något, även om citatfrekvens är ett högst osäkert kvalitetsmått.

Även SOFI har rötter i Myrdals samhällsfilosofi. Liksom IIES har institutet en externt rekryterad styrelse. Forskningen gäller tre huvudområden: välfärd och levnadsnivå, arbetsmarknad och ekonomi, socialpolitik och social förändring. Av de sex professorerna är två nationalekonomer: Eskil Wadensjö i arbetsmarknadspolitik och Anders Björklund i nationalekonomi, särskilt utvärderande arbetsmarknadsforskning. De övriga fyra är sociologer.

Institutets hemsida nämner ingenting om den internationella forskningsfronten men redovisar många projekt och verksamhetsområden med anknytning till svensk välfärds- och jämlikhetspolitik. Anders Björklund forskar om »intergenerationell inkomströrlighet« (i vad mån hög respektive låg inkomst går i arv). Nationalekonomen Ann-Charlotte Ståhlberg har en forskartjänst genom Vetenskapsrådet i jämställdhetsforskning med inriktning på ekonomi. Walter Korpi och Joakim Palme leder projektet »välfärdsstat i brytningstid«.

I likhet med IIES har SOFI dragit till sig externa forskningsmedel och blivit en stor institution med över sextio medarbetare. Delar av dess forskning har blivit kända genom nyhetsmedierna, och flera av medarbetarna har ofta deltagit i samhällsdebatten. Bland forskarna är mer än var tredje kvinna, i kontrast till den totala manliga dominansen vid IIES. Enligt årsberättelsen för 2002 fanns det 20 kvinnliga och sju manliga doktorander och forskningsassistenter vid SOFI.

Karaktärsolikheten mellan de två instituten framträdde symboliskt, när Walter Korpi och Assar Lindbeck, från

SOFI respektive IIES, var forskarvärldens tongivande debattörer på var sin sida i idéstriden om ägandets kollektivisering genom löntagarfonder.

Nationalekonomi internationellt utvärderad

IIES och SOFI berördes föga av studentexplosionen och allt som följde i spåren av den, medan nationalekonomiska institutionen fick ett dominerande ansvar för utbildningen. En studie av hur resurser fördelades mellan åtta ledande ekonomiska forskningsinstitutioner under åttiotalet visar att nationalekonomiska institutionen i Stockholm hade mindre fasta forskningsanslag (»faculty grants«) än motsvarande institutioner i Uppsala, Lund, Göteborg och Umeå. IIES disponerade nästan 25 procent av den totala summan, mot 8,3 procent för nationalekonomiska institutionen. SOFI:s andel var 8,2 procent, men vid åttiotalets slut hade SOFI dragit ifrån. När det gäller externa forskningspengar var bilden en annan. Där var nationalekonomiska institutionen nummer ett, med nästan en femtedel av totalsumman, vilket främst förklaras av medverkan i energiforskningen åren kring 1980. Kurvan var starkt fallande – från 30,5 procent 1980/81 till 8,9 procent 1989/90.¹³ Energiforskningen var statens prioritet nummer ett bara under en kort tid.

Åren 1986–2002 disputerade 74 personer i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Av dem hade 22 handletts vid nationalekonomiska institutionen, 31 vid IIES och 21 vid SOFI. Siffrorna bör tas med reservation, eftersom en del doktorander handletts vid universitetet men disputerat på annat håll i Sverige (bland annat vid Handelshögskolan) eller utomlands.¹⁴

En grundlig internationell utvärdering 1992, på uppdrag av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, gav en i stora delar dystert bild av svensk nationalekonomisk forskning och i synnerhet av forskarutbildningen. Ett undantag fanns. »The IIES is by far the most advanced institute with excellent results. [- - -] This Institute's permanent staff has a better record of publication in major international journals than the rest of the Swedish profession combined.« Man beskrev rentav institutet som »the one endeavour in economics where Sweden is currently a leader in world research«. ¹⁵

Forskargruppen var förvånad över all inavel och orörlighet i Sverige. Forskarna blev kvar vid den institution där de inlett sina studier och var alltför litet intresserade av nya idéer utifrån. »Some departments, such as Lund and Stockholm, do not seem to be very keen on running an active and high quality programme of visitors.« Inaveln hade inte alltid medfört ett gott inre samarbete. Det sägs att Uppsala visat prov på god samarbetsanda (team spirit). »The departments at Stockholm University and the Stockholm School of Economics [Handelshögskolan], where the cooperative element is meagre, are more or less at the opposite end of the scale in this respect.« ¹⁶

Författarna skiljer mellan två slags forskning: »scholarly research« och »routine studies«. Den förstnämnda är främst orienterad mot det internationella forskarsamhället, den sistnämnda är inriktad på lokala problem, använder i huvudsak kända metoder och riktar sig till myndigheter eller andra intressenter utanför forskningen. I båda fallen kan det röra sig om tillämpad forskning. Enligt författarna dominerar svensk ekonomisk forskning för mycket av rutin-

undersökningar. Det finns visserligen bra tillämpad forskning i Sverige, men: »The current system is clearly not producing an adequate volume of ambitious, innovative scholarly research in applied economics.« Som exempel nämns att metodutvecklingen inom ekonometrin är svag, trots en god tillgång på data. »It is evident that there is a general paucity of scholarly research aiming at the international frontiers of knowledge. This is true of all aspects of economics: basic theory, method, and applied economics.«¹⁷

Svensk nationalekonomi var allra svagast inom forskarutbildningen, ansåg författarna. Sex institutioner med rätt att ge utbildning till doktorsexamen fick tillsammans inte fram fler än i medeltal elva doktorer om året. Den samlade forskarutbildningen var inte mycket större än vid ett enda av de ledande amerikanska universiteten. Resurserna var splittrade, ingen institution kunde ge årliga kurser inom vart och ett av ämnets kärnområden. »The most serious flaw is the decentralisation that causes departments to operate on an inefficiently small scale, in excessive isolation from one another.«¹⁸

SOFI beskrivs som en framgångsrik institution inom sitt område, bland annat betonas att verksamheten blivit mer internationell. Även Industriens Utredningsinstitut och Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning (FIEF, grundat 1985) utmärker sig enligt rapporten för god forskarrekrutering och goda prestationer, vilket antas delvis hänga samman med »the corresponding failure of some university departments«.¹⁹

Mönstret var att forskningen hade utvecklats bäst vid institutioner utan ansvar för massutbildning av studenter.

Det är svårt att inte spekulera om ett orsakssamband. Att sambandet inte är nödvändigt framgår emellertid av utvecklingen under senare år.

Fjorton institutioner med doktorandutbildning

Tio år senare kom en ny utvärdering av nationalekonomin, denna gång från Högskoleverket och avseende utbildningen. Den gjordes av tolv personer, bland dem två doktorander och två studenter, ledda av professorerna Lennart Hjalmarsson, Göteborg, och Marianne Stenius, Helsingfors. I rapporten återkom kritiken mot geografisk splittring. Bedömargruppen föreslog en kraftig reduktion av antalet institutioner med grundutbildning på C- och D-nivån. Antalet institutioner med forskarutbildning (och med något undantag även rätt att examinera doktorer) i nationalekonomi hade sedan den föregående rapporten vuxit från sex till fjorton.²⁰ Endast de fem äldsta universiteten och Handelshögskolan i Stockholm kunde erbjuda åtminstone det första årets obligatoriska kurser, och det var bara dessa sex institutioner som uppfyllde bedömargruppens kriterium på kritisk massa genom att ha minst ett tiotal forskande lärare. Antalet doktorander per institution varierade mellan fyra och 80. Årligen antogs ett femtiotal nya doktorander, ett trettiotal avlade doktorsexamen. I rapporten nämns att en svensk doktors-examen i nationalekonomi ligger ungefär två studieår under dansk och norsk nivå. Författarna har intrycket att svenska sökande till doktorandutbildning har svårt att konkurrera med utlänningar vid de institutioner som öppnat sig för internationell rekrytering. I fråga om matematik- och statistikfärdigheter »kan man säga att den svenska forskarutbild-

ningen slutar där de ledande universiteten börjar sin«. ²¹ Nationalekonomiska institutionen anser sig inte särskilt träffad av den kritiken, eftersom man lägger stark tonvikt vid matematik i forskarutbildningen.

För att kompensera litenhet kan institutioner samarbeta med andra och/eller specialisera sig. I Stockholm har universitetet och Handelshögskolan gått samman i *Stockholm Doctoral Programme in Economics* (SDPE), som enligt bedömargruppen »är oöverträffat i landet och står sig väl i internationell kontext«. ²² Vid universitetet organiserar nationalekonomiska institutionen forskarutbildningen och antar doktoranderna. Antagningen sker i samråd med IIES och SOFI. Kursprogrammet görs upp tillsammans med Handelshögskolan, och till viss del medverkar institutionen i Uppsala. Mindre högskolor försöker profilera sig genom att orientera sig mot lokala verksamheter: Ultuna mot agrar- och miljöekonomi, Luleå mot naturresurser, Dalarna mot väg- och transportekonomi. Även nationalekonomin i Uppsala har en viss specialisering till bland annat arbetsmarknad och ekonometri.

Tre trotjänare som professorer

Tre av nationalekonomiska institutionens professorer under senare tid utnämndes som fyrtioåringar och har vardera tjänstgjort i ett kvartssekel: Lars Werin från 1969, Peter Bohm från 1975 och Claes-Henric Siven från 1979. Att det inte var någon brist i fråga om vetenskapliga meriter och idéer hos dessa trotjänare som orsakade problem vid institutionen under rätt lång tid framgår redan av sakkunnigutlåtandena när de tillsattes.

Två professurer blev lediga samtidigt 1969. Den ena fick Guy Arvidsson, den andra Werin, som enligt alla sakkunniga överglänste övriga medsökande. Werin, som var elev till Johan Åkerman, hade främst ägnat sig åt input-output-analyser. Hans avhandling om produktion, handel och resursallokering, »en aktivitetsmodell av det svenska näringslivet«, bedömdes av Ragnar Bentzel som ett skickligt och ytterst gediget arbete på hög vetenskaplig nivå. Werin hade visat skarpsinne och stor analytisk förmåga och endast tagit upp verklighetsnära ämnen. Den norske sakkunnige påpekade att det var ont om fullständiga aktivitetsmodeller för ett helt lands ekonomi och fann därför avhandlingen originell och avancerad.²³

Werin har senare ägnat sig åt bland annat gränsområdet mellan ekonomi och juridik, främst i läroboken *Ekonomi och rättssystem* (1979), som Clas Wihlborg beskrev som unik även med internationella mått,²⁴ och i *Economic Behavior and Legal Institutions* (2003). Han var redaktör för och skrev en stor del av *Från räntereglering till inflationsnorm* (1993), ett mäktigt verk om det finansiella systemet och riksbankspolitiken under efterkrigstiden. Han har varit medlem av kommittén för ekonomipriset till Alfred Nobels minne och redaktör för *Scandinavian Journal of Economics*. Werin har handlett många elever fram till disputation, av vilka de mest kända är Irma Rosenberg, Tomas Franzén och Bo Axell.

Peter Bohms tidiga produktion var främst inriktad på välfärdsteori. Han analyserade marknadsimperfektioner i form av externa effekter, kollektiva nyttigheter, instabilitet, brister i information och konkurrens med mera. Ragnar Bentzel skrev i sitt sakkunnigutlåtande att Bohm suveränt behärska-

de grundläggande ekonomisk teori och att flera av hans resultat hade omedelbar praktisk betydelse. I uppsatser om stabilisering av kopparkopparpriser, om bankers optimala storlek, om prissättning av transporttjänster och annat undersökte Bohm hur imperfektioner skulle kunna korrigeras. En fram-synt artikel bar titeln *Pollution: Taxation or Purification*.²⁵

Ingemar Ståhl antydde i sitt utlåtande ett samband mellan välfärdsteori och ett ekonomiskt tänkande av annat slag. Många av de ekonomer, skrev han, som kring 1960 började arbeta med välfärdsteoretiska frågor för att nå en mer 'rationell' politik hade senare blivit besvikna och funnit det nödvändigt »att vidga analysområdet till att omfatta en teori även för de politiska besluten (med en öppning åt statsvetenskapen) och till interna organisations-, budget- och planeringsproblem i den offentliga sektorn«. Den anmärkningen låg vid sidan av, den kan knappast ha gällt Bohm. Men det är intressant att detta skrevs tjugo år före ekonomikommis-sionen under Lindbeck, med dess dubbla ekonomiska och statsvetenskapliga perspektiv.

I en uppsats 1971 om sätt att beräkna efterfrågan på kollektiva varor (public goods) diskuterade Bohm hur olika inslag i den politiska processen kan snedvrیدا bilden av medborgar-nas vilja att betala för exempelvis en miljöinvestering. Året därpå redovisade han ett försök som syftade till att utveckla metoder att mäta konsumenters villighet att betala för kollektiva varor. Om man frågar om betalningsvilja utan att kräva en faktisk betalning, överskattar man lätt hur angelägna folk är. Några hundra personer delades in i sex grupper, som gavs på olika sätt formulerade frågor om hur mycket de ansåg det värt i egna pengar att under försöket få se ett nyinspelat TV-pro-

gram med »HasseåTage«. Några frågor skulle medföra en överskattning av betalningsviljan, andra en underskattning. Resultatet visade små skillnader. Bohm är internationellt välkänd främst inom experimentell ekonomisk forskning.²⁶

Bohm har skrivit bland annat om hur u-länder skulle kunna bli delaktiga i handel med utsläppsrätter. Så sent som 2004 utkom *Den svenska klimatpolitikens kostnader och betydelse* från Institutet för tillväxtpolitiska studier. Sverige har lovat att minska utsläppen av växthusgaser utöver Kyotoavtalet och EU:s bördefördelning. Tillsammans med Björn Carlén har Bohm visat att detta frivilliga åtagande medför en BNP-förlust på 20–35 miljarder kr under åren 2008–12 och att den åsyftade minskningen av utsläppen motsvarar 0,016 procent av världens samlade utsläpp.²⁷ Liksom Werin har han varit redaktör för *Scandinavian Journal of Economics*. 1980–93 var han nummer sju bland svenska ekonomer i *Social Sciences Citation Index*.²⁸

Anders Östlinds efterträdare Claes-Henric Siven framstod i sin doktorsavhandling som en utpräglad och skicklig teoretiker. Ämnet var samtidig förekomst av arbetslöshet och inflation, som analyserades i ett informationsteoretiskt perspektiv. Ett grundläggande begrepp i avhandlingen är friktionsarbetslöshet, som anger den nivå av arbetslöshet som inte kan varaktigt underskridas utan en accelererande inflation. I det gemensamma sakkunnigutlåtandet heter det att Sivens avhandling står sig mycket bra i jämförelse med insatser av ansedda utländska forskare. »Egentligen utgör arbetet den mest helgjutna och logiskt sammanhängande framställningen inom detta forskningsområde«, vilket sägs innebära »ett utomordentligt högt betyg«.

Senare har Siven främst intresserat sig för nationalekonomisk doktrinhistoria och bland annat skrivit om Stockholmskolan. Några titlar är: *Wicksell's Cumulative Process: a New Interpretation* (1990), *Penningteori utan pengar: hundra år med Knut Wicksell* (1998), *Analytical Foundations of Erik Lindahl's Monetary Analysis* (2000).

Det är, trots dessa förutsättningar, kanske inte förvånande att den viktigaste förnyelseprocessen i svensk nationalekonomi på sjuttio- och åttiotalen inleddes, inte vid nationalekonomiska institutionen, utan vid ett litet, relativt nystartat institut, där en driftig och målmedveten chef hade chansen att bygga ett team utifrån en egen vision. Flera starka viljor åstadkommer inte mer än en, om de inte styr mot ett gemensamt mål. Det kan finnas inbyggda trögheter i en institution som närmar sig hundra år.

Undervisning för tusen studenter

Efter Stockholmskolorns och keynesianismens avklingande har forskningen vid nationalekonomiska institutionen inte haft någon enhetlig profil, även om tillämpad välfärdsteori varit särskilt starkt företrädd. Synsättet är att varje forskare bör välja sitt ämne fritt. Man rör sig i den internationella ekonomiska forskningens huvudfåror utan ambition att styra i en viss riktning. Den höga värdering av internationalisering och teori- och metodutveckling som är styrande inom IIES och som vägledde utvärderingsgruppen 1992 utmärker också nationalekonomiska institutionen. Det betyder att forskarutbildningen sker på engelska och att doktorsavhandlingar normalt består av uppsatser avsedda för engelskspråkiga tidskrifter. Denna inriktning är väl förenlig med att en

avsevärd del av forskningen vid institutionen är empirisk. De nära kontakterna med IIES, SOFI och Handelshögskolan och befrielsen från statens detaljerade regel- och anslagsstyrning har möjliggjort ett uppsving inom hela verksamheten. Inte mindre än 16 professorer medverkar numera i undervisningen vid institutionen. Den bild som ges av de senaste tio årens utveckling är entydigt positiv. Det interna samarbetet sägs vara utmärkt.

Resurserna för forskning har blivit större. Under de senaste tio åren har antalet professorer ökat från tre till sex och antalet disputerade övriga medarbetare från nio (inklusive två vikarier) till 16. Under samma tid har lektorernas undervisningsbörda minskat från 300 till 200 timmar om året.²⁹

Tobias Lindqvist, forskare vid Industriens Utredningsinstitut (IUI), har undersökt vilka svenska nationalekonomer och forskningsinstitutioner som har bäst publiceringsmeriter. Studien bygger på publiceringar i internationella vetenskapliga tidskrifter 1969–2002. Artiklar i den högst rankade tidskriften *American Economic Review* ger 100 poäng, medan en publicering i *Scandinavian Journal of Economics*, rankad som nummer 27, ger tolv poäng. Nyare artiklar ger högre poäng än äldre. Om man räknar det sammanlagda antalet poäng delat med antalet disputerade forskare hamnar nationalekonomiska institutionen i Stockholm på fjärde plats, efter IIES, Handelshögskolan och IUI, det vill säga före institutionerna vid landets övriga universitet. Lindqvist beräknar att 46 procent av alla forskare i nationalekonomi verkar i Stockholm. De svarar för 72 procent av publiceringspoängen, vilket säger något om vikten av att resurser koncentreras.³⁰

Ekonomisk Debatt är de svenska nationalekonomernas fackorgan. En studie av vilka som medverkade från starten 1973 till och med 1992 visar att nationalekonomiska institutionens forskare inte hörde till de flitigaste, med undantag för Claes-Henric Siven. Mest skrev Assar Lindbeck, Johan Lybeck och Eskil Wadensjö (ordningsföljden beror på om man räknar artiklar eller sidor).³¹

Antalet studerande på olika nivåer vid institutionen är vid en given tidpunkt cirka 1 000.

Grundutbildning ges dels i sju fristående kurser, dels inom ramen för fem fasta utbildningslinjer: Arbetsliv och arbetsmarknad, Ekonomlinjen, Matematik-ekonomilinjén, Matematisk-datalogiska linjen och Samhällsplanerarlinjen. Institutionens årsbudget är omkring 30 miljoner kronor.

Höstterminen 2004 uppgick institutionens hela personal (inklusive 35 doktorander) till 74 personer. Alla professorerna var män, av de sju docenterna var en kvinna. Bland övriga 13 lärare/forskare var fyra kvinnor. Omkring en tredjedel av doktoranderna och inemot hälften av övriga helårsstuderande var kvinnor. Toppskiktet i svensk nationalekonomi har förblivit så gott som enkönat.

Studierektorn för doktorander, Jonas Häckner, upplyser:

Forskarutbildningen i nationalekonomi vid Stockholms universitet består av fyra års heltidsstudier eller 160 akademiska poäng. Av dessa är 70 kurspoäng och 90 avhandlingspoäng. Kursprogrammet sträcker sig över två år, där första årets kurser (40 poäng) är obligatoriska och andra årets (30 poäng) valfria.

Kurserna ges i samarbete med Handelshögskolan

inom ramen för *Stockholm Doctoral Program in Economics, Econometrics and Finance* (SDPE). Enligt detta samarbete ska undervisningen i förstaårskurserna fördelas jämnt mellan de båda lärosätena. Andraårskurser kan fritt utbudas av respektive lärosäte. Examinationen sker genom tentamen och/eller *term papers*.

Minimikravet på en avhandling är i praktiken att den innehåller minst tre egenförfattade uppsatser av sådan kvalitet att de kan publiceras i internationella vetenskapliga tidskrifter med refereeförfarande.

Beslut om antagning av doktorander fattas av prefekten på förslag av samordningsgruppen för forskarutbildningen, som består av studierektor samt en företrädare vardera från nationalekonomiska institutionen, IIES och SOFI. Ansökningstiden går ut den 1 februari. I regel söker mellan 100 och 150 personer, av vilka hälften är kvalificerade eller mycket kvalificerade. I regel är omkring hälften av de sökande utlänningar. Av svenskarna har ungefär hälften fått sin grundutbildning vid Stockholms universitet.

I rangordningen av de sökande tas hänsyn till betyg, kvalitet på uppsatser, rekommendationsbrev och GRE-resultat (*Graduate Record Examination*, som mäter analytiska och språkliga färdigheter). Testet är inte obligatoriskt, men det rekommenderas åt framför allt sökande med utländsk examen, eftersom jämförbarheten är ett större problem i deras fall. Hänsyn tas till doktorandens intresseområde, så att det blir en lämplig matchning mellan handledarprofil och avhandlingsområden. I regel antas ett tiotal doktorander om året, av vilka omkring 30

procent är utlänningar. All information de sökande behöver finns på institutionens hemsida.

Ett ensidigt framgångsrecept

Internationaliseringen och betoningen av teori och metod har vidgat ambitionerna och höjt forskningens och forskarutbildningens kvalitet. Det är hälsosamt och inspirerande att ha kontakt med utländska kollegor och den forskning som värderas högst i omvärlden. Den internationella kvalitetsnormen låter sig inte manipuleras, utrymmet för godtycke i värderingen av forskarnas insatser minskar.

Förändringen är dramatisk. Att svensk nationalekonomisk forskning bedrivs huvudsakligen med sikte på publicering i internationella tidskrifter är ett sent fenomen. Många av de välmeriterade forskare som blev professorer före 1980 hade knappast publicerat någonting i sådana tidskrifter och har inte gjort det senare heller. En forskare som enhälligt kompetensförklarades för en professur i Stockholm 1974 hade inte publicerat någonting alls i någon vetenskaplig tidskrift.³² Man kan fundera över om det finns värden som går förlorade om bara den forskning som publiceras internationellt anses meriterande. Hur påverkas kontakterna med annan samhällsforskning i Sverige? Kan dagens entydiga framgångsrecept innebära en fara för en begränsning av synfältet, en likriktning?

Internationaliseringen kan inte drivas lika långt i nationalekonomi som i matematik och fysik. Ekonomiska förlopp utspelar sig i en viss rättslig, social och kulturell miljö, en del icke-universella samband ger anledning till samarbete med andra samhälls- och kulturvetenskaper. Johan Åkerman har

påpekat att flera av nationalekonomins centrala metoder och begrepp lånats in från naturvetenskap, filosofi, historia och sociologi.³³ Att göra rättvisa åt forskningsobjektets flerdimensionella natur kan ställa krav både på mångfald i fråga om metoder och på ett rikt och nyanserat språk; något kan gå förlorat när forskaren inte använder sitt modersmål.

Den internationella orienteringen innebär att valet av metoder och teorier och även av forskningsobjekt delvis styrs utifrån, särskilt från Amerika.³⁴ Forskare med ambitionen att publiceras och citeras i de mest ansedda tidskrifterna kan befaras välja bort sådant som där inte räknas till det mest centrala. Det ger mindre prestigepoäng att skriva i exempelvis *Journal of Health Economics* än i *American Economic Review*.

Att renodla en tankegång i form av en modell är ett självklart sätt att arbeta inom nationalekonomi. Peter Bohm har framhållit att det matematiska och formella framställningssättet 1. möjliggör säkrare och mer generella resonemang, 2. gör det lättare att hantera stora problemkomplex och 3. gör det lättare att »blottlägga kontraintuitiva förhållanden« (sådan vi intuitivt har svårt att tro).³⁵ Det matematiska formspråket används när en verbal redovisning skulle bli svårhanterlig eller i praktiken omöjlig. Indexkonstruktioner, nationalinkomstberäkningar, flödesanalyser med mera förutsätter vissa formella uttrycksmedel och en specialiserad kompetens.

Framstående ekonomer har varnat för att »matematiseringsen« gått för långt. Gunnar Myrdal sade i ett tal på sjuttio-talet:

Jag väntar mig att det abstrakta modellbyggandet, som ofta grundas på outtalade och oprövade och ofta ytterligt orealistiska antaganden, kommer att förlora prestige under de närmaste femton-tjugo åren. Mycket av det som i dag har anseende som ekonomisk vetenskap kommer att sjunka i glömska som irrelevant och ointressant.

Gösta Rehn talade om »skräckexempel på hur modernt utbildade ekonomer [- -] kan nöja sig med högtflygande matematiska deduktioner från abstrakta antaganden i stället för att ta reda på så pass mycket av den föreliggande verkligheten att de åtminstone kan föra common-sense-resonemang omkring de frågor man ställt dem inför«. ³⁶

Myrdals och Rehns kritik är kanske mindre relevant i dag än tidigare. En stark trend är att den empiriska forskningen ökar som en följd av att tillgången på data förbättrats och blivit lättare att sammanställa och analysera genom den digitala revolutionen; forskningen har kommit närmare verkligheten. Även empirisk forskning förutsätter teori- och metodutveckling. I Högskoleverkets utvärdering sägs att ett halvt sekels ekonometrisk forskning övertygande har visat »vilka vilseledande och felaktiga resultat som kan erhållas i empirisk forskning om denna baseras på 'measurement without theory'«. ³⁷ Man erinrar sig att en kombination av skicklig hantering av empiriska data och teoretisk stringens var det som utmärkte Gustav Cassel som forskartyp. Den distinktion han gjorde i ett brev 1896 mellan å ena sidan matematik och å den andra matematiskt skolat tänkande som medel att tränga in de ekonomiska sambanden är betydelsefull, och den gjordes också av Schumpeter i en essä om

Keynes. Denne hade examen i matematik, och det var en matematisk typ av tänkande som låg till grund för hans vetenskapliga teori, skriver Schumpeter. Samtidigt var Keynes skeptisk mot matematik i nationalekonomin. »De råd som kom från honom var nästan undantagslöst negativa.«³⁸

Utrymmet för institutionella ekonomer

Att teoretiska modeller och matematiska deduktioner är nödvändiga och nyttiga redskap inom nationalekonomin är det nog ingen som bestrider. Kärnfrågan är om detta angreppssätt ska betraktas som det enda vetenskapligt fullvärdiga. Finns det plats inom ämnet för institutionella ekonomer som vill arbeta på ett annat sätt? Nästan inget av vad Myrdal skrev efter 1935 uppfyller teori- och metodkraven på dagens doktorander. Han använde i *An American Dilemma* en common-sense-variant av multiplikator teorin för att åskådliggöra kumulativa sociala processer, goda och onda cirklar, i rasfrågan, men framställningen är i det stora hela empirisk och ateoretisk. Torsten Gårdlunds *Industrialismens samhälle* är en empirisk studie som knappast vore möjlig som doktorsavhandling i dag. Lars Werin har påpekat att Nobelpristagaren i ekonomi 1991 Ronald Coase är en gammaldags forskare som arbetar helt verbalt. »Endast i de tidigaste uppsatserna finns det diagram och enkla beräkningar. Att så är fallet beror väl delvis på att han har en äldre typ av skolning som inte inkluderade matematik, delvis på att hans nya problemformuleringar inte så lätt lånar sig till vanlig matematisk behandling. Men delvis är det nog också uttryck för uppfattningen att vi ännu vet för litet om hur det ekonomiska systemet fungerar för att det skall vara någon mening med

långt drivna matematiska formuleringar.«³⁹ Hans klassiska uppsats *The Nature of the Firm* (1937) kan läsas och förstås av var och en med någon ekonomisk allmänbildning.

Svensk nationalekonomi har ett för litet inflöde av generalister, personer med överblick, menar Lennart Erixon. Han tror att specialister favoriseras redan vid antagningen av doktorander, genom inriktningen på teknikövningar inom en snävt definierad teoretisk ram. Tidsschemat ger för litet utrymme för kritisk reflektion. Studenter med intellektuell läggning tycks mer lockade av att forska i filosofi, idéhistoria, psykologi, ekonomisk historia och statskunskap.⁴⁰

Dominans för ett matematiskt och modellteoretiskt angreppssätt tenderar att avgränsa nationalekonomin mot närliggande kunskapsområden. »[O]ver the years there has unfortunately been little interaction between economics and economic history«, skriver Lars Jonung.⁴¹ Erixon hävdar att nationalekonomer »i första hand haft ambitionen att bredda tillämpningsområdet för den nationalekonomiska centralteorin, inte att lära av närliggande discipliner.« Han diskuterar huruvida nationalekonomin är ohistorisk och skriver att »[d]en nationalekonomiska metodens höga krav på formal-analytisk pregnans utgör det viktigaste hindret mot en teori-bildning om historiska processer«. ⁴² Det finns med andra ord bland ekonomer en medvetenhet om risken för ämnes-mässig isolering. Problemet är internationellt. Förhållandet mellan nationalekonomer och deras kollegor i närliggande ämnen är inte sällan spänt, hävdar Donald N. McCloskey: »[T]he neighbors of economics hate its arrogance, as the neighbors of physics do«. ⁴³

Claes-Henric Siven har påpekat att nationalekonomer

mer än förr sysslar med fenomen som inte direkt har med pengar eller marknader att göra, exempelvis politiska beslutsprocesser. »Detta ger anledning till påpekan det att nationalekonomi inte primärt handlar om att studera en viss typ av fenomen (pengar, marknader) utan snarare är fråga om att använda sig av ett visst sätt att betrakta och analysera verkligheten på.« Siven syftar på systemtänkande i kombination med antagandet att »enskilda och i viss mån grupper handlar rationellt«. ⁴⁴

Detta bryter mot den gängse föreställningen om vad nationalekonomi är. Många sociala fenomen, till exempel språk, religion, konst, undervisning och familjerelationer, kan analyseras med tillämpande av systemtänkande, något som nationalekonomerna ju inte är ensamma om. Om nationalekonomi definieras i termer av analytiskt tillvägagångssätt utan särskild inriktning på »ekonomiska« fenomen uppstår ett frågetecken om dess identitet.

Från nationalekonomin har teorikravet spritts till andra samhällsvetenskaper och i en del fall till humaniora. Värdet av analytisk fördjupning är obestridligt, men när det blivit en konvention att doktorsavhandlingar i historia eller statsvetenskap ska ha ett teorikapitel har vetenskapsbegreppet blivit väl snävt. Sådana texter kan kännas påklistrade, och inte sällan är den av doktoranden tillämpade teorin mer ideologisk än vetenskaplig. När det gäller att tolka komplicerade händelseförlopp, där drivkrafter av många varierande slag samspelar, kan ett ateoretiskt angreppssätt göra verkligheten mest rättvisa.

Sociologen Pierre Bourdieu har skrivit en föregelseväckande bok med titeln *Homo academicus*, där han underkastar

vetenskapen ett sociologiskt studium. I en kommentar påminner Donald Broady om välbekanta tråtor inom samhällsvetenskapen om »kvantitativa metoder versus kvalitativa, hårddata versus mjukdata, 'makro' versus 'mikro', amerikanska versus kontinentala läromästare«. Han framhåller att frontlinjerna mellan olika vetenskapssyner i hög grad är resultat av utgången av tidigare konfrontationer mellan rivaliserande grupper. Bourdieu skriver om franska kollegor, som har storskalig amerikansk empirisk sociologi som modell, att de mäter »all vetenskaplig praktik efter den måttstock som är mest förmånlig för deras egna personliga och institutionella tillgångar.«⁴⁵

Vetenskapliga institutioner uppskattar kreativitet och innovationsförmåga och värnar om den enskilde forskarens frihet att välja ämne och metod. Men där kan samtidigt finnas ett vetenskapsideal och en måttstock för kvalitet som tas för givna och inte problematiseras. Kan formspråket, »amerikaniseringen« och de internationella tidskrifterna verka likriktande på ett negativt sätt? Kan procedurer och krav som lyfter forskningens allmänna nivå samtidigt stärka *the mainstream* på bekostnad av det genuint nya? I frågan ligger ingen kritik mot internationaliseringen i sig, endast en oro för hur det går, för att citera Gustav Cassel, »när man låter en riktig tanke stelna till en dogm.«⁴⁶

Mångfald även i fråga om vetenskapssyn bör välkomnas. Nationalekonomin i Stockholm nådde världsrykte i en atmosfär av upptäckarglädje, obundenhet av auktoriteter och uppskattning av originalitet och opposition, omistliga värden även i den mest välrustade forskningsmiljö.

NOTER

1. Se t.ex. *Ekonomisk Tidskrift* 1907 s. 2–11, 1916 s. 374, 1915 s. 172–174 och 1918 s. 87–90. Cassel skrev inte i tidskriften 1913–16. 1917 svarade han på ett inlägg av Moll. Efter Wicksells recension av *Theoretische Sozialökonomie* dröjde det till 1930 innan Cassel på nytt skrev i *Ekonomisk Tidskrift*.
2. Giöbel-Lilja 1948 s. 208. Henriksson 1991 s. 146.
3. Ohlin 1972 s. 270–272.
4. Larsson 1998 s. 177.
5. Jonung 1992 s. 38. Puu 1992 s. 221–223.
6. *Vägnisare* 1998 s. 53.
7. Wadensjö 1992 s. 211–220.
8. Werin 1963 s. 80, 86.
9. *Tiden* nr 3/1955 s. 135–142.
10. Calmfors 1995 s. 10–11. Jonung 1992 s. 22.
11. Samtal med författaren.
12. Calmfors 1995 s. 14.
13. Stenkula och Engwall 1992 s. 54–65.
14. Björklund 2002 s. 112–120 (med kompletterande upplysningar av E. Wadensjö). Uppgift om IIES av L. Calmfors. Förteckning från nationalekonomiska institutionen.
15. Dixit, Honkapohja och Solow 1992 s. 144, 174–175.
16. Dixit, Honkapohja och Solow 1992 s. 148–150.
17. Dixit, Honkapohja och Solow 1992 s. 155–157.
18. Dixit, Honkapohja och Solow 1992 s. 161–186.
19. Dixit, Honkapohja och Solow 1992 s. 152, 158, 176.
20. Högscoleverket 2002:9 R s. 34–35.
21. Högscoleverket 2002:9 R s. 19–20, 34, 39.
22. Högscoleverket 2002:9 R s. 35.
23. Stockholms universitets arkiv SU 611-1259/78.
24. Wihlborg 1980 s. 73.
25. Stockholms universitets arkiv Dnr 2008/74 (F 2A:57).
26. Bohm 1971 resp. 1972.
27. Bohm 2004 s. 8–10.
28. Calmfors 1995 s. 14.
29. Uppgift från administrativa chefen Anita Karlsson.
30. Lindqvist 2003 s. 27–28.
31. Wadensjö 1993a s. 17–18.
32. Jonung 1992 s. 30. Sakkunnigutlåtande 1974 av Ragnar Bentzel. Universitetets arkiv Dnr 2008/74.
33. Åkerman 1950 s. 13–14.
34. Jonung 1992 s. 27.
35. Bohm 1987 s. 7–8.
36. Rehn 1978 s. 574 (Rehn citerar Myrdal).
37. Högscoleverket 2002:9 R s. 20.
38. Schumpeter 1953 s. 238.
39. Werin 1991 s. 699.
40. Erixon 2001 s. 315–316.
41. Jonung 1992 s. 28.
42. Erixon 2004 s. 18, 22.
43. Engwall 1992 s. 18.
44. Siven 2002 s. 26.
45. Broadly 1989 s. 52–53.
46. Cassel 1940 s. 17.

Nationalekonomiska institutionen efter 1990

Av *Jonas Agell* och *Hans Wijkander*

I mitten av 1980-talet fick nationalekonomiska institutionen ytterligare en professor. Det innebar att det under några år fanns fyra professorer. Den nytillkommande professorn var Sören Blomquist, som under sin tid vid institutionen huvudsakligen bedrev teoretisk forskning om offentlig ekonomi, bland annat optimal beskattning. Hans empiriska forskning om arbetsutbudets bestämningsfaktorer har blivit internationellt uppmärksammat. I början av 1990-talet övergick han till en professor i Uppsala. I anslutning därtill inrättades en professor i teoretisk ekonomi vid nationalekonomiska institutionen i Stockholm med finansiellt stöd från den Söderbergska stiftelsen. Till denna professor utsågs Jörgen Weibull. Liksom Blomquist var Weibull starkt forskningsinriktad. Weibulls tid på institutionen kännetecknades av ett uppsving för teoretisk nationalekonomi, och många framstående utländska forskare gästade institutionen. Weibull övergick 1995 till Handelshögskolan. 1992 pensionerades Lars Werin från Hiertas professor, som sedan dess varit obesatt.

Från 1992 hade institutionen i praktiken återigen endast tre professorer. Hösten 1994 efterträdde Hans Wijkander Sören Blomquist. När Weibull lämnade sin tjänst 1995 blev det uppenbart att något måste göras för att stärka institutionen, både forsknings- och undervisningsmässigt. Vid den

tiden skötte trebetygsstudenter stora delar av grundutbildningen. Många av dem gjorde goda insatser och var uppskattade av studenterna, men avsaknaden av forskningsanknytning i den grundläggande utbildningen var ett problem.

I mitten av nittiotalet hade institutionerna fått betydligt större möjligheter att bestämma hur lektorerna skulle fördela sin arbetstid mellan forskning och undervisning, och tack vare ökad examination av doktorer fanns det många kompetenta yngre forskare som kunde rekryteras till institutionen. År 1995 anställdes Jonas Häckner och Sten Nyberg, vilka disputerat vid Handelshögskolan och tjänstgjorde vid IUI. De erbjöds formellt tillfälliga lektorat, som inte behövde utlysas, men blev i praktiken fast anställda. Att professorerna Peter Bohm, Claes-Henric Siven, Hans Wijkander och prefekten Tomas Restad var ense om rekryteringen tjänade som garanti för de löften som gavs. Fördelning mellan undervisning och forskning var densamma som för professorer. Det innebar gott om tid för forskning. Institutionen erbjöd också konkurrenskraftiga löner.

Detta upplägg kom under de följande åren att utnyttjas flitigt. Åren 1996–98 rekryterades inte mindre än fyra unga docenter, Michael Lundholm och Martin Dufwenberg från Uppsala, Mahmod Arai från SOFI (med ett förflutet vid institutionen) och Rikard Forslid från Lund. På knappt fem år rekryterades således sex lovande yngre forskare till institutionen. Nu (2004) har fyra av dem befordrats till professorer.

Rekryteringsprofessurer och biträdande lektorat

Rekryteringarna 1995–99 förändrade institutionen som forskningsmiljö. Det blev fler olika forskningsinriktningar,

vilket visade sig välgörande för diskussionerna i seminarierummet och runt lunchbordet. Jonas Häckner och Sten Nyberg hade båda en inriktning mot klassisk mikroekonomi och industriell organisation. Michael Lundholm stärkte ytterligare forskningen inom offentlig ekonomi. Martin Dufwenberg tillförde kompetens inom spelteori med utblickar mot beteendevetenskaplig forskning, Mahmud Arai gav ett välbehövligt tillskott till den empiriska forskningen i arbetsmarknadsekonomi, och Rikard Forslid gav institutionen ett nytt ben att stå på: internationell handel och ekonomisk geografi. Med dessa rekryteringar påbörjades även en markant kvalitetshöjning i undervisningen; snart kom nästan alla föreläsningar att hållas av disputerade lärare. På ettbetygsnivån, med varje termin ungefär 550 studenter, har institutionens mål varit att ha mycket kvalificerade föreläsare. Under senare år har de flesta föreläsare varit professorer eller docenter. Till denna utveckling har professorerna vid IIES och SOFI lämnat mycket viktiga bidrag.

Under de senaste åren har den externa rekryteringen fortsatt, men tjänsterna har utlysts och tillsatts efter sakkunnigförfarande. År 2000 gick Peter Bohm i pension, och följande år utsågs Jonas Agell från Uppsala universitet till hans efterträdare. År 2002 rekryterades docenten Mårten Palme från Handelshögskolan, som på deltid också upprätthåller en ordinarie professur vid Växjö universitet. Under åren 2003–04 utlyste institutionen tre tjänster som biträdande lektor, en ny tjänstekonstruktion inriktad mot relativt nydisputerade forskare. Den som får en sådan tjänst kan, efter att ha undervisat på grundutbildningen och gjort fortsatta framsteg som forskare, befordras till universitetslektor och som sådan ha

möjlighet att bli professor. Dessa positioner, som anknyter till det amerikanska tenure track-systemet, har visat sig mycket attraktiva. De som till sist fick tjänsterna i skarp konkurrens var Ann-Sofie Kolm, docent från Uppsala, och Per Pettersson-Lidbom. Den tredje tjänsten är ännu inte slutligt tillsatt. Under de kommande åren avser institutionen att fortsätta denna rekryteringspolitik: attrahera både framstående seniora forskare genom att tillskapa så kallade rekryteringsprofessurer och de mest lovande yngre forskarna med biträdande lektorat och forskarassistenttjänster.

Under de senaste åren har även många externfinansierade postdoc-forskare knutits till institutionen. Flera av dem har haft postdoc-stipendier från Wallander-Hedelius forskningsstiftelse. Vid någon tidpunkt fanns inte mindre än åtta postdoc-forskare vid institutionen. Hösten 2004 var antalet fem. De undervisar ungefär 25 procent av heltid (finansierat av institutionen), medan resterande tid ägnas åt forskning. Postdoc-forskarna har visat sig vara ett värdefullt inslag i institutionens forskningsmiljö och har även gjort viktiga insatser inom grundutbildningen.

Forskning som förklarar den ekonomiska politiken

Hösten 2004 bestod forskarstaben av 23 personer med doktorsgrad i nationalekonomi: sju professorer (varav en emeritus), sex docenter, fem disputerade lektorer och biträdande lektorer och fem postdoc-forskare. Därtill fanns 34 doktorander, av vilka 25 hade egna forskningsprojekt. De övriga läste första årets forskarkurser. Totalt fanns det således en forskarstab på nästan 50 personer. I ett längre perspektiv handlar det om en extremt snabb expansion under det senas-

te decenniet, både vad gäller det totala antalet forskare och antalet professorer och docentkompetenta forskare. På några få år har institutionen som forskningsenhet blivit en av de större i landet.

Forskningen har numera ett brett spektrum. Offentlig ekonomi har traditionellt varit ett styrkebälte på institutionen och är så även nu. Under senare år har den kompletterats med forskning i politisk ekonomi, som söker förklara utformningen av den ekonomiska politiken och av olika samhällliga institutioner. Den arbetsmarknadsekonomiska forskningen har ökat snabbt: studier av löneskillnader, lönebildning och arbetslöshet, invandras situation på arbetsmarknaden, diskrimineringsproblem, brottslighet, socialförsäkringars effekter på arbetsutbud och pensionsbeslut etc. Institutionens forskning om industriell organisation och konkurrenspolitik försöker bland annat kasta ljus över de samhällsekonomiska kostnaderna av bristande konkurrens på olika marknader. Internationell handel och ekonomisk geografi har blivit ett annat livaktigt forskningsområde. Ytterligare områden är doktrinhistoria och experimentell ekonomi.

En tydlig tendens är att den empiriska forskningen får större utrymme. Forskare vid institutionen testar utsagorna från ekonomiska teorier mot verkliga data. Att undersöka de empiriska sambanden mellan olika storheter utan teoretiska skygglappar är ett återkommande tema inom den arbetsmarknadsekonomiska forskningen. Ett tiotal av institutionens disputerade forskare ägnar sig huvudsakligen åt empiriskt orienterad forskning. Det handlar här i första hand om ekonometriska studier men också om experimentell ekono-

mi och om intervjuundersökningar. Ökad empirisk forskning är ett allmänt fenomen, såväl i Sverige som i världen.

Institutionens forskare publicerar sig regelbundet i de ledande internationella forskningstidskrifterna; det handlar om publiceringar i de tio högst¹ rankade tidskrifterna, och om publiceringar i de främsta specialtidskrifterna. Tabell 1 redovisar utfallet 1999–2004.

De flesta av institutionens forskare samarbetar med forskare vid både inhemska och utländska institutioner. Flera tillhör internationella forskarnätverk, som med åren kommit att spela en allt större roll som informella inspiratörer av ny forskning och som kontaktytor för forskare med gemensamma intressen. Jonas Agell och Sten Nyberg är Research Fellows vid CESifo (München), där Agell även haft programansvar för den arbetsmarknadsekonomiska forskningen. Jonas Agell och Mårten Palme är Research Fellows vid IZA (Bonn). Palme är dessutom anknuten till IFS (London). Rikard Forslid är Research Fellow vid CEPR (London).

Flera forskare har även tagit klivet in i redaktioner och redaktionsråd för vetenskapliga tidskrifter. Institutionen är värd för *Scandinavian Journal of Economics* redaktionskontor. Tidskriften är en av de äldsta internationella tidskrifterna i nationalekonomi. Nuvarande redaktör heter Jonas Agell.

Kontakterna med det omgivande samhället, den tredje uppgiften för universiteten, har blivit frekventare under det senaste decenniet. Jonas Häckner och Sten Nyberg är ledamöter av Marknadsdomstolen. Astri Muren är medlem av regeringens Ekonomiska råd, ledamot av Premiepensionsmyndighetens styrelse och expert vid Stockholms tingsrätt. Sten Nyberg och Hans Wijkander har förut varit medlem-

Tabell 1. Publiceringar i de tio högst rankade tidskrifterna och i de främsta special-tidskrifterna, under perioden 1999–2004.

TOPP-TIO
* »Educational Reform, Ability and Family Background«, under publicering i <i>American Economic Review</i> (Mårten Palme, med Costas Meghir, IFS).
* »Existence and Uniqueness of Maximal Reductions under Iterated Strict Dominance«, <i>Econometrica</i> 2002 (Martin Dufwenberg, med Mark Stegeman).
* »An Empirical Investigation of the Strategic Use of Debt«, <i>Journal of Political Economy</i> 2001 (Per Pettersson-Lidbom).
* »On the Analytics of the Dynamic Laffer Curve«, <i>Journal of Monetary Economics</i> 2001 (Jonas Agell, med Mats Persson, IIES).
* »A Note on Price and Quantity Competition in Differentiated Oligopolies« <i>Journal of Economic Theory</i> 2000 (Jonas Häckner).
* »Social Norms and Economic Incentives in the Welfare State«, <i>Quarterly Journal of Economics</i> 1999 (Sten Nyberg, med Assar Lindbeck, IIES, och Jörgen Weibull, HHS).
FRÄMSTA SPECIALTIDSKRIFTERNA (NO 1 FIELD JOURNALS)
* »Moral Hazard and Sickness Insurance«, under publicering i <i>Journal of Public Economics</i> (Mårten Palme, med Per Johansson, IFAU).
* »Wages, Profits and Capital Intensity: Evidence from Matched Worker-Firm Data«, <i>Journal of Labor Economics</i> 2003 (Mahmod Arai).
* »A U-Shaped Europe? A Simulation Study of Industrial Location«, <i>Journal of International Economics</i> 2002 (Rikard Forslid, med J. Haaland och K. H. Midelfart-Knarvik, NHH),
* »Tax Arbitrage and Labor Supply«, <i>Journal of Public Economics</i> 2000 (Jonas Agell, med Mats Persson, IIES)
* »Trade Liberalization and Endogenous Growth: A q-Theory Approach«, <i>Journal of International Economics</i> 2000 (Rikard Forslid, med Richard Baldwin, Genève).

mar i SNS Konjunkturråd. En nuvarande medlem är Ann-Sofie Kolm. Institutionens forskare medverkar regelbundet i offentliga utredningar, ofta med expertrapporter. Några deltar även relativt flitigt i den aktuella massmediedebatten

om sjukskrivningar, social dumping, fastighetsbeskattning, invandrare på arbetsmarknaden etc. En sökning i den så kallade *Artikeldatabasen* gav vid handen att Mårten Palme är en av de ekonomer som under 2004 återopats allra mest i dagspressartiklar om socialförsäkringarna.

NOTER

1. Kalaitzidakis, P., Mamuneas, T. P. och Stengos, T., »Rankings of Academic Journals and Institutions in Economics«, *Journal of the European Economic Association*, vol. 1, Dec. 2003.

Referenser

Referenser till kapitel 1 och 3–8

LITTERATUR

- Arbetsrörelsens efterkrigsprogram. *De 27 punkterna med motivering*. Stockholm 1945.
- Berg, C. (1987) »Utvecklingen av de svenska bidragen till inflationsgapsanalysen«, i Henriksson, R.G.H. (red.) *Konjunkturinstitutet under Erik Lundbergs tid. Tillbakablickar vid 50-årsjubileet*. Konjunkturinstitutet. Stockholm.
- Björklund, A. (red.) (2002) *SOFI 1972–2002. En jubileumsskrift*. Institutet för social forskning, Stockholms universitet.
- Bohm, P. (1971) »An Approach to the Problem of Estimating Demand for Public Goods«, *The Swedish Journal of Economics* Vol. 73 nr 1, s. 67–75.
- Bohm, P. (1972) »Estimating Demand for Public Goods: an Experiment«, *European Economic Review* s. 111–130.
- Bohm, P. (1987) »Är nationalekonomisk forskning relevant?«, *Ekonomisk Debatt* årg. 15, nr 1, s. 5–9.
- Bohm, P. (2004) *Den svenska klimatpolitikens kostnader och betydelse*, Institutet för tillväxtpolitiska studier, A 2004:003.
- Brems, H. (1989) »Gustav Cassel revisited«, *History of Political Economy* 21:2, s. 165–178.
- Brock, F. H:son (1930) »Är gränssnytteteorin onödig?«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 32, s. 17–122.
- Browaldh, T. (1998) »Lärlingsår«, i *Vägvisare. Texter av Gunnar Myrdal*. En antologi med inledningar av Rudolf Meidner och Tore Browaldh. Urval och kommentarer av Appelqvist, Ö. och Andersson, S. Norstedts. Stockholm. (Cit. *Vägvisare*.)
- Calmfors, L. (1995) »Assar Lindbeck och Institutet för internationell ekonomi«, i *Ekonomisk politik. En vänbok till Assar Lindbeck*, SNS Förlag. Stockholm.
- Carlsson, B. (1988) *Staten som monster. Gustav Cassel och Eli F Heckschers syn på statens roll och tillväxt*. Studentlitteratur. Lund.

- Carlsson, B. (1990) »Gustav Cassel« i Jonung, C. och Ståhlberg, A.-C. (red.) *Ekonomporträtt. Svenska ekonomer under 300 år*. SNS Förlag. Stockholm.
- Cassel, G. (1899) »Vetenskapen och det socialistiska samhället«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 1, s. 551–571.
- Cassel, G. (1900) »Om stadskommunens rätt till tomtvärdenas stegring«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 2, s. 481–503.
- Cassel, G. (1902) *Socialpolitik*. Gebers. Stockholm.
- Cassel, G. (1902a) »Till frågan om inkomstkattens progression«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 4, s. 531–539.
- Cassel, G. (1902b) »Plan för ett försäkringsinstitut vid Stockholms Högskola«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 4, s. 540–542.
- Cassel, G. (1928) *Socialism eller framåtskridande*. Norstedts. Stockholm.
- Cassel, G. (1930) *Understödspolitikens varning*. Norstedts. Stockholm.
- Cassel, G. (1940, 1941) *I förnuftets tjänst. En ekonomisk självbiografi*. I och II. Natur och Kultur. Stockholm.
- Cederwall, G. (1948) »Sysselsättning och utrikeshandel«, »Sysselsättning och investeringar«, »Sysselsättning och produktivitet«, »Den svenska fyraårsplanen«, *Tiden* nr 4, s. 206–212, nr 5, s. 286–290, nr 6–7, s. 352–356 resp. nr 9, s. 472–476.
- Dahmén, E. (1953) »Penningpolitiska problemställningar«, rec. av Lundberg (1953), *Ekonomisk Tidskrift*, årg. 55, s. 290–300.
- Dahmén, E. (1990) »Johan Åkerman«, i Jonung, C. och Ståhlberg, A.-C. (red.) *Ekonomporträtt. Svenska ekonomer under 300 år*. SNS Förlag. Stockholm.
- Dixit, A.K., Honkapohja, S. och Solow, R.M. (1992) »The Views of the International Evaluation Committee«, i Engwall, L. (red.) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*. Routledge. London och New York.
- Ekdahl, L. (2001) *Mot en tredje väg. En biografi över Rudolf Meidner. I. Tysk flyktning och svensk modell*. Arkiv förlag. Lund.
- Engwall, L. (1992) »Points of Departure« i Engwall, L. (red.) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*. Routledge. London och New York.
- Erixon, L. (2001) »Finns det några debattörer för Ekonomisk Debatt?«, *Ekonomisk Debatt* årg. 29, nr 5, s. 315–317.
- Erixon, L. (2003) *Combining Keynes and Schumpeter. Ingvar Svennilson's Contribution to the Swedish Growth School and Modern Economics*. Working Papers in Economics 2003:8. Department of Economics. Stockholms universitet.
- Erixon, L. (2003a) »Den ohistoriska nationalekonomin. Myt eller verklighet?«, *Häftan för kritiska studier* årg. 36, nr 3–4, s. 1–25.

- Fernholm, T. (1960) »Stockhomsskolan: idéer, tillkomst och utveckling«, *Ekonomisk Tidskrift* årg 62, s. 161–184.
- Giöbel-Lilja, I. (1948) *Gustav Cassel. En livsskildring*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Gårdlund, T. (1942) *Industrialismens samhälle*. Tiden. Stockholm.
- Gårdlund, T. (1956) *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket*. Bonniers. Stockholm.
- Hansson, B. (1991) »The Stockholm school and the development of dynamic method«, i Sandelin, B. (red.) *The History of Swedish Economic Thought*. Routledge. London och New York.
- Henriksson, R. G. H. (1987) »Nationalekonomiska klubben 1917–1951«, *Ekonomisk Debatt* årg. 15, nr 4, s. 305–317.
- Henriksson, R. G. H. (red.) (1987) *Konjunkturinstitutet under Erik Lundbergs tid. Tillbakablickar vid 50-årsjubileet*. Konjunkturinstitutet. Stockholm.
- Henriksson, R. G. H. (1990) *Som Edström ville – hur IUI blev till*. Industriens Utredningsinstitut. Stockholm.
- Henriksson, R. G. H. (1991) »Eli F. Heckscher: the economic historian as economist«, i Sandelin, B. (red.) *The History of Swedish Economic Thought*. Routledge. London och New York.
- Henriksson, R. G. H. (2000) »Karin Kock (1891–1976)«, *A Biographical Dictionary of Women Economists*. Edward Elgar. Cheltenham UK, Northampton MA, USA.
- Henriksson, R. G. H. (2002) »Nationalekonomiska föreningen 1877–2002«, *Ekonomisk Debatt* årg. 30, s. 569–599.
- Jonung, L. (1987) »Stockholmsskolan – vart tog den vägen?«, *Ekonomisk Debatt* årg 15, nr 4, s. 318–326.
- Jonung, L. (red.) (1991) *The Stockholm School of Economics Revisited*. Cambridge University Press.
- Jonung, L. (1992) »Economics the Swedish Way 1889–1989«, i Engwall, L. (red.) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*. Routledge. London och New York.
- Karleby, N. (1922) »Arbete och inkomst. En historisk studie«, *Tiden* årg. 14, s. 1–17.
- Landgren, K.-G. (1960) *Den 'nya ekonomin' i Sverige. J. M. Keynes, Ernst Wigforss, B. Ohlin och utvecklingen 1927–39*. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Larsson, S.-E. (1998) *Bertil Ohlin*. Atlantis. Stockholm.
- Lindahl, E. (1948) »Knut Wicksell 1851–1926« i Anders Byttner (red.) *Stora Ekonomer*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Lindahl, E. (1959) »Om skatteprinciper och skattepolitik« i *Ekonomi Politik Samhälle*. En bok tillägnad Bertil Ohlin på sextioårsdagen. Bokförlaget Folk och Samhälle. Stockholm.
- Lindbeck, A. (1960) »Finanspolitikens teori«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 62, s. 116–150.

- Lindbeck, A. och Persson, M. (1990) »Erik Lundberg« i Jonung, C. och Ståhlberg, A.-C. (red.) *Ekonomporträtt. Svenska ekonomer under 300 år*. SNS Förlag, Stockholm.
- Lindqvist, T. (2003) »Nationalekonomisk forskning i Sverige – publiceringar och ranking av forskare och institutioner«, *Ekonomisk Debatt* årg. 31, nr 3, s. 21–32.
- Lundberg, E. (1941) »Gränser för prisstegring och prispolitik«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 43, s. 261–275.
- Lundberg, E. (1946) Rec. av A. Östlinds »Det privata näringslivets dynamik«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 48, s. 299–305.
- Lundberg, E. (1950) »Lönepolitik under full sysselsättning«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 52, s. 43–61.
- Lundberg, E. (1951) Rec. av E. Dahméns »Företagarverksamhet och den industriella utvecklingen«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 53, nr 1, s. 66–72.
- Lundberg, E. (1953) *Konjunkturer och ekonomisk politik*. Konjunkturinstitutet och Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. Stockholm.
- Lundberg, E. (1960) »Om att begripa Keynes och förstå andra«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 62, s. 195–205.
- Lundberg, E. (1983) *Ekonomiska kriser förr och nu*. SNS Förlag. Stockholm.
- Lundberg, E. (1987) »Minnen kring Stockholmsskolan«, *Ekonomisk Debatt* årg 15, nr 4, s. 280–286.
- Lundberg, E. (1994) *Studies in Economic Instability and Change*. SNS Förlag.
- Magnusson, L. (1991) »Gustav Cassel, popularizer and enigmatic Walrasian«, i Sandelin, B. (red.) *The History of Swedish Economic Thought*. Routledge. London.
- Magnusson, L. (1999) *Merkantilism. Ett ekonomiskt tänkande formuleras*. SNS Förlag. Stockholm.
- Meidner, R. (1954) *Svensk arbetsmarknad vid full sysselsättning*. Konjunkturinstitutet. Stockholm.
- Meidner, R. (1998) »Gunnar Myrdal – några reminiscenser och lärdomar«, i *Vägvisare. Texter av Gunnar Myrdal*. En antologi med inledningar av Rudolf Meidner och Tore Browaldh. Urval och kommentarer av Örjan Appelqvist och Stellan Andersson. Norstedts. Stockholm. Cit. *Vägvisare*.
- Metelius, B. (1987) »De första tio åren«, i Henriksson, R.G.H. (red.) *Konjunkturinstitutet under Erik Lundbergs tid. Tillbakablickar vid 50-årsjubileet*. Konjunkturinstitutet. Stockholm.
- Myrdal, G. (1930) *Vetenskap och politik i nationalekonomien*. KF:s förlag. Stockholm.
- Myrdal, G. (1944) »Höga skatter och låga räntor«, i *Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher*. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Myrdal, G. (1982) *Hur styrs landet?* Rabén & Sjögren. Stockholm.

- Myrdal, G. (1998) *Vägvisare. Texter av Gunnar Myrdal*. En antologi med inledning av Rudolf Meidner och Tore Browaldh. Urval och kommentarer av Örjan Appelqvist och Stellan Andersson. Norstedts. Stockholm. Cit. »Vägvisare«.
- Niskanen, K. (2004) »Forskning och vetenskap som social miljö. Karin Kock och Stockholmsskolan mellan 1920- och 40-talen«, i Fried-Hanesen, B.-M. och Haglund, G. (red.) *Förbjuden frukt på kunskapens träd. Kvinnliga akademiker under 100 år*. Atlantis. Stockholm.
- Nordin, S. (2004) *Ingemar Hedenius, en filosof och hans tid*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Nycander, S. (2002) *Makten över arbetsmarknaden. Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. SNS Förlag. Stockholm.
- Nycander, S. (2003) »Vad anser liberaler om fackföreningar?«, *Arbetshistoria*, årg. 27, nr 4, s. 4–23.
- Ohlin, B. (1937) »Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investment« I *The Economic Journal* Vol. XLVII, 1937, I s. 53–69, II s. 221–240.
- Ohlin, B. (1953) *Utrikeshandel och handelspolitik*. (5:e uppl.) Natur och Kultur. Stockholm.
- Ohlin, B. (1972) *Bertil Ohlins memoarer. Ung man blir politiker*. Bonniers. Stockholm.
- Ohlin, B. (1975) *Bertil Ohlins memoarer 1940–1951. Socialistisk skördetid kom bort*. Bonniers. Stockholm.
- Ohlin, B. (2002) »The Theory of Interregional Exchange«, i Findley, R., Jonung, L. och Lundahl, M. (red.) *Bertil Ohlin; A Centennial Celebration (1899–1999)*. Massachusetts Institute of Technology.
- Palander, T. (1941) »Om Stockholmsskolans begrepp och metoder«, *Ekonomisk Tidskrift*, årg. 43, s. 88–143.
- Petersson, J. (1987) *Erik Lindahl och Stockholmsskolans dynamiska period*. Lund Economic Studies 39. Lund.
- Puu, Tönu (1992) »Tord Palander och Uppsalamiljön«, *Ekonomisk Debatt*, årg. 20, nr 3, s. 221–228.
- Rehn, G. (1953) »Regleringsväsen, finanspolitik och arbetsmarknadsproblem« rec. av Lundberg (1953), *Ekonomisk Tidskrift* årg. 55, nr 1, s. 271–290.
- Sandler, R. (1926) »Nils Karleby«, *Tiden* årg. 18, s. 132–135.
- Schumpeter, J. (1953) *Stora nationalekonomen*. Natur och Kultur. Stockholm
- Siven, C.-H. (1987) »Perspektiv på Stockholmsskolan«, *Ekonomisk Debatt*, årg. 15, nr 4, s. 287–297.
- Stenkula, P. och Engwall, L. (1992) »The Economics and Swedish Economics in the 1980s« i Engwall, L. (red.) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*. Routledge. London och New York.

- Svennilson, I. (1949) »Nationalekonomi«, i [- -] *Stockholms högskola under Sven Tunbergs rektorat: minneskrift tillägnad Sven Tunberg vid hans avgång från rektorsämbetet den 31 december 1949*.
- Swenson, P. A. (2002) *Capitalists against Markets*. Oxford University Press. New York.
- Tunberg, S. (1957) *Stockholms högskolas historia före 1950*. Norstedts. Stockholm.
- Wadensjö, E. (1987) »Före Stockholmskolan – Arbetslöshetsutredningen, Ernst Wigforss och Gösta Bagge«, *Ekonomisk Debatt*, årg. 15, nr 4, s. 298–304.
- Wadensjö, E. (1991) »The Committee on Unemployment and the Stockholm School«, i Jonung, L. (red.) *The Stockholm School of Economics Revisited*. Cambridge University Press.
- Wadensjö, E. (1992) »Recruiting a new Generation« och »Appendix D« i Engwall, L. (red.) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*. Routledge. London och New York.
- Wadensjö, E. (1993) »Gösta Bagge: An Entrepreneur in Swedish Economics«, i Jonung, L. (red.) *Swedish Economic Thought: Explorations and Advances*. Routledge. London och New York.
- Wadensjö, E. (1993a) »Vem skriver vad i Ekonomisk Debatt?« i *Ekonomisk Debatt 1973–1992*. Nationalekonomiska Föreningen. Stockholm.
- Wadensjö, E. (2002) »Bertil Ohlin and the Committee on Unemployment, 1927 to 1935« in Findley, R., Jonung, L., and Lundahl, M. (red.) (2002) *Bertil Ohlin: A Centennial Celebration (1899–1999)*. The MIT Press. Cambridge, Mass. och London.
- Werin, L. (1963) »Studier i monetär analys«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 65, s. 78–86.
- Werin, L. (1991) »Ekonomporträttet: Ronald Coase«, *Ekonomisk Debatt* årg. 19, nr 8, s. 688–700.
- Werin, L. (1991) »There were two Stockholm Schools«, i Jonung, L. (red.) *The Stockholm School of Economics Revisited*. Cambridge University Press.
- Wickman, K. (1948) »Kan marginalskatten avskaffas«, *Tiden* nr 6, s. 378–384.
- Wicksell, K. (1919) »Professor Cassels nationalekonomiska system«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 21, del 1, s. 195–226.
- Wieselgren, P. (2000) *Samhällets kartläggare. Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*. Symposium. Eslöv.
- Wigforss, E. (1929) »Professor Cassel och socialismen«, *Tiden* årg. 21, s. 65–78.
- Wigforss, E. (1952) *Socialism i vår tid*. *Tiden*. Stockholm.
- Wigforss, E. (1960) »Den nya ekonomiska politiken«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 62, s. 185–194.
- Wihlborg, C. (1980) rec. av Werin L. »Ekonomi och rättssystem«, *Ekonomisk Debatt* årg. 8, nr 1, s. 72–74.

REFERENSER

- Åkerman, J. (1930) »Prisnivån och räntepolitiken«, *Nationalekonomiska för-
eningens förhandlingar* 24/5 1930, s. 73–78, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 32.
- Åkerman, J. (1931) »Ekonomisk vetenskap och politisk ekonomi«, *Statsveten-
skaplig Tidskrift* årg. 34, s. 119–145.
- Åkerman, J. (1950) »Institutionalism«, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 52, s. 286–296.
- Åkerman, J. (1951) »Ekonomisk doktrinhistoria«, *Ekonomisk Tidskrift* årg.
53, s. 60–64.

OFFICIELLT TRYCK MED MERA

- Riksdagens protokoll.
- SOU 1934:2. *Löneutvecklingen och arbetslösheten*. Av Alf Johansson. Arbets-
löshetsutredningens betänkande, del II.
- SOU 1945:63. *Allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken*. Slutbetän-
kande avgivet av bostadssociala utredningen, del I.
- SOU 1987:57. *I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten*.
Förvaltningspolitiska utredningen.
- SOU 1991:82. *Drukkrafter för produktivitet och tillväxt*. Produktivitsdelega-
tionen.
- Stockholms Högskola under läsåret - - -. Berättelse utgiven av lärarrådet/hög-
skolans rektor. 1899–1954.
- SOU 1955:13, 1955:25 och 1956:10. Penningvärdeundersökningen I–III. Av
Bengt Metelius, Bent Hansen resp. Lars Lindberger.
- Stockholms Högskolas katalog, höstterminen 1954 – höstterminen 1961.
- Stockholms Universitets katalog, terminsvis från 1961, läsårsvis från 1969–70,
kalenderårsvis från 1996.
- Högskoleverket 2002:9 R. Utvärdering av utbildning i nationalekonomi vid
svenska universitet och högskolor.
- Statskalendern.
- Svenskt Biografiskt Lexikon, cit. SBL.

OTRYCKTA KÄLLOR

- Broady, D. (1989) Kapital, habitus, fält. Några nyckelbegrepp i Pierre Bour-
dieus sociologi. Universitets- och högskoleämbetet. Stencil.
- Henriksson, R. G. H. (2004a) Nationalekonomin vid Stockholms högskola
före Cassel. Dat. 2004-09-20. Manus.
- Henriksson, R. G. H. (2004b) SVI – Cassel. Dokumentation. Dat. 2004-09-19.
- Henriksson, R. G. H. (2004c) Cassels kallelse till professor. Dat. 2004-09-27.
- Högskoleverkets rapportserie 2002:9. Kvalitetsgranskning. Utvärdering av
utbildning i nationalekonomi vid svenska universitet och högskolor.

- Siven, C.-H. (2002) Kompendium i doktrinhistoria – en översikt av nationalekonomins utveckling. Stockholms universitet. Nationalekonomiska institutionen.
- Stockholms högskolas arkiv. F II aa volym nr 26. Riksarkivet.
- Stockholms universitets arkiv SU 611-1259/78 och Dnr 2008/74 (F 2A:57). (Sakkunnigutlåtanden angående professorer.) Sakkunnigutlåtanden rörande specialläraryrket i nationalekonomi vid Kungl. Tekniska Högskolan, öppnade 3/9 1942.
- Wijkander H. (2004) Professorer och professorer i nationalekonomi vid Stockholms universitet 1904–2002. Stencil.
- Minnesanteckningar av Jan Otto Andersson, Roland Andersson, Kerstin Edwardsson, Karl-Olof Faxén och Tomas Restad.

Referenser till kapitel 2

- Andreen, P. G. (1990) »Bagge, Wigforss och 1940-talets frihetsdebatt«, i Möller, T. (red), *Framtidens idéer – sju studier om moderaternas historia*, Moderata samlingspartiet, Stockholm.
- Andreen, P. G. (1999) *Gösta Bagge som samhällsbyggare*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History 57.
- Andreen, P. G. & Boalt, G. (1987) »Bagge får tacka Rockefeller«, Stockholms universitet – Socialhögskolan. Rapport i socialt arbete nr 30.
- Aronsson, T. (1993) *Gösta Bagges politiska tänkande*, Norstedts juridik. Stockholm.
- Bagge, G. (1905) »The Boot and Shoeworkers' Union Stamp«, *The Johns Hopkins University Circular*, No. 6, The Economic Seminary 1904–05, s. 32–37.
- Bagge, G. (1910) »Kollektivafstal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige«, Kommerskollegium, Arbetsstatistik, A:5. Norstedts. Stockholm.
- Bagge, G. (1913) »Folkförsäkringen«, *Svensk Tidskrift*, s. 1–9.
- Bagge, G. (1913a) »Riksdagens viktigaste fråga« (pensionsförsäkringen), *Svensk Tidskrift*, s. 155–170.
- Bagge, G. (1914) »Amerikanska fackföreningsstudier«, *Ekonomisk Tidskrift*, s. 63–68.
- Bagge, G. (1917) *Arbetslönens reglering genom sammanslutningar* (doktorsavhandling). AB Nordiska Bokhandeln. Stockholm.
- Bagge, G. (1922) »De kommunala affärsverkens tariffer«, *Svenska stadsförbundets tidskrift*, s. 7–15, 67–79.
- Bagge, G. (1923) »Den svenska socialförsäkringen«, *Svensk Tidskrift*, s. 303–321.
- Bagge, G. (1923a) »Anförande vid förhandlingarna vid den skandinaviska kommunalkonferensen«. *Stadskollegiet Utlåtanden och Memorial*. Bihang nr 44.

- Bagge, G. (1924) »Pensionsförsäkringen«, *Nationalekonomiska föreningens förhandlingar*, s. 1–15, 39–44.
- Bagge, G. (1928) »PM angående arbetslöshetsproblemet ur teoretiska synpunkter«, Arbetslöshetsutredningens PM nr 60.
- Bagge, G. (1931) *Orsaker till arbetslöshet*, Bilaga 1 till Arbetslöshetsutredningens betänkande. SOU 1931:21.
- Bagge, G. (1931a) *Socialpolitik*. Anteckningar efter professor Gösta Bagges föreläsningar 1930–1931. Socialinstitutet. Stockholm.
- Bagge, G. (1933) *Kommunalarbetarnas löner i Sverige 1865–1930*, Norstedts. Stockholm.
- Bagge, G., Lundberg, E. & Svenilsson, I. (1933) *Wages in Sweden 1860–1930, Part 1*. Stockholm Economic Studies 3a. P. S. King & Son. London.
- Bagge, G., Lundberg, E. & Svenilsson, I. (1935) *Wages in Sweden 1860–1930, Part II*. Stockholm Economic Studies 3b. P. S. King & Son. London.
- Björk, K. (1986) *Ett krig*, Tidens förlag. Stockholm
- Boheman, E. (1964) *På vakt. Kanslisekreterare under andra världskriget*, Norstedt & Söner. Stockholm.
- Brisman, S. (1919) »Arbetslönens problem«, *Ekonomisk Tidskrift*, Vol 21, s. 1–14.
- Brulin, H. (1953) »Eli Heckscher och Svensk Tidskrift«, *Svensk Tidskrift*, årg. 43, s. 407–425.
- Böhme, K.-R. (2002) »Statsrådet Gösta Bagge om utlänningar i riket«, i *På historiens slagfält: en festskrift tillägnad Sverker Oredsson*, Sisyfos förlag. Uppsala och Lund.
- Carlson, B. (1982) »Bagge, Lindahl och nationalinkomsten. Om 'National Income of Sweden 1861–1930'« Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet nr 27.
- Carlson, B. (1990) »Gösta Bagge's American Lessons«, *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 39, s. 29–41.
- Craver, E. (1991) »Gösta Bagge, The Rockefeller Foundation, and Empirical Social Science Research in Sweden, 1924–1940«, i Jonung, L. (red) *The Stockholm School of Economics Revisited*, Cambridge University Press. Cambridge, Mass.
- Dunlop, J. T. (1944) *Wage Determination under Trade Unions*, Macmillan. New York.
- Erlander, T. (2001) *Dagböcker 1945–1949*. Utgivna av Sven Erlander, Gidlunds förlag. Stockholm.
- Erlander, T. (2001a) *Dagböcker 1950–1951*. Utgivna av Sven Erlander, Gidlunds förlag. Stockholm.
- Hammarskjöld, D. (1933a) *Konjunkturspridningen. En teoretisk och historisk undersökning*, Bilaga 4 till Arbetslöshetsutredningens betänkanden. SOU 1933:29.

- Harris, J. R. och Todaro, M. J. (1970) »Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis«, *American Economic Review*, Vol. 60, March.
- Ingelsson, A. (1931) »Gösta Bagge«, *Nya Dagligt Allehanda* 8 november.
- Johansson, A. (1934) *Löneutvecklingen och arbetslösheten*, Bilaga 6 till Arbetslöshetsutredningens betänkanden. SOU 1934:2.
- Landgren, K.-G. (1957) *Economics in Modern Sweden*, Library of Congress. Washington.
- Landgren, K.-G. (1961) *Den 'nya ekonomien' i Sverige. J.M. Keynes, E. Wigforss, B. Ohlin och utvecklingen 1927–39*, Almqvist & Wicksell. Stockholm.
- Myrdal, G. (1934) *Finanspolitikens ekonomiska verkningar*, Bilaga 5 till Arbetslöshetsutredningens betänkanden. SOU 1934:1.
- Ohlin, B. (1934) *Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet*, Bilaga 7 till Arbetslöshetsutredningens betänkanden. SOU 1934:12.
- Petersson, A.-M. (1990) »Gösta Bagge som skolpolitiker« i Möller, T. (red), *Framtidens idéer – sju studier om moderaternas historia*, Moderata samlingspartiet. Stockholm.
- Sommarin, E. (1921) Recension av Gösta Bagge, Arbetslöshetens reglering genom sammanslutningar, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 24, s. 278–285. SOU 1931:20, Arbetslöshetsutredningens betänkande I, *Arbetslöshetens omfattning karaktär och orsaker*.
- SOU 1935:6, Arbetslöshetsutredningens betänkande II, *Åtgärder mot arbetslöshet*.
- Wadensjö, E. (1987) »Före Stockholmsskolan – Arbetslöshetsutredningen, Ernst Wigforss och Gösta Bagge«, *Ekonomisk Debatt*, årg. 15, nr 4.
- Wadensjö, E. (1988) »Gösta Bagge«, *Ekonomisk Debatt*, årg. 16, nr. 7.
- Wadensjö, E. (1991) »The Committee on Unemployment and the Stockholm School«, i Jonung, L. (red) *The Stockholm School of Economics Revisited*, Cambridge University Press. Cambridge, Mass.
- Wadensjö, E. (1993) »Gösta Bagge. An Entrepreneur in Swedish Economics« i Jonung, L. (red.) *Swedish Economic Thought. Explorations and Advances*, Routledge. London.
- Wadensjö, E. (2002) »Bertil Ohlin and The Committee on Unemployment 1927–1935« i Findlay, R., Jonung, L. & Lundahl, M. (red.) *Bertil Ohlin: A Centennial Celebration*, MIT Press. Cambridge, Mass.

Personregister

- Agell, Jonas 205, 208f
Andersson, Jan Otto 170f
Andersson, Roland 159f
Arai, Mahmod 204f, 209
Aristoteles 128
Arvidsson, Guy 157ff,
162f, 169, 187
Axell, Bo 187
- Bagge, Adolf 54
Bagge, Algot 72
Bagge, Gösta 32, 46, 53ff,
75ff, 82, 95, 99, 101ff,
107, 123, 125, 129f, 153f,
156
Baldwin, Richard 209
Baumol, William J. 88
Bentzel, Ragnar 96, 187,
201
Berg, Claes 91
Bergendahl, Per-Anders
163
Bergström, Clas 163
Billing, Gottfrid 20
Björk, Kaj 70
Björk, Leif 130
Björklund, Anders 181
Blomqvist, Sören 203
Boalt, Gunnar 52
Boas, Franz 123
Boheman, Erik 70
Bohm, Peter 158ff, 173,
186ff, 195, 204f
Bohman, Mats 163f
Bonow, Mauritz 122
Botticelli, Sandro 16
Bourdieu, Pierre 199f
Brandell, Ulf 118
- Brems, Hans 35, 37
Brisman, Sven 47, 72, 99,
101, 106, 128
Broady, Donald 200
Brock, Fritz H:son 113
Browaldh, Tore 80, 120,
122
Bruzelius, Nils 164
Buchanan, James 45
Böhm-Bawerk, Eugen
von 20f, 38
- Callans, Arne 121
Calmfors, Lars 179f
Carlén, Björn 189
Carleson, Conrad 47
Carling, Alf 157ff, 163,
175
Carlson, Benny 45
Cassel, Gustav 7, 11, 13ff,
53, 58, 67, 76ff, 81, 83,
99, 103ff, 123, 153, 155,
177ff, 196, 200f
Cassel, Oscar 16
Cederwall, Gustav 118f,
123, 126, 136, 141
Clason, Sam 72
Clower, Robert W. 87
Coase, Ronald 197
Cournot, Antoine Augus-
tin 128
Cramér, Harald 94, 129
- Dahllöf, Tell 119
Dahmén, Erik 97ff, 120,
122, 150
Davidson, David 14, 26,
47, 177
- Dickson, Harald 119, 122,
155f
Dufwenberg, Martin 204f,
209
Dunlop, John 63
- Edwardsson, Kerstin
171ff
Ekdahl, Lars 123
Eklund, Klas 99
Erixon, Lennart 98f, 198
Erlander, Tage 69f, 100,
105
- Fahlström, Jan-Magnus
160
Farm, Ante 170
Fastbom, Lennart 158
Faxén, Karl-Olof 80, 96,
120f, 126, 136
Feldt, Kjell-Olof 158
Fernholm, Tor 85
Flam, Harry 179
Forslid, Rikard 204f, 208f
Franzén, Tomas 169, 187
Friedman, Milton 45
- Giöbel-Lilja, Ingrid 40
Grassman, Sven 179
Guinchard, Pierre 128,
157
Gustafsson, Bo 171
Gårdlund, Torsten 20, 96,
118, 122, 140, 197
- Haaland, J. 209
Haavelmo, Trygve 129
Hallendorff, Carl 72

FRÅN VÄRDETEORI TILL VÄLFÄRDSTEORI

- Hammarskjöld, Dag 68f,
 75ff, 90, 133, 135f, 139,
 168, 177
 Hansen, Bent 149, 157f
 Hansson, Björn 95
 Hansson, Per Albin 79
 Hansson, Per-Olof 121
 Harris, J. R. 63
 Harrod, Roy 37
 Hayek, Friedrich von 45
 Heckscher, Eli F. 30f, 45ff,
 49, 55, 69, 71ff, 77, 81,
 106, 128, 134, 177f
 Hedin, Adolf 12
 Heisenberg, Werner 131
 Hemberg, Göran 170f
 Herin, Jan 168
 Hermansson, C.-H. 120
 Herz, Ulrich 119
 Hierta, Lars 11f
 Hierta, Vilhelmina 11
 Hierta-Retzzius, Anna 11
 Hjalmarsson, Lennart 185
 Hjärne, Harald 26, 54
 Horn, Henrik 179
 Huss, Gunnar 68
 Häckner, Jonas 192, 204f,
 208f
 Hägerström, Axel 107,
 114
 Höjer, Torvald 72

 Ibsen, Henrik 16
 Igglund, Sven 157

 Johansson, Alf 46, 68f,
 75ff, 82f, 96, 117, 122,
 133, 142
 Johansson, Per 209
 Johansson, Östen 157f
 Jonung, Lars 76, 86, 157,
 198
 Jungenfelt, Karl G. 158,
 161, 168f
 Järte, Otto 67

 Karleby, Nils 104f
 Karleby, Olle 119

 Karlsson, Anita 201
 Katz, David 124
 Key, Axel 12
 Keynes, Johan Maynard
 39, 50, 69, 75, 77, 84ff,
 89ff, 95, 97f, 115, 127f,
 129, 138, 197
 Kjellman, Sten 163
 Klingberg, Carl-Olof 157,
 161, 175
 Koch, Helge von 15
 Kock, Karin 46, 76, 96,
 99ff, 102, 122, 126f, 131,
 133, 135
 Kolm, Ann-Sofie 206,
 209
 Korpi, Walter 181
 Kragh, Börje 120, 140,
 158
 Källfors, Ann-Margret
 171

 Landgren, Karl-Gustav
 58, 84ff
 Lange, Gunnar 117, 119,
 122, 124, 126, 136
 Leffler, Anne Charlotte 13
 Leffler, Johan 12ff, 20
 Lembke, Johan 14
 Lemne, Mats 120, 136
 Lidén, Kaj 170f
 Lindahl, Erik 46ff, 68, 71,
 75ff, 83, 87, 90ff, 100,
 107, 110f, 113f, 122, 133,
 150, 177, 190
 Lindbeck, Assar 114, 157f,
 170, 179ff, 188, 192, 209
 Lindberg, August 124
 Lindbergh, Lars 120, 122,
 136, 149, 158
 Lindhagen, Albert 11ff
 Lindhagen, Carl 13ff, 29
 Lindman, Arvid 55, 81
 Lindqvist, Tobias 191
 Lindström, Rickard 43
 Lloyd George, David
 81
 Lorén, Viktor 13

 Lundberg, Erik 35ff, 68,
 75ff, 84ff, 88, 91f, 98,
 117, 122f, 125f, 129ff,
 133ff, 143, 145ff, 150,
 153, 156ff, 166, 178
 Lundgren, Nils 179
 Lundholm, Michael 204f
 Lundin, Anders 163
 Lybeck, Johan 192
 Lövgren, Kerstin 169

 Magnusson, Lars 38
 Marshall, Alfred 87, 128
 McCloskey, Donald N.
 198
 Meghir, Costas 209
 Meidner, Rudolf 80, 119,
 123ff, 136, 141, 143f,
 148, 167
 Metelius, Bengt 121f, 136,
 149, 158
 Midelfart-Knarvik, H.
 209
 Mises, Ludwig van 45
 Mittag-Leffler, Gösta 13f,
 16f
 Modigliani, Franco 84
 Moll, Victor 33, 201
 Montgomery, Arthur 128
 Morgenstern, Oskar 130
 Muren, Astri 208
 Musgrave, Richard 114
 Myhrman, Johan 179
 Myrdal, Alva 78
 Myrdal, Gunnar 46ff, 68f,
 71f, 75ff, 83, 87, 90, 95f,
 100ff, 106ff, 122ff,
 133ff, 137ff, 150, 153,
 155ff, 167, 177f, 181,
 195ff
 Möller, Gustav 79

 Nabseth, Lars 158
 Neumann, John von 18,
 126, 130f
 Newton 131
 Nilsson, Jan-Eric 164
 Nilstein, Arne 121

PERSONREGISTER

- Niskanen, Kirsti 101
 Nobel, Alfred 180, 187
 Nordenson, Jonas 158
 Norman, Peter 168
 Nyberg, Lars 179
 Nyberg, Sten 204f, 208f
 Nystrom, Per 124
- Odhner, Clas-Erik 121, 158
 Ohlin, Bertil 34f, 46ff, 68f, 71f, 75ff, 83f, 86, 89f, 93, 122, 133, 137f, 150, 157, 177
 Ohlin, Göran 121, 136
 Ohlsson, Ingvar 120ff, 136
- Palander, Tord 76, 90, 100f, 117, 155f, 177f
 Palme, Joakim 181
 Palme, Mårten 205, 208ff
 Palme, Olof 179
 Paues, Wilhelm 119, 122
 Paulsson, Nils 168
 Persson, Mats 179, 209
 Persson, Torsten 179
 Petander, Karl 31
 Petersson, Jan 88, 90, 93
 Pettersson, Bengt 121, 136
 Pettersson, Lars 162
 Pettersson-Lidbom, Per 206, 209
 Philip, Kjeld 121, 153
 prins Eugen 30, 32
- Quensel, Nils 70
 Quesnay, François 109, 112
- Rehn, Gösta 80, 119, 124, 136f, 143ff, 196
 Restad, Tomas 167, 204
 Retzius, Gustaf 11f, 15, 20, 26
 Ricardo, David 19, 38, 48, 107, 128
 Rinman, Erik Benjamin 26
- Rosenberg, Irma 169, 187
 Rössel, James 118, 120
- Samuelson, Paul A. 86, 168
 Sandberg, Nils-Eric 162
 Sandler, Rickard 105
 Schumpeter, Joseph 37, 40, 91, 97f, 196
 Siven, Claes-Henric 87, 89, 186, 189f, 192, 198f, 204
 Smith, Adam 107
 Soeria-Atmadja, H. 164
 Sohlman, Åsa 170
 Sommarin, Emil 72
 Srejber, Eva 168
 Steffen, Gustaf 13f
 Stegeman, Mark 209
 Stenius, Marianne 185
 Sterner, Rickard 122, 124, 137
 Stridsberg, Gustaf 72
 Ståhl, Ingemar 158, 188
 Ståhlberg, Ann-Charlotte 181
 Svennilson, Ingvar 68, 76ff, 91ff, 98, 117, 122, 124ff, 133, 135, 150, 153, 155ff, 165ff, 178
 Svensson, Lars E. O. 179
 Sydow, Hjalmar von 55
 Söderberg, Verner 72
 Söderlund, Gustaf 135
 Söderström, Carl Christian 12, 15, 26
 Söderström, Hans Tson 179
- Tegen, Einar 124
 Thalberg, Björn 157
 Thedin, Nils 118
 Thomas av Aquino 128
 Thomas, Dorothy 122f
 Thomas, W. J. 122f
 Thorelli, Hans B. 120
 Thunholm, Lars-Erik 120, 122
- Tingsten, Herbert 124
 Todaro, M. J. 63f
 Thünen, J.-H. von 128
- Wadensjö, Eskil 181, 192
 Wallander, Jan 120f
 Walras, Leon 36, 128, 131
 Walters, Sir Alan 162
 Webb, Beatrice och Sydneyn 23
 Vedel, Annette 51
 Weibull, Jörgen 203, 209
 Welinder, Carsten 155f
 Verdoorn, P. J. 98
 Werin, Lars 48f, 158, 161, 168f, 179, 186f, 189, 197, 203
 Westergaard, H. 14
 Westerlind, Erik 120, 122, 126
 Wickman, Krister 121, 126, 136, 141, 158
 Wicksell, Kurt 12ff, 19ff, 34ff, 41, 47, 75f, 83, 87, 89, 95, 110, 177f, 190, 201
 Wigforss, Ernst 42, 50, 78, 84f, 89, 105, 136f, 143
 Wihlberg, Claes 179, 187
 Wijkander, Hans 159, 163f, 203f, 208
 Viotti, Staffan 179
 Wohlin, Margit, f. Cassel 31, 126
 Wohlin, Nils 31, 46
 Wold, Herman 94, 117, 129
 Wright, Georg von 114
- Åberg, Carl Johan 168
 Åkerman, Johan 82f, 97, 111f, 115, 187, 194
- Öhrvall, Hjalmar 21
 Östblom, Göran 163
 Östlind, Anders 118f, 122, 140, 154ff, 165, 178, 189

Gustav Cassel, fil dr i matematik, kallades 1904 till en nyinrättad professur i nationalekonomi vid Stockholms högskola. Efter honom har många framstående ekonomer verkat där, bland dem Gösta Bagge, Bertil Ohlin, Gunnar Myrdal, Karin Kock, Erik Lundberg och Guy Arvidsson. Genom dem och många andra har nationalekonomiska institutionen vid högskolan (från 1960 Stockholms universitet) utövat ett mäktigt inflytande på svensk samhällsforskning, debatt och politik under de gångna hundra åren.

Gustav Cassel var känd för sin kritik av begreppet värde i nationalekonomin. Under senare tid har välfärdsteori varit ett tema i forskningen vid institutionen.

Länge var återväxten inom forskningen svag, med bara fyra fem nya doktorer per årtionde. Men 2004 hade institutionen 23 forskare som disputerat och 34 doktorander. Antalet studerande i olika kurser var omkring tusen.

I boken skildras institutionens utveckling och forskarnas insatser i den samhällsekonomiska debatten.

Huvudförfattaren *Svante Nycander* var chefredaktör för Dagens Nyheter 1979–94. Medförfattarna *Jonas Agell*, *Eskil Wadensjö* och *Hans Wijkander* är professorer vid Stockholms universitet.

SNS
FÖRLAG

ISBN 91-7150-998-4

9 789171 509987